

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
Apare din 1990.

3 (145)
2007

Chișinău 2007

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Ivan Rusandu, doctor în filosofie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Teodor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Arcadie Ursul, academician

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Toate articolele sunt recenzate

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, 2007

Redactor: **Dumitru Boicu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

Corector-operator: **Tatiana Maimescu**

CUPRINS

CONTENTS

FILOSOFIE

PHILOSOPHY

Arcadie Ursul	Право третьего тысячелетия: методологические аспекты (II)	5
Vasile Guțu	Elocința și argumentarea în viziunea lui Platon	13

ȘTIINȚE POLITICE

POLITICAL SCIENCE

		pag.
Yuri Josanu, Ion Rusandu, Victor Juc	Schimbările de regim în Europa postcomunistă	20
Pantelimon Varzari, Ion Tăbârță	Factorul etnonațional în procesul de democratizare a spațiului postcomunist (II)	32
Victor Juc	Aspecte ale stabilității și echilibrului sistemelor internaționale	38
Radu Gorincioi, Vitalie Varzari	Aspecte ale securității naționale a Republicii Moldova	45
Ion Rusandu, Victor Juc	Probleme ale polarității sistemelor internaționale	53
Tatiana Zemba	Последствия политической культуры раскола	62

SOCIOLOGIE

SOCIOLOGY

		pag.
Andrei Timuș	Factorii sociali-economici ai minimizării anomiei – delincvenței juvenile	70
Mihail Hurs	Энергобезопасность Беларуси как базовое условие реализации целей ее социально-экономического развития	74
Nicolae Sali	Abordarea teoretico – metodologică a societății civile în plan sociologic	83

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Nicolae Bodean	Rolul factorului economic în formarea și manifestarea națiunii și naționalismului	92
Andrei Perciun	Considerații filosofice pentru o noema a imaginii fotografice	104
Laurențiu Turbatu	Conceptul și particularitățile fundamentale ale statului de drept în societatea contemporană	111
Oxana Chitoroga	Reglementarea politico-juridică a activității minorităților etnice în practicile internaționale și naționale	116
Lilia Plugaru	Eficiența investiției în capitalul uman	120
Dmitri Cavruc	Экономические процессы приднестровского региона: как выходить из тупика?	127
Natalia Cogălniceanu	Influențe de acțiune psihologică la nivelul subconștient al consumatorilor	130

VIATA ȘTIINȚIFICĂ
SCIENTIFIC LIFE

		pag.
Olga Gagauz	Masă rotundă „Migrația de muncă în noile hotare europene”	137
Pantelimon Varzari	Sisteme politice tranzitorii și asigurarea coeziunii sociale	141

FILOZOFIE

Аркадий Урсул,
доктор философских наук, академик

ПРАВО ТРЕТЬЕГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

The problem of formation of the law of sustainable development is analyzed as a new stage of juridical consciousness adequate to a stable future of the third millennium. Main attention is given to methodological and conceptual aspects

Концептуальные аспекты развития права третьего тысячелетия

Юридические законы в широком смысле – это создаваемые государством и его институтами и поддерживаемые обществом нормы, регулирующие поведение людей. Особую разновидность юридических законов представляют собой правовые законы, которые представляют собой общеобязательные требования равенства, свободы и справедливости[12].

О том, как понимаются юридические законы, написаны горы правовой и философской литературы. Однако речь при этом шла в основном о том самом обществе и цивилизационном развитии, которое после Конференции ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро в 1992 г. характеризуется как модель неустойчивого развития. Между тем важно расставить концептуальные акценты в отношении указанных выше законов именно применительно к модели УР. Не претендуя на полноту изложения этой проблемы, укажем лишь на некоторые отличия искомых законов об УР от «традиционных» законов (в модели неустойчивого развития).

Известно, что социально-экономический прогресс в модели неустойчивого (прошлого и современного) развития достигался преимущественно за счет экологического регресса, что и сказалось на безопасности и устойчивости этой модели. Позитивное разрешение данного противоречия следует искать, конечно, не в стагнации социально-экономического развития (в конечном счете, она привела бы к деградации всей культуры человечества), а в гармоничном, взаимоувязанном развитии общества, его взаимодействия с природой. Иными словами, речь идет о переходе к социоприродному типу УР, который предполагает глубокое знание закономерностей взаимодействия общества, природы и техники.

Включение исследования социоприродных законов в ареал юридической науки – это, конечно, продолжение тенденции к «экологизации» права, открывающей перед экологическим правом новые «устойчивые» горизонты для его развития. Однако к одной «экологизации» проблему освоения социоприродных законов сводить недопустимо, ибо при переходе к УР природу и ее воздействие приходится учитывать во всех сферах деятельности человека. Вместе с тем сказанное не означает, что отныне правовое регулирование непосредственно будет распространяться и на природные процессы, а право станет если не естественной, то хотя бы "социоприродной" дисциплиной. В действительности, правовое регулирование по-прежнему будет распространяться только на людей, их коллективы, социум, но не на природу. Воздействие права на природу возможно лишь в той мере, в какой люди подчиняются юридическим установлениям, регулирующим соответствующие отношения между ними. Сам факт участия человека в регулировании отношений не только между людьми, но и между

людьми и природой давно уже понимается в юридической науке в том смысле, что именно естественные законы, по сравнению с юридическими, являются первичными и их надо учитывать, издавая конкретную правовую норму.

Социоприродные законы в некотором смысле имеют общие черты с традиционно выделяемыми в юридической науке технико-социальными нормами, регулирующими взаимоотношения между людьми в связи с использованием ими сил природы или технических устройств. Однако эта особая разновидность технико-социальных норм. Только те технико-социальные нормы выступают в качестве социоприродных законов, которые учитывают цели и задачи обеспечения УР.

Наличие природных и социоприродных законов означает, что из юридической науки и практики должны исчезнуть факты некомпетентного вмешательства в природные закономерности и процессы и на смену эконоцентристской и природопокорительной стратегии (получившей отражение и в области законотворчества) должна придти установка на следование принципам и целям УР.

УР рассматривается как грядущая форма коэволюции природы и общества, обеспечивающая их взаимное сохранение и формирование сферы разума (ноосферы). Необходимость опережающих решений и действий при переходе к устойчивому будущему сказывается во всех сферах человеческой деятельности. И если раньше было понятно, что для регулирования своей деятельности обществу важно знать свое прошлое и настоящее, то новая социоприродная модель развития требует не меньшего внимания и к будущему (т.е. гораздо большего, чем это имеет место сейчас). Чем больше человечеству удастся футуризировать свою деятельность, тем больше оно приблизится к траектории УР. Под футуризацией мы имеем в виду усиление внимания к прогнозированию, принятию опережающих решений и акцент на упреждающих действиях.

Усиление внимания к будущему не означает, что его надо детально «выписывать» как настоящее и будущее, где есть конкретные факты. Будущее должно акцентировать внимание на общих направлениях развития, достаточно общих проблемах; конкретика и детали не нужны, ибо с течением времени они не смогут превратиться в факты настоящего и прошлого. В этом одно из важных отличий исследований будущего от изучения настоящего и прошлого. Юридической науке, как и другим отраслям научного знания, придется развернуть широкомасштабную работу для выполнения целей и задач перехода к УР. В ходе этой «опережающей» деятельности изменится сам характер науки, ее стратегическая ориентация. Из своего современного состояния, которое иногда именуют постнеклассическим, юридическая наука должна превратиться в одну из ноосферных наук, изучающих эволюционное состояние биосферы, формирующейся под воздействием разумной деятельности человека.

Ноосферные преобразования, хотя и по-разному, но затронут все основные группы наук. Меньше всего, вероятно, они коснутся естественных наук, хотя и здесь задачи будут ставиться, исходя из целей перехода к УР. К тому же естественные науки будут испытывать влияние других отраслей знания в процессе становления их ноосферного статуса, поскольку усилятся интегративно-междисциплинарные взаимосвязи.

Что касается технических наук, то должна произойти их существенная футуризация, экологизация и гуманизация. Но именно в общественных науках, в том числе и в юридических, можно ожидать в течение текущего века

фундаментальную «гуманитарно-ноосферную» революцию, основанную на осмыслении и развитии знаний об УР и становлении ноосферы. А поскольку эти процессы не носят стихийного характера, то, наряду с традиционным отображением естественноисторического процесса, юридическая наука, как и другие общественные науки, все больше должна будет заниматься прогнозированием объекта своего научного поиска и социально-технологическим опережающим проектированием и моделированием будущего общества.

Изучая модель неустойчивого развития общества, юридические науки, как и многие другие общественные науки, отстают даже от современности, что связано с общим традиционным подходом к исследованию социального развития, когда основное внимание уделяется прошлому состоянию общества. Очевидно, что такое отставание, при котором наука или отдельная дисциплина могла относительно успешно существовать в модели стихийного неустойчивого развития, должно быть сведено к минимуму в новой модели – ноосферной науки. Процесс футуризации правового знания, смещение акцентов в сторону изучения, предвидения и прогнозирования будущего в основном в форме устойчивого будущего должен происходить настолько интенсивно, чтобы стало возможным построить «законодательный» фундамент созидания этого будущего.

Однако для этого необходимо изменить концептуально-методологические основания правового знания, сформировав опережающее правовое знание, как знание, развивающееся более быстрыми темпами, чем многие другие социально-гуманитарные знания, и как знание, которое содержит информацию о грядущем, о наших действиях в настоящее время для формирования желаемого устойчивого будущего.

Знание о будущем, конечно же, является «нефактологическим» знанием (поскольку факты – отражение уже свершившегося). Но это не означает, что юридические науки лишатся своей эмпирической базы и «фактологическое» знание станет второстепенным. В принципе тенденция «нефактологического» подхода отчетливо обнаружилась в науке еще на предыдущих этапах ее развития. И в этом «виновато» не только предсказание и исследование будущего, но и появление и развитие наук, отвлекающихся в той или иной степени от истинности своих положений и их содержательности. Классическим примером такой науки является математика, где важна не истинность результатов, а логическая непротиворечивость аксиом. Положения математики настолько отвлечены от содержания, что по сути дела изучают аксиоматическим и символическим методом особого рода формы – так называемые математические структуры (Н. Бурбаки) и математические категории.

Однако, не будучи опытной наукой, полностью (либо частично) отвлекаясь от эмпирии, математика все же считается полноправной научной дисциплиной в системе научного знания. Такого рода «двойной» стандарт все же оправдан, поскольку математика выполняет свою функцию в науке как целостной системе, способствуя процессу ее математизации.

Эстафету подобного подхода от математики «подхватила» информатика, в которой в дополнение к традиционной «математической реальности» появилась так называемая виртуальная реальность как своего рода отвлечение от действительности, породившей ее. Виртуальная реальность также имеет дело с иным предметом, нежели эмпирические науки, что не только не исключает, но и

допускает влияние виртуальной реальности на «настоящую» реальность. Впрочем, с виртуальной реальностью имеет дело не только информатика, но и, скажем, психология, космонавтика и уже многие другие отрасли знания, что предполагает даже появление особого рода научного направления – виртуалистики, которая в составе научного знания может выступать в статусе математики и информатики.

Сказанное не означает, что необходимо отказаться от опоры на научные и другие факты, которые имели место в прошлом и входят в доказательную базу юридической науки. Речь идет о том, чтобы элементы и ростки опережающего знания и прогнозирования, которые могут составлять правовой фундамент для превентивных действий, получили бы необходимое развитие и превратили бы «право неустойчивого развития» в «право устойчивого развития».

Важно в самой юридической науке провести своего рода «инвентаризацию» знаний: определить, что должно остаться в модели неустойчивого развития и что является своего рода инвариантом в обеих моделях цивилизационного процесса. К этому последнему можно отнести лишь то правовое знание, которое будет способствовать реализации модели УР.

Очевидно, что модель УР существует лишь в идеальной форме, как желаемый, нормативный прогноз того возможного развития, которое может реализоваться в том случае, если человечество в целом предпримет соответствующие меры по реализации этой модели действия. Основанием для появления УР как нормы (прогноза) будущей человеческой деятельности является потребность в выживании мирового сообщества, которое может погибнуть от антропоэкологической катастрофы, если не будут предприняты упомянутые действия. Эта потребность выживания ныне стала воплощаться в цели, принципы и императивы будущей формы (модели) социоприродного развития, для реализации которой должны быть задействованы различные механизмы регуляции и управления, в том числе – государство, право, закон.

Право УР должно быть основано на новой системе трактовки традиционных научных понятий, этических и духовных ценностей. Обратим внимание, например, на такую характеристику юридического закона как общеобязательность. Обычно общеобязательность трактуется в рамках отдельного государства либо определенной их коалиции (в случае международных договоров). Однако такая трактовка общеобязательности узка для реализации стратегии УР, поскольку это последнее требует объединения усилий всего человечества, его скоординированных действий по воплощению целей и принципов нового курса поступательного движения мирового сообщества. Общеобязательность в праве УР неизбежно приобретает планетарный характер (поэтому важно УР соединить с процессами глобализации) как в пространственных измерениях, так и в темпоральном аспекте, в том смысле, что она распространяется на все последующие поколения живущих на Земле людей. Впрочем, если иметь в виду возможность реализации космической магистрали УР, то глобальный характер императива общеобязательности дополняется и внеземными характеристиками, как для человечества, так и возможных его коалиций с иными цивилизациями Вселенной.

Стратегия УР также существенно расширяет содержание идеи формального равенства, поскольку в той или иной степени она распространяется и на последующие поколения людей, а также на природу, прежде всего биоту (исторически сложившуюся совокупность растений и животных, объединенных

общей областью распространения). Современные поколения должны сделать все от них зависящее, что бы наши потомки не столкнулись с угрозой своей гибели либо деградации в силу ухудшения экологических условий проживания либо даже отсутствия природных ресурсов. Между тем, это вполне реально при сохранении нынешней модели неустойчивого развития хотя бы на протяжении первой половины XXI века. По сути дела, в данном случае речь идет о некоторой "консервации" наших представлений о человечестве, поскольку мы хотим, чтобы и в будущем человечество в своей основе оставалось таким же, а не вымерло или не превратилось бы в нечто иное, которое с нашей нынешней точки зрения не будет идентифицировано с человечеством, несмотря на его происхождение и эволюцию.

С позиции УР определенное равенство распространяется и на природу, особенно на экологические условия и природные ресурсы. Это следует из формального равенства нынешних и будущих поколений по удовлетворению своих, прежде всего жизненно важных, и коэволюционно-разумных потребностей. Их удовлетворение происходит и может идти за счет природы и важно ее сохранить и преобразовывать таким образом, чтобы не разрушались ни природные ресурсы, ни условия проживания людей. Это означает, что жизнедеятельность и прежде всего хозяйственная деятельность человека должна проходить в определенных пределах, превышение которых прекращает действие биоты, прежде всего ее естественных сообществ в качестве регулятора и стабилизатора окружающей среды [8, 13]. Если хозяйственная и иная антропогенная деятельность находится в этих пределах, т.е. имеет экологические ограничения, то цивилизационный процесс может длиться неограниченно долго и реализуется стратегия социоприродного УР.

Поскольку естественные сообщества (биота) выступают в качестве регулятора и стабилизатора экосистем и биосферы в целом, то речь идет прежде всего об их сохранении. Причем не о сохранении всей биоты, а лишь той ее части, которая необходима и достаточна для сохранения биосферы и ее экосистем (по оценкам ученых эта часть составляет не менее трети всей дикой природы). В разных экосистемах эта часть будет варьироваться, но остальная часть может быть использована человеком для своих нужд, но лишь в том случае если не будет утрачиваться биоразнообразие, т.е. не будет деградировать биота в экосистемах. Речь по сути дела идет о своего рода "консервации" качества и количества биоты в форме естественных сообществ, их "параллельной" эволюции, наряду с биотой, используемой человеком.

Желательно также, чтобы используемая биота была бы воспроизводимым ресурсом и, соответственно, доля других воспроизводимых ресурсов также была бы максимальной. И наоборот, доля используемых невозпроизводимых ресурсов, к которым обычно относят минеральные ресурсы, должна быть минимальной. В условиях существующих планетарных ограничений хозяйственной деятельности важно перейти на интенсивный и максимально экологизированный путь развертывания этой деятельности, в частности на интенсификацию производства и других видов активности людей, которая в сфере природопользования основывается на принципе замены невозпроизводимых природных ресурсов на воспроизводимые. Можно даже ввести так называемый коэффициент устойчивости, определяемый через отношение общего количества воспроизводимых природных ресурсов к сумме всех ресурсов (как

воспроизводимых, так и невозпроизводимых). Решение проблемы устойчивого природопользования в одной отдельно взятой стране в принципе нереально, поскольку переход к новой модели цивилизационного развития возможен только в планетарном масштабе. Поэтому процесс замены невозпроизводимых ресурсов на воспроизводимые связан не только с научно-технологическими, экономическими, социальными, экологическими проблемами, но и с политическими. Наряду с экологическими императивами именно устойчивое природопользование выступает тем центральным звеном, от которого в первую очередь зависит переход человечества на новую магистраль развития, включающую в себя справедливое распределение ресурсов (и доступ к ним) как для нынешних, так и будущих поколений.

Эти и другие вопросы возникают при попытке отличить формальное равенство (по содержанию) в праве УР и в праве неустойчивого развития. В основном это различие связано с признанием «равенства» нынешних и будущих поколений и «приравниванием» человека к другим живым существам, что характерно для «Хартии Земли», на принципы которой ориентируется стратегия УР[13].

Существенно изменяется и содержание принципа справедливости при переходе к модели УР. Он обретает глобальное измерение, чему, несомненно, способствует перевод процессов глобализации на магистраль УР. По мнению ряда организаций, входящих в ООН, именно справедливость является главным принципом УР. Принято говорить о том, что она распространяется на всех без исключения людей. Но при этом обычно имеют в виду только нынешние поколения. Но эти поколения, продолжая транслировать в будущее принципы хозяйствования и особенно природопользования, ведущие к разрушению окружающей природной среды и истощению природных ресурсов, обрекают будущие поколения вначале на существенное снижение качества жизни, а затем и на гибель. Тем самым не только с позиции пространственно-глобальных, но и темпоральных критериев нынешние поколения существенно нарушают принцип справедливости; они живут, по сути дела, за счет будущих поколений. Вот почему в целях обеспечения УР необходимо устранить упомянутую темпоральную асимметрию и распространить принцип социальной справедливости и на будущие поколения людей, с тем, чтобы обеспечить выживание и сохранение существования человеческого рода на все обозримое будущее.

Императивы УР должны быть заложены и в понимание личных свобод. Для многих людей личные свободы предпочтительнее насущных забот общества, а тем более всего человечества. И пока что все демократические механизмы в основном приспособлены к учету мнения большинства населения, а не его разумной части. Предстоит большая работа по совершенствованию демократического механизма учета общественного мнения при принятии властных решений. По-новому рассматриваемые принципы равенства и справедливости, а также по-новому понимаемые личные свободы, будучи закрепленными в праве, кардинальным образом меняют его содержание.

Право УР – это право устойчивого будущего третьего тысячелетия. Но его становление происходит не на пустом месте. Элементы такого права частично уже созданы в ходе развития человеческого общества. Они закреплены в индивидуальных и нормативных механизмах регулирования общественных отношений, в системе наиболее эффективных мер правового воздействия на

поведение человека, в правовом оформлении деятельности государственных и международных институтов и т.п. И все же главные черты и специфические особенности права УР только начинают складываться. Уже сейчас ясно, что такое будет включать набор принципов и норм, которым должны быть подчинены любые предписания, прямо или косвенно затрагивающие вопросы сохранения биосферы и безопасности не только отдельного человека, но и всего человечества.

Направленность на обеспечение УР становится неотъемлемой чертой развития права XXI века и даже всего третьего тысячелетия. Начало такой тенденции придала необходимость обеспечить нормальные экологические условия для жизни современников (чистый воздух, чистая вода и т.п.). Но оказалось, что чисто экологические проблемы не поддаются решению без участия государственно-правовых и международных институтов. Решение экологических проблем неизбежно влечет за собой кардинальные изменения и в традиционном укладе жизни общества, в общественном сознании. Более того, переход к УР невозможен лишь в рамках национальных государств. Он предполагает согласованные действия многих, по крайней мере – большинства, стран по решению общемировых проблем УР. Примером такого сотрудничества может стать совместное решение ряда стран Азиатско-тихоокеанского региона, США и европейских государствам о создании всемирной службы предупреждения о цунами в Индийском океане, принятое после катастрофических последствий такого цунами в декабре 2004 г. Идея УР плохо работает в мире, разделенном социально-экономическими, политическими и культурно-цивилизационными барьерами. Поэтому должен сложиться новый миропорядок, который позволит каждому государству реализовать те идеи общего блага, с которыми исторически связывается его существование, должно быть положено начало формированию глобального гражданского общества, в котором максимально полно будут обеспечены права и свободы граждан с учетом интересов будущих поколений.

Забота о будущих поколениях людей, и это важно подчеркнуть, неразрывно связана с заботой и сохранением нашей планеты, что выражается в понятии глобальной экологической безопасности. При этом речь идет не только о каких-то особых сообществах живых существ, а обо всем живом на планете, независимо от того, представляет ли та или конкретная форма жизни пользу для человечества[13, 14]. И дело не в том, чтобы, оставив живые существа в покое, человеку существовать лишь за счет неживой природы, на чем настаивают некоторые авторы, ссылаясь при этом на идею В.И. Вернадского об автотрофности человечества. Использование косного вещества планеты, в частности минерального сырья, также будет подрывать основы биосферы, негативно влиять на живое вещество и человечество[15]. Поэтому речь идет именно о сохранении биосферы и планеты в целом, геосферы которой взаимосвязаны между собой. Изменение их человеком возможно лишь в определенных экологических, геологических и других аналогичных пределах, что обеспечивает безопасное существование биосферы и цивилизации[16].

Библиография:

1. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию // Использование и охрана природных ресурсов в России. 2002, № 9–10, с. 142–187.

2. Бринчук М.М., Урсул А.Д., Мاستушкин М.Ю. Правовые проблемы устойчивого развития. Учебное пособие. – М.: Ступени, 2005. – 308 с.
3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
4. Урсул А.Д., Демидов Ф.Д. Устойчивое социоприродное развитие. Учебное пособие. – М.: РАГС, 2006. – 330 с.
5. Шагапсов С.Х., Мурзаканова А.С. Экологические проблемы горных территорий и обеспечение их природно-экологической устойчивости (на примере Кабардино-Балкарской республики) // Юг России: экология, развитие, 2007, № 1, с. 22–34.
6. Урсул А.Д. Концептуальное моделирование устойчивого развития // Экология урбанизированных территорий, 2006, № 2, с. 22–32.
7. Урсул А.Д. Безопасность и развитие: концептуально-методологические аспекты // Безопасность Евразии, 2007, № 1, с. 335–355.
8. Лосев К.С. Несущая емкость экосистем // Глобалистика. Энциклопедия / Гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. – М.: Радуга, 2003. – 1328 с.
9. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Универсальный эволюционизм (концепции, подходы, принципы, перспективы). – М.: РАГС, 2007. – 328 с.
10. Урсул А.Д. Нужен закон о переходе РФ к устойчивому развитию // Зеленый мир, 1995, № 16.
11. Научная основа стратегии устойчивого развития Российской Федерации. – М.: Государственная Дума, 2002. – 232 с.
12. Нерсесянц В.С. Право // Новая философская энциклопедия. Том третий. – М.: Мысль, 2001, с. 305–308.
13. Лосев К.С. Экологические проблемы и устойчивое развитие России в XXI веке. – М.: Космоинформ, 2001. – 399 с.
14. Хартия Земли. Принципы. – М.: Локус станди, 2003. – 14 с.
15. Урсул А.Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации. – М.: Луч, 1993. – 278 с.
16. Романович А.Л., Урсул А.Д. Устойчивое будущее (глобализация, безопасность, ноосферогенез). – М.: Жизнь, 2006. – 512 с.

Vasile Guțu,
doctor în filosofie, conferențiar universitar

ELOCINȚA ȘI ARGUMENTAREA ÎN VIZIUNEA LUI PLATON

Primele idei ce țin de argumentare au apărut în procesul diferitor discuții, încă în antichitate. În evoluția sa, omul a atins o formă specifică de dezvoltare a activității intelectuale. Aceasta se explică prin faptul că oamenii se influențează reciproc prin argumentele și contraargumentele lor. O asemenea formă de influențare devine, mai curând, obiectul unor reflecții speciale. Din acest moment apare așa numita temă „omul în discuție”. Interesul față de acest fenomen, după cum ne demonstrează istoria culturii, a fost determinat de anumite condiții sociale.

În operele care au ajuns până în zilele noastre fie filosofice, logice sau psihologice putem găsi idei și principii pe care se bazează practica desfășurării unei discuții. Aceasta se referă la elaborările din India și China Antică, dar mai ales la cele din Grecia și Roma. Cele mai multe și sigure izvoare scrise de care dispunem astăzi își au originea în lumea antică. Anume de ea ține istoria formării primelor concepții teoretice despre argumentare, în baza cărora s-au constituit metodele, principiile și formele de argumentare, de desfășurare a unei polemici, a unui dialog sau a unei discuții. Grecia Antică este țara unde se practicau activități ce țineau de argumentare. Roma Antică a preluat această experiență de la greci, a dezvoltat mai departe unele idei și procedee ale argumentării, dar, în esență, puțin a schimbat principiile logice și metodologice ale teoriei despre argumentare. Aspectul cel mai solicitat de romani ținea de implementarea în practică a acestei teorii, și anume de aplicarea ei în dezbaterile publice, juridice, în lupta politică pentru influențarea maselor. De aceea, este firesc să începem studiul istoriei problemei cu analiza celor mai importante idei și principii ale argumentării ce au apărut în retorica antică, în logică și filosofie.

Pentru a înțelege mai bine teoria contemporană a argumentării, a evoluției sale este util să trecem în revistă unele dintre primele idei atât despre argumentare, cât și despre forțele sociale care le-au generat. Cercetarea sistematică a argumentării, după cum am menționat, a început în Grecia Antică. Teoria despre argumentare a apărut ca rezultat al generalizării și sistematizării procedeelelor metodelor proprii, discuțiilor, polemicii, care în această perioadă se utiliza pe larg în viața politică, în lupta dintre partide pentru a câștiga adeziunea maselor. În astfel de condiții abilitatea de a convinge publicul, de a găsi argumente convingătoare împotriva oponenților, de a opera cu fapte concrete, de a influența nu numai asupra rațiunii, dar și asupra sentimentelor și emoțiilor ascultătorilor, care devenea o primă necesitate.

În Grecia Antică calitatea de cetățean al democrației ateniene, implica stăpânirea unor abilități de comunicare verbală. Vom enumera mai multe cauze ce îl determinau pe omul de atunci să-și educe astfel de capacități. În primul rând, fiecare bărbat născut cetățean liber putea fi solicitat să servească statul în cadrul proceselor deliberative ale adunării cetății sau în procesele juridice din curțile de judecată. În al doilea rând, el putea, de asemenea, să se vadă pus în postura de a fi avocat al apărării sau al acuzării, întrucât sistemul juridic din Grecia Antică cerea fiecărei părți să se reprezinte personal. În al treilea, rând grecii antici se mai implicau în discursuri publice și cu anumite ocazii ceremoniale.[1,24]

Formarea anumitor deprinderi de comunicare necesare pentru îndeplinirea unor cerințe sociale constituia o componentă esențială a procesului de educație elementară. O

atenție deosebită se acorda studiului retoricii. Retorica sau arta vorbirii ornate era considerată drept o disciplină umanistă, care se baza pe dreptul de a alege, al cărei scop primordial era acela de a influența ascultătorul, de a-i modifica opinia. Obiectivul agentului de comunicare era de a convinge auditoriul prin formularea unor argumente în susținerea unei concluzii, unei idei sau a unei teze.

Retorica, nucleul căreia îl formează argumentarea, s-a dezvoltat mereu într-o ambivalență atât față de domeniul politic, cât și de cel filosofic. Aceste raporturi apar evidente în Atena secolului al V-lea î.Hr. Deși omniprezentă în viața polisului, retorica era instrumentalizată mai ales în relația cu politica, pe de o parte, și în cadrul legăturii ei speciale cu filosofia, pe de altă parte. În realitate „condiția aparent instabilă a retoricii pornește de la o cerință a statutului ei teoretic: fundamentată pe un ansamblu de tehnici comunicative, retorica nu poate acționa pe deplin decât în anumite condiții:

1) dacă structurile societății permit comunicarea între indivizi sau între indivizi și instituții;

2) dacă structura internă a retoricii nu se fundamentează numai pe construcția unor forme argumentative prestabilite sau pe cercetarea figurilor limbajului, ci scopul ei are în vedere și dezvoltarea liberă a opiniilor a tezelor, a ipotezelor” [2, 11].

În afara acestor două condiții retorica, înțelegea ca teorie a comunicării, și-ar pierde caracterul său argumentativ și ar fi redusă la un formalism în cadrul limbajului. Grecii au fost primii filosofi gânditori care și-au pus scopul de a determina în ce constă puterea de convingere a unui discurs. De ce acționând asupra rațiunii noastre unii recipienți se conving ușor, alții au nevoie de un mai mare efort, de ce unii acceptă procesul de argumentare, iar alții nu-l acceptă sau chiar îl resping. Primii greci care au început să cerceteze această problemă, acest aspect al comunicării verbale au fost sofistii. Mulți dintre ei erau profesori de retorică, erau experți ai cuvântului, maeștri ai discursului.

Retorica a luat naștere cu mult înainte de apariția sofistilor. Retorica sofistică însă, mai ales în perioada declinului ei, completamente era orientată nu spre stabilirea adevărului și obținerea cunoștințelor, ci urmărirea susținerea și impunerea unei opinii. Reprezentanții retoricii sofistice afirmă că opiniile permanent se schimbă, la una și aceeași persoană, dar cu atât mai mult la persoane diferite. Un așa tip de interpretare se baza pe principiile filosofiei relativiste înaintate și promovate de sofisti celebri ca Protagoras din Abdera (486-410 î.Hr.) și Gorgias (480-380 î.Hr.). Sofistul Protagoras, autorul celebrei maxime „omul este măsura tuturor lucrurilor”, afirma dintr-o perspectivă relativistă și sceptică faptul că orice subiect poate fi tratat după două teze opuse. Reprezentanții curentului relativist considerau că deoarece cunoștințele noastre despre lume se schimbă mereu, ele nu conțin nimic adevărat și absolut. O așa concluzie este fundamentată pe dialectică. Protagoras, unul din întemeietorii retoricii sofistice, interpretând în mod eronat dialectica lui Heraclit exagerează într-atât momentul relativ al cunoașterii umane, încât aceasta își pierde conținutul său obiectiv.

Sofistii fiind și buni retori, se mândreau cu măiestria lor de a transforma cel mai slab argument, în argumentul cel mai puternic, astăzi ei „demonstrau teza, mâine antiteza”[3,205]. Procesul de a demonstra a început mai înainte. Parmenide este primul care a descoperit și a aplicat fenomenul demonstrației, fiind urmat de Zenon. Celebrul matematician, N. Burbachi, remarcă că dacă filosofii greci ai sec VII-VI î.Hr. doar afirmă și reprobau, atunci „începând cu Parmenide și în special cu Zenon, ei de acum argumentează, încercând să evidențieze principiile generale pentru a le pune la baza dialecticii lor, anume la Parmenide pentru prima dată întâlnim formularea principiului

terțului exclus și demonstrarea de către Zenon din Elea prin apelarea la absurd”[4,11]. Aceste metode sunt valoroase și astăzi.

Este semnificativ faptul că în contextul istoric care se manifestă prin abolirea regimurilor aristocratice au apărut numeroase dispute politice. Acestea, totodată, au servit ca imbold și în dezvoltarea retoricii judiciare. Cel mai important reprezentant al Greciei continentale din acea epocă în oratoria judiciară a fost Antiphon (480-411 î.Hr.). Un alt retor, Gorgias, în 427 î.Hr. rostește un discurs în fața adunării poporului. Acest moment este considerat nașterea discursului epidictic [5, 27]. Epoca în care a trăit oratorul atenian Lisias (440-360 î.Hr.) este cea în care apar experții în practicile judiciare și se impun meserii noi, ca cea de logograf, de exemplu: scriitor de meserie care redacta discursurile pe care acuzații le învățau și le declamau în fața judecătorilor. O altă perioadă în care s-a dezvoltat puternic elocința și discursul politic este marcată de activitatea lui Demostene (384-322 î.Hr.), Liurg (390-324 î.Hr.), Hiperide (390-322 î.Hr.) și de fondatorul celebrei școli de retorică din Rodos – Eschine (390-315 î.Hr.).

În aceste condiții retorica devine un domeniu privilegiat de sofști. Concepțiile noi asupra discursului și elocinței marchează începutul unei noi epoci, care va acorda o importanță deosebită cuvântului. Învățământul sofistic se fundamenta, în principal, pe vorbirea ornată, asupra căreia își lasă amprenta utilizarea unor scheme argumentative falacioase.

Sofiștii erau propagatori, profesioniști ai educației superioare, cu o largă influență în Grecia. Cuvântul grec „*sofistes*” a însemnat inițial „*expert*”. El putea fi aplicat oricărui om care avea sau era capabil să ofere competență practică în orice problemă. Sofiștii excela în arta comunicării publice, în special în oratorie și dispută. „Învățământul sofistic se rezuma cel mai adesea la retorica combinată cu folosirea imprudent de încrezătoare a unei logici primitive și adesea falacioase a tertipurilor argumentative ce aveau să le aducă pentru mult timp sofștilor o proastă faimă”[6,314]. Familia sofștilor a fost foarte eterogenă, încât nu se pot face aserțiuni generale despre toți. Eminentii sofști au fost Protagoras din Abdera și Gorgias din Leontinai.

Argumentarea defectuoasă propagată și promovată de sofști influența negativ asupra procesului comunicării interpersonale, asupra comunicării între individ și instituțiile juridice, tribunale. Scopurile sofștilor atinse prin astfel de metode nu puteau să rămână, timp îndelungat, fără nici o reacție din partea celor ce gândeau și se conduceau în activitatea practică de o logică sănătoasă. Unul din primii filosofi greci care s-a pronunțat împotriva sofștilor și a retoricii întemeiate pe teoriile lor a fost Socrate, care nu ne-a lăsat ca moștenire spirituală opere scrise. Astfel, ca surse despre viața și activitatea lui Socrate ne servesc exclusiv operele lui Platon. Date despre activitatea lui Socrate sunt insuficiente și nu sunt sigure. El era împotriva fixării cunoștințelor prin intermediul scrisului. Scrisul, în opinia lui, nu contribuie la însușirea interioară, profundă a conținutului. El prefera un dialog verbal nemijlocit, viu în schimbul unui monolog scris. De aceea, tot ceea ce noi cunoaștem despre Socrate, cunoaștem în principiu, din operele elevilor săi a istoricului Xenophanes și a filosofului Platon. Toată învățătura sa Platon i-o atribuie lui Socrate. În acest sens, este imposibil de determinat linia de demarcație dintre expunerea concepțiilor propriu-zise ale lui Socrate și a lui Platon. Aceasta se referă, mai ales, la dialogurile timpurii. Ceea ce pe noi preponderent ne interesează este faptul că metodele de stabilire a adevărului, procedeele de persuadare a interlocutorului cum ar fi dialogul, argumentarea, polemica, dezbaterile, care persistă pe tot arealul creației intelectuale a lui Platon, sunt preluate de la Socrate.

Dialogul, discuțiile în contradictoriu constituie exemple de utilizare a metodei dialectice. Această metodă este definită de Diogenes Laertios drept „... arta de a vorbi, prin care combatem sau susținem o temă cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor celor care discută”[7, 48].

Scopul dialogurilor platonice nu este de a lămuri sau a explica ceva, ci, din contra, de a provoca mirarea și chiar indignarea auditoriului, de a stârni interesul pentru cercetarea propriu-zisă a problemelor puse în discuție[7, 35].

În operele sale Platon deosebește, mai bine zis pune în circulație în câmpul teoriei argumentării, noi noțiuni: „făcătorii de discursuri” și „facerea discursurilor”.

În dialogul Euthydemos apare și ideea diferențierii între cei care se ocupă cu știința elaborării discursurilor și cei care se ocupă cu însăși realizarea discursurilor conform cerințelor înaintate de știința argumentării. „Văd, a spus, alcătuitoarii de discursuri care nu știu să se folosească de discursurile scrise de ei, la fel cum meșterii de lire de lirele lor; alții sunt și în cazul acesta, cei care folosesc ceea ce aceștia au compus. Așa încât este clar că și în cazul discursurilor, arta săvârșirii și arta folosirii sunt complet diferite.”[8, 289d]

În alt dialog al său, „Phaidros”, Platon menționează că retorul nici nu-și dă seama ce instrument periculos atât pentru cunoașterea omenească cât și pentru morala individului pun în mâna celor care utilizează aceste arte. Din punctul de vedere al lui Platon pericolul vine din faptul că o astfel de artă a alcătuirii discursurilor permite o substituție, care, din punct de vedere moral este interzisă: înlocuiește convingerea cu ajutorul adevărului, singura cale corectă, cu convingerea prin intermediul vorbirii ornate, ceea ce asigură doar aparența adevărului[9, 259e - 274b].

Dialogul între Socrate și Phaidros redă exact aceste aspecte ce se întâlnesc în discuțiile politice, juridice sau cotidiene și cu foarte multă dibăcie utilizate de sofisti. La întrebarea firească a lui Socrate „pentru cele care urmează să fie spuse îngrijit și frumos, oare nu trebuie ca spiritul să aibă cunoașterea adevărului despre cele pe care le are de spus?” Phaidros la fel de firesc și convingător răspunde: „În privința aceasta iată ce am auzit eu, iubite Socrate: că viitorul orator nu are nevoie să fi deprins ceea ce este cu adevărat drept, ci mai degrabă opiniile mulțimii care hotărăște și nici cele care sunt în realitate adevărate sau frumoase, ci cele care sunt socotite astfel. Din cunoașterea acestora de pe urmă se obține darul convingerii și nu din aceea a adevărului.”[9, 259e – 260a]

Atitudinea lui Platon față de sofistică și chiar față de retorica de până la el era profund negativă. El consideră că retorica se adaptează la cerințele publicului, iar miezul preocupărilor ei nu este adevărul și de aceea nu este o artă ca atare, ci, mai degrabă, o dibăcie. O astfel de atitudine negativă a lui Platon față de retorica sofistică o putem urmări pe tot parcursul unuia dintre dialogurile sale: „Gorgias”. Gorgias se consideră unul din fondatorii sofisticii care încă din timpul vieții sale se bucura de o mare autoritate printre contemporanii săi. Ultimii în cinstea meritelor lui i-au ridicat o statuie de aur. El considera că într-un discurs nu este necesar numai de stabilit adevărul deoarece în lume nu este nimic constant și absolut. De aceea, obținând victoria asupra partenerului, trebuie să ne limităm la niște procedee cu „efect exterior”. În prima parte a dialogului „Gorgias” Platon remarcă că așa o interpretare a retoricii sofistice e mai prejos de orice critică. În primul rând retorica, sau arta vorbirii ornate nu se reduce numai la compunerea cuvântărilor, puterea de bază a cărora constă în cuvântul utilizat. Socrate ne vorbește că există și alte forme de activitate care de asemenea apelează la cuvânt. Nu putem numi vorbire ornată arta de a număra, cu atât mai mult medicina sau gimnastica. [10, 450a]

În al doilea rând, nu putem să considerăm că retorica „stă ...în puterea de a convinge prin cuvânt fie pe judecător la tribunale, fie pe senator în consiliu, fie pe cei întruniți în

adunările populare, fie pe toți care se strâng în te miri ce întrunire politică s-ar face”. În opinia lui Gorgias „cu această putere vei avea subjugat și pe medic și pe maestru în gimnastică..., iar cât despre zaraful acesta el va apărea ca un îmbogățit pentru altul nu pentru sine: îmbogățit pentru tine, de pildă, care știi să vorbești și să insuflă mulțimilor convingeri” [10, 452e].

Socrate îi răspunde lui Gorgias că convingerea se formează nu numai cu ajutorul vorbirii înfrumusețate, ci prin însuși conținutul discursului. „Și dacă eu sunt în măsură să înțeleg ceva, afirmă Socrate, tu susții că retorica este făuritoarea convingerilor și că întreaga ei străduință, scopul ei din urmă se oprește aici” [10, 453a]. Retorica este după toată aparența „făuritoarea unei convingeri de credință, nu a uneia didactic-științifice cu conținut referitor la drept și nedrept” [10, 455a]. Opiniile despre drept și nedrept pot fi diferite. De menționat faptul că arta convingerii constă nu în stabilirea adevărului ci în a-i inspira partenerului și interlocutorului credibilitate în dreptate. Deosebirea dintre credință și cunoștință, dintre verosimil și adevăr, joacă un rol important în creația lui Platon. Platon interpretează retorica sofistică nu ca o artă, dar ca deprindere și dibăcie.

Substituirea adevărului cu aparența adevărului indusă cum am subliniat mai sus nu numai prin arta înfrumusețării vorbirii ci și pe alte căi cum ar fi, de exemplu, aparenta corectitudine a raționamentelor utilizate, este o sursă permanentă a actelor de manipulare. Mulțimea, de cele mai multe ori este supusă acestor influențe. Anume astfel de argumentări defectuoase servesc ținta atacurilor pe care Platon le lansează în dialogurile sale. Generatorii unor astfel de argumentări erau sofistii. Pentru actul cunoașterii ele sunt mai nocive decât ignoranța. Opera în care Platon supune unei critici definitive, așa numita creație a sofistilor este dialogul „Sofistul”. Utilizând metoda cognitivă, analogia – Platon face o paralelă între termenul sofist și cea a meșteșugului pescarului. În dialogul dintre Theaitetos și interlocutorul său „Străinul”, ultimul afirmă: „Așadar, până aici sofistul și pescarul au mers umăr la umăr ținând amândoi de arta stăpânirii asupra a ceva” [11, 222a]. Mai departe încep diferențele. Anume aceste diferențe conferă identitate unui concept. În căutarea unei definiții potrivite străinul afirmă: „Pe baza argumentării de acum Theaitetos, vânătoarea ce se întreprinde prin arta de a se înstăpâni, vânătoarea de ființe vii, terestre, domestice, de oameni în viața privată, pentru câștig cu plată în aparență educativă a tinerilor bogați și de neam trebuie numită sofistică. Așa au reieșit lucrurile din argumentare” [11, 223b].

Rezumând cele analizate, străinul afirmă: „...că arta sofisticii s-a dovedit,... ca ținând de meșteșugul înstăpânirii asupra a ceva, al schimbului, al cumpărării și vânzării, al negoțului, al negoțului în cele sufletești, cu privire la argumente și învățături, un meșteșug de comercializare a virtuții” [11, 224d].

Când străinul studiază arta pescarului, făcând o analogie cu cea a sofistului, el distinge ceea ce se înfăptuiește pe față și care se numește luptă, de ceea ce se înfăptuiește pe ascuns, pe care o numește vânătoare. Artă sofistică ține de ultima tehnică de înstăpânire. Efectuând o analiză a trăsăturilor caracteristice, a felurilor sofistului, putem în viziunea lui Platon să-l definim ca: primul fel „...a fi un vânător retribuit de cei tineri și bogați” [11, 231d], al doilea „de a fi în mare un fel de neguțător cu privire la învățăturile necesare sufletului” [11, 231d], „al treilea fel ... cel de a fi, în aceeași materie un fel de traficant de învățături” [11, 231d], „în al patrulea rând era vânzător de marfă proprie în materie de învățatură” [11, 231d], „al cincilea fel era de a fi un combatant în materie de argumente, practicând așadar arta antagonismului și definindu-se prin meșteșugul controverselor” [11, 231e] sau „profesionist al contrazicerii” [11, 232b], „în al

șaselea fel acesta părea supus controversii, el însemna purificare de păreri ce se împotrivesc învățăturilor cu privire la cele sufletești”[11, 231e].

Fiind profesioniști ai contrazicerii sofistici de regulă nu erau în principiu cinstiți. Ei utilizau lacunele din gândirea celuilalt pentru a-și putea promova niște interese personale, egoiste. Interlocutorul lui Theaitetos, definindu-l pe sofist, își pune sincer întrebarea: „Dar atunci? Să nu bănuim noi că există și în ce privește argumentările un meșteșug care să te pună în situația de a-i amăgi pe cei tineri și pe cei încă străini cu adevărul lucrurilor prin argumentările adresate auzului, trecându-le pe dinainte un fel de imagini verbale pentru toate lucrurile așa încât ei să le creeze impresia că se rostește adevărul și că el, vorbitorul, este cel mai învățat om dintre toți în toate privințele?”[11, 234c]. De aici aparența adevărului ce are ca sursă limbajul utilizat după cum subliniază Platon, este principala cauză ce îl duce în eroare pe recipient.

Cel mai important aport al lui Platon, pentru care a devenit renumit este faptul că „a pus în circulație metoda socratică de argumentare”[12, 16], care astăzi se numește act de terapie intelectuală, care îndreaptă interlocutorul pe calea stabilirii adevărului și, în ultimă instanță, a înțelepciunii. Semnificația acestei metode este remarcată de însuși Platon în dialogul său „Sofistul”: „Pun întrebări în domeniul în care omul își închipuie că spune ceva, fără a spune nimic deosebit. Apoi, în măsura în care opiniile celor care se înșeală se vădesc lesne, ei le strâng laolaltă prin argumente pe câte o temă și le pun față în față, iar în chipul acesta arată că-și sunt contrare unele altora în câte o aceeași materie, dintr-o aceeași privință și sub un același raport. Dându-și seama de ce li s-a întâmplat, unii se mânie pe ei înșiși, împlânzindu-se față de convorbitor, iar în felul acesta ei se descătușează de părerea prea bună și prea sigură despre ei, obținând o desprindere de toate, care naște în ei plăcerea deosebită de a da ascultare, de tot prețul pentru cel care o resimte. Într-adevăr, prietene, gândul celor ce purifică este ca al medicilor; și, la fel cum au considerat aceștia, pentru cele trupești, că organismul nu poate să se bucure de un spor de hrană mai înainte de a înlătura din sine cele ce-i stau în cale, la fel au gândit și ei despre cuget, cum că nu va folosi de la un spor de cunoștințe înainte de-a fi supus de cineva unui examen critic și astfel făcut să se rușineze de opiniile ce, împiedicând obținerea de cunoștințe, trebuie date la o parte. Doar în felul acesta se purifică el, nemaisocotind că știe altceva decât cele pe care le știe”[11, 230b-d].

Acest aspect a fost sesizat și de comentatori speciali ai dialogurilor platoniene. Comentatorul dialogurilor socratice, profesorul Universității din Pennsylvania Charles H. Kahn, subliniază: „se știe că majoritatea acestor prime dialoguri sunt aporetice, fără concluzie pozitivă. În mod obișnuit, Socrate lasă interlocutorii și Platon lasă cititorii într-o stare de perplexitate fecundă: Cum definim curajul sau pietatea? Virtutea poate să fie învățată sau nu? Se înțelege că această perplexitate însăși este un fel de rezultat pozitiv: primul pas spre drumul înțelepciunii este sesizarea propriei ignoranțe”[13, 19]. În felul acesta în dialogul său „Sofistul” Platon prezintă procedul socratic ca fiind „drept purificarea cea mai însemnată, chiar supremă”[11,230d]. Cel neinstruit și plin de strâmbătate „trebuie socotit o ființă de mare impuritate”[11, 230e], iar omul ce tinde la adevărata împlinire „să fie într-un tot purificat și ales”[11, 230e]. Metoda lui Platon este o „purgație a sufletului care îl eliberează de ignoranța involuntară, de iluzia că știe ceea ce nu știe”[13, 19].

Această terapie intelectuală a respingerilor socratice este primordială, ea fiind general recunoscută, îndeplinește o funcție pozitivă în instruire și educație. Analiza succintă a operelor filosofice ale lui Platon și ale predecesorilor săi și în special a aspectului ce ține de argumentare ne conduce la concluzia că acest fenomen nou,

netradițional, argumentarea, începe să-și croiască albia sa proprie, lucru inexistent până atunci. Această descoperire și totodată poate invenție a fost un salt colosal în dezvoltarea intelectuală a omenirii. În general sofistii au jucat un rol progresiv în dezvoltarea spirituală a Eliadei. Fiind teoreticieni ai retoricii în centrul atenției lor a fost cuvântul, creând știința discursului, a vorbirii ornate. Ei au devenit involuntar catalizatori ai dezvoltării gândirii logice. Încălcând principiile gândirii nedescoperite încă ei contribuie la descoperirea accelerată a lor. Un rol deosebit de important al sofistilor din Eliada constă în faptul că ei au zdruncinat din temelie gândirea tradițională, dogmatică a cărei piloni se considerau autoritățile de atunci. Sofistii nu erau nici pe departe satisfăcuți de răspunsurile autorităților sau de interpretările dogmatice. Ei cereau ca afirmațiile oratorului să fie demonstrate, să fie argumentate și fundamentate temeinic. Toate acestea în consecință au contribuit la o înviore a gândirii, au contribuit la evadarea din starea letargică a gândirii dogmatice.

Note:

1. Rybacki C. Karym, Rybacki J. Donald, *O introducere în arta argumentării*, Iași, 2004, Polirom, 488 p.
2. Aristotel, *Retorica*, IRI, București, 2004, 463 p.
3. Чанышев А.Н., *Курс лекций по древней философии*. Москва, Высшая школа, 1981, 374 с.
4. Бурбаки Н., *Очерки по истории математики*. Москва, 1963
5. Săvulescu Silvia, *Retorica și teoria argumentării*, SNSPA, București, 2001
6. Flew Antony, *Dicționar de filosofie și logică*. Humanitas, 1966, 365 p.
7. Laertios Diogenes, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*. București, 1963, III.
8. Platon, *Euthydemos. Opere*. vol. III, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1978.
9. Platon, *Phaidros*, București, 1993.
10. Platon, *Dialoguri. Gorgias*, IRI, București, 1995.
11. Platon, *Opere*, vol. VI Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, 322 p.
12. Sălăvăstru Constantin, *Teoria și practica argumentării*. Polirom, Iași, 2003, 416p.
13. Kahn H. Charles, *L'argumentation de Platon dans les dialogues socratiques // L'argumentation*. Mardaga, Liege, 1991.

ȘTIINȚE POLITICE

Yuri Josanu,

doctor în filosofie

Ion Rusandu,

doctor în filosofie, conferențiar cercetător

Victor Juc,

doctor în filosofie, conferențiar universitar

SCHIMBĂRILE DE REGIM ÎN EUROPA POSTCOMUNISTĂ

At the beginning of the '90 the socialist countries and that of the former Soviet Union initiated the transition from totalitarian to democratic regime. The process differed according to internal and external factors, reason why post totalitarian periods lasted differently, some of which outstripping EU states member at the GDP and democratic institutions chapters, others being still in transition.

Semnificațiile tranziției postcomuniste

Revoluțiile din anul 1989 și căderea regimurilor comuniste din Europa Centrala și de Est, constituie evenimente dramatice din istoria umanității, ele s-au desfășurat sub incidența multiplelor aspecte și forme de schimbare politică. Sistemul comunist a oprimat sistematic societățile est-europene, a demolat instituțiile democrației și economia de piață, a distrus rețelele sociale, țesătura de relații, emoții și creativitate umane, a creat o multitudine singurată, fără nici o speranță și posibilitate de rezistență[1, 20]. Regimul comunist a distrus părți din vechea cultură politică (cea liberală în deosebi), dar a dezvoltat tenace alte culturi politice antebelice, printre ele, totalitarismul, autoritarismul, izolaționismul, naționalismul, suspiciunea față de străini, antioccidentalismul[2, 2].

Descrierea clasică a totalitarismului realizat de Carl Friedrich conține următoarele cinci trăsături:

- o ideologie oficială, ce furnizează interpretări cuprinzătoare ale diverselor aspecte ale vieții;
- un partid de masă, alcătuit dintr-o minoritate devotată (până la zece la sută din populație), dar în același timp, un partid puternic centralizat și ierarhizat;
- un monopol, asigurat tehnologic, asupra mijloacelor de violență;
- un monopol, de asemenea condiționat tehnologic, asupra mijloacelor de comunicare;
- un sistem de control polițienesc terorist, îndreptat împotriva anumitor categorii sociale[3, 47-60].

În comunismul târziu regimul se limita propagandistic, astfel încât a fost abandonată concepția optimistă despre crearea *Omului Nou*, fiind înlocuită cu una manipulativă[4, 143-172]: individul nu trebuie să manifeste un conformism ideologic, ci unul pur și simplu comportamental. Regimul este deja conștient de faptul că supunerea comportamentală nu reprezintă numai un indice al acceptării tacite al sistemului, ci, mai mult, un aspect al internalizării unei cunoașteri practice existențiale ce înzestreză sistemul cu capacitatea de a se reproduce. Această perioadă de totalitarism matur a fost numită de către Vaclav Havel *posttotalitarism*: prin folosirea acestui prefix, el nu caută să spună că sistemul nu mai este totalitar, ci încearcă să accentueze faptul că reprezintă ceva nou, fundamental diferit de totalitarism în sensul obișnuit[5, 27]. Posttotalitarismul exprimă atașamentul și implicarea personală a indivizilor în sistem: acceptând să trăiască

așa cum trăiesc, indivizii confirmă sistemul, împlinesc sistemul, alcătuiesc sistemul, sunt sistemul”[5, 31]. Devenind instrumentele unei totalități reciproce, ei își asumă funcția de a întregi societatea, exercitându-o în practica lor cotidiană și asigurându-i reproducerea. Societatea devine astfel agentul propriei sale autototalizări: „în definitiv, sistemul posttotalitar nu este manifestarea unei anumite direcții politice, urmate de un anumit guvernământ. El este ceva radical diferit: o violare complexă, profundă și pe termen lung a societății sau mai degrabă, autoviolarea societății”[5, 68]. Prezența totalitarismului într-o societate postcomunistă este, conform lui de Vaclav Havel, o „societate mutilată, deformată..., o degradare generală” și „o populație degenerată”, „o epuizare biologică, o oboseală a resurselor umane”[6, 16-27].

Incluse de obicei în termenul cu conotații moral-psihologice-„intoleranță”, fenomenele larg răspândite precum naționalismul, rasismul, antisemitismul, xenofobia, înclinația spre autoritarism și chiar spre fundamentalism religios sunt caracterizate de un numitor comun: respingerea și excluderea diferitelor tipuri de alteritate, a condiției de minoritate fie ea politică, etnică, rasială, religioasă sau culturală. În acest sens, asemenea fenomene exprimă o tendință spre comportament gregar și omogenitate a manifestărilor, ele reprezintă reacția autototalității sociale atunci când este confruntată cu provocarea diferențierii multidimensionale a societății, diferențiere desfășurată după căderea regimurilor comuniste[7, 43]. Acest proces de diferențiere a stimulat altul, opus, de diversificare a mijloacelor ce întrețin autototalitatea socială: societățile postcomuniste și-au dezvoltat noi forme de control și represiune socială. Deseori finanțate de către stat sau cel puțin încurajate, ori doar tolerate în unele cazuri, acest *etos* represiv generalizat se poate condensa brusc în mișcări sociale sprijinite de către stat și îndreptate împotriva diferitor grupuri minoritare, fiind, spre exemplu cazul forțelor de represiune civile ce au apărut în România[7, 43] imediat după revoluția din decembrie 1989. Urmărind să suprime diferențele, ele reprezintă o paradigmă, un caz extrem al logicii autototalității sociale, ce urma să apară curând în forme mult mai sălbatice în Croația, Bosnia-Herzegovina, Serbia și Republica Moldova (Transnistria).

În perioada imediat următoare a revoluțiilor din 1989, autoritarismul este tratat ca un stadiu intermediar al tranziției către o societate democratică. În această ordine de idei, autoritarismul este numit ca un sistem pozitiv al detotalizării societății postcomuniste, pe baza unei asemenea supoziții fiind construite modele (ale detotalizării)[8, 255].

Prin urmare, autoritarismul decurge dintr-un proces de stabilizare a relației dintre societate și puterea politică, exprimând o tendință spre consolidarea acestei relații. Ca fenomen global, el trebuie înțeles ca o capacitate a societății autototalitare de a genera forme de putere care, la rândul lor, ar putea organiza autototalitatea socială, rezultatul acestui cerc vicios fiind generarea spontană a diverselor forme de conducere politică autoritaristă.

În acest sens, schimbările revoluționare din țările eliberate de totalitarism în anul 1989 pot fi numite punctul final al unui proces de reajustare a balanței dintre o societate care a dezvoltat forme mature de conservare a totalității sale și un regim politic care a rămas în urmă. Abandonarea deliberată a puterii în urma negocierilor cu opoziția (Ungaria) sau ca rezultat al presiunii populare (Polonia, Cehoslovacia), regrouparea rapidă a elitei comuniste de rangul doi în partide politice noi (România), persistența vechii elite comuniste în structurile noilor partide politice, monopolizarea principalelor resurse economice și mijloace financiare, convertirea resurselor integrative ale economiei în capital privat, plasarea vechii birocrății în fruntea noilor instituții sau a vechilor instituții restructurate, sunt fenomenele ce ilustrează rearanjamente și ajustări ale formei puterii politice, ca urmare a schimbărilor determinate la

nivelul structurilor sociale[9, 25-43]. Astfel, autoritarismul ar părea fi expresie numai unui echilibru stabil între societatea postcomunistă autototalitară și o formă de putere politică ce a suferit o reajustare la nivel de sistem.

După autoritarism urmează capacitatea societăților postcomuniste, înrădăcinată de asemenea în aceeași mentalitate a majorității de a izola formele alternative, a le include în definiții ce se exclud și a exercita presiuni de omogenizare asupra lor: ele exprimă, conform lui Vladimir Tismăneanu, nevoia generală a unui „liant social”, a unui consens liniștitor și a unei unități de acțiune[10, 32].

În această ordine de idei, forme de excludere precum naționalismul, xenofobia, rasismul și șovinismul definesc capacitatea societății postcomuniste de a reacționa uniform, tinzând să respingă alteritatea și să mențină o anumită omogenitate socială. La sfârșitul anului 1991, cel puțin trei din cinci est-europeni respingeau principala minoritate din țara lor, 40 % din populație recunoaște deschis o opinie nefavorabilă despre minorități, cele mai detestabile sunt romii – 91% în Cehoslovacia și evreii – 34% în Polonia. Cei mai antisemiți ar fi polonezi, ei dețin de asemenea recordul xenofobiei, cu trei persoane din patru care susțin că „ei nu au prea multe în comun cu alte etnii sau rase”[11, 54].

Dar cel mai frapant fenomen desfășurat în Europa postcomunistă este marginalizarea și chiar condamnarea vechilor mișcări civice și a disidenților care s-au luptat pentru „societatea deschisă” cu regimul comunist. Acest fenomen se exprimă în trei aspecte[12, 30]:

1. condamnarea publică a foștilor disidenți și marginalizarea lor politică. Această denigrare este reflectată în afirmațiile oficiale și în pozițiile adoptate de noua elită politică;
2. în natura vechilor mișcări civice a intervenit fragmentare și schimbare, ele au fost înlocuite de partide politice care fie că au cedat tentațiilor demagogiei populiste, fie s-au dispersat în grupuri naționaliste agresive;
3. dezvoltarea unui curent politic ce cheamă la o „a doua revoluție” îndreptată împotriva tuturor devierilor de la definițiile naționaliste ale binelui public. Acest curent pune accentul pe nevoia unei conduceri puternice, capabile să pună capăt „haosului democratic” și să suprime vocile independente.

Mai mult decât manifestări aleatorii, aceste fenomene par să exprime curente fundamentale ce creează serioase dificultăți încrederii acordate prea timpuriu construirii societăților civice în Europa postcomunistă[13, 143-170]. În loc de a fi deconstruită, societatea totală a produs metode mai diversificate de suprimare a diferențierii. De fapt, a avut loc o singură diferențiere, cea a mijloacelor de menținere a autototalității: că segmentele funcției totalizante s-au specializat pentru a oferi reacții eficiente la adresa celor mai problematice grupuri alternative, mai întâi minoritățile naționale, apoi grupurile de disidență politică, la care pot fi adăugate diferite categorii culturale, etnice sau religioase.

Examineate în bloc, în articulația lor logică, asemenea fenomene dezvăluie potențialul sistematic de de-diferențiere a societății postcomuniste, precum și polarizarea ei între două segmente structurale: pe de o parte, o majoritate fără formă precisă, dominată de o elită politică și economică superficială, iar, pe de altă parte, un mozaic de grupuri minoritare expuse presiunilor de limitare sau de eliminare[7, 48].

Evident este că experiența totalitarismului poate fi de folos pentru o clarificare și o mai bună înțelegere a fenomenelor politice ce au loc în democrațiile contemporane: fundamentele de masă ale sistemului democratic și relația dintre mase și elitele politice în

sistemele reprezentative; impactul ideologiei și al educației politice în constituirea comportamentului social; articularea procedurilor de normalizare și construirea reprezentărilor despre societate pe baza unui model al identității; poziția disidenței și alterității în interiorul metabolismului vieții democratice[5, 89].

Pentru a înțelege tranziția și democratizarea merită de menționat de asemenea factorii care le declanșează: pot fi identificați trei factori majori care contribuie la conceperea tranzițiilor postbelice din America Latină, Europa de Sud și Europa de Est.

- *dispariția hegemoniilor*: factorul care determină limitele evoluției posibile este prezența militară sovietică. Având în vedere doctrina „suveranității limitate” a lui L. Brejnev, un factor determinant necesar dar insuficient al tranziției în Europa Centrală și de Est a fost semnalul dat de Mihail Gorbaciov că Armata Roșie nu va mai bloca reforma politică[14, 54];

- *războiul*: în America Latină și în Europa de Sud unele tranziții au început atunci când regimurile au pierdut războaie. Eșecul miliar a subminat atât de profund regimurile militare, încât acestea nu au mai putut prelungi blocarea redemocratizării;

- *reforma*: unele tranziții din America Latină și Europa de Sud au început printr-o fisurare atât de profundă a regimului, încât una din grupările rezultate a inițiat nu numai o liberalizare, dar chiar reforme radicale și a trebuit să caute noi parteneri sociali.

Mișcările reformatoare din Europa Centrală și de Est de la sfârșitul anilor '80 urmăreau crearea unor instituții democratice și desfășurarea de alegeri libere, fără violență și fără vărsare de sânge. Procese similare s-au desfășurat și în țările Americii Latine: în Brazilia, Uruguay, Argentina, Chile și Paraguay căderea regimurilor dictatoriale nu a fost rezultatul unor revoluții sau unor tulburări sociale de masă. În Argentina regimul a fost lipsit de putere după eșecul militarilor din insulele Falkland. În Brazilia ultimul președinte militar a obosit pur și simplu de putere. În Uruguay liderii militari au organizat plebiscit, în care au suferit înfrângere și au fost nevoiți să se întoarcă la normele și valorile democratice. În Chile majoritatea partidelor de orientare comunistă și o parte a socialiștilor și democrat-creștinilor de stânga au comis o greșală, susținând acțiuni militare, în special luptele violente de rezistență în zonele urbane împotriva regimului lui Augusto Pinochet, iar drept rezultat aceste formațiuni politice au fost suspendate de la scrutinul prezidențial. Succesele opoziției în plebiscitul din 1988 se explică prin faptul, că în campania electorală opoziția s-a concentrat nu pe atacuri asupra lui Pinochet, ci pe ideea împăcării naționale. În Paraguay, căderea regimului Stroessner s-a produs în mod pașnic, țara a trecut la regim democratic. Prin urmare, regimurile militare din America Latină au fost incapabile să cârmuiască țările lor din punct de vedere economic, iar decăderea bruscă a economiei, încetarea investițiilor străine, creșterea bruscă a datoriilor externe ș.a. au determinat militarii să cedeze de bună voie puterea.

Însă comparativ cu țările sus-menționate din America Latină, procesele de liberalizare a comunismului la mijlocul și sfârșitul deceniului opt au fost generate de descompunerea sistemului care sfida orice speranță de redresare: în această perioadă economia sovietică a început să decadă într-un ritm rapid. Printre cauzele exterioare care au precipitat prăbușirea din 1989 a „sferei sovietice” pot fi amintite: sprijinul Papei Ioan-Paul al II-lea și americanilor acordate revoltei polonezilor din 1980, acțiunilor sindicatului „Solidaritatea”, ceea ce a permis acestei organizații interzise de lege să existe până în 1989, în ciuda legii marțiale din decembrie 1981; măsurile luate de guvernul american pentru a-i împiedica pe sovietici să cucerească prin forță puterea în Salvador sau să-și conserve poziția în Nicaragua; programul reaganian al „războiului stelelor” (inițiativa de apărare strategică) care a înnebunit pur și simplu conducerea sovietică și i-a

sporit sentimentul de inferioritate, făcând-o conștientă de uriașa întârziere tehnologică și de neputința de-a recupera vreodată handicapul. Aceste aspecte au suscitât apariția unei cauze noi a cărei exponent a fost Mihail Gorbaciov. Noul conducător sovietic a înțeles insuccesele economiei sovietice și s-a decis să reformeze bazele sistemului, pornind de la vechile concepte leniniste. Pentru început, M. Gorbaciov a înlocuit vechi conducători de stat brejnevști cu reformatori, a introdus noi, concepte în viața politică precum: restructurarea și transparența. Măsurile luate de M. Gorbaciov serveau nu pentru subminarea partidului comunist și regimului însuși, ci pentru a prelungi agonia lor, în caz contrar putea izbucni o revoltă socială cu consecințe nefaste pentru întregul imperiu sovietic, dar nu numai. Pe plan extern, programul de liberalizare a sateliților presupunea renunțarea la „doctrina Brejnev” (folosirea forței armate pentru apărarea regimurilor socialiste „frățești” împotriva oricărei tentative populare de răsturnare a puterii). Din momentul în care popoarele Europei Centrale și de Est au înțeles ca nu mai există temerea unei represii militare sovietice, nu s-au mai mulțumit cu libertățile limitate ale socialismului temperat, recomandate de comuniștii reformatori sovietici.

Regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est au reprezentat un sistem complex de presiuni, bazat pe o imagine abstractă asupra lumii și impus societății. Prin diversele mijloace de control, combinând controlul pozitiv (iluzia ideologică a cointeresării) și controlul negativ (constrângerea, violența, supravegherea îndeaproape), societatea participă la procesul propriei sale remodelări și își suportă propriile efecte pe termen lung. Prin urmare, departe de a defini o formă a statului, element aflat în esența modelului politic clasic, totalitarismul presupune o interacțiune complexă între regimul politic și substratul social[7, 32].

Una dintre contradicțiile majore care a frământat și dinamizat societățile postcomuniste, este conflictul dintre tradiție și modernitate. Acest conflict generează și determină apariția noilor valori și norme politice, economice, sociale, spirituale etc. Moderniștii promovează occidentalizarea radicală și imediată, sunt adepții unor soluții economice de sorginte liberală, a unei deschideri totale în direcția Europei și comunității internaționale, iar tradiționaliștii rămân atașați ideologiei statului național, privesc cu rezerve procesul de occidentalizare, se simt atrași de politica economică de stânga. Platforma modernistă a dat naștere la formațiuni politice care militează pentru schimbări politice și economice profunde, instituționalizarea și desăvârșirea sistemelor politice pluraliste, competiție deschisă între partidele politice, pe când platforma tradiționalistă a regenerat partidele comuniste, socialiste și naționaliste, care rivalizează între ele.

Regimurile comuniste au fost funciar antinaționale, în ciuda faptului că uneori s-au dovedit, paradoxal, a fi naționaliste, deoarece chiar acolo unde favoriza în mod izbitor o națiune în detrimentul altei/altor, unde se putea vorbi de național-comunism, acest naționalism comunist era într-o măsură alienat până și pentru naționaliști, care nu-și putea regăsi obsesiile în această ideologie decât parțial și deformat[15, 81].

Efectele totalizante ale regimurilor comuniste își răspândesc ecourile mult după prăbușirea lor. Perioada postcomunistă a cunoscut efectele reziduale ale acestui proces de totalizare socială, manifestat printr-un etos unanimist, consensualism excesiv și intoleranță. Formele în care se exprimă acest curent general din cultura politică est-europeană include aspecte variate: tendințele către autoritarism, naționalism, xenofobie, rasism precum și spre alte forme de excludere (antiintellectualism, fundamentalism ș.a.). Tendința spre autototalitate a societății postcomuniste este caracterizată de două mari trăsături: asocierea frecventă a mentalității represive cu pozițiile oficiale ale reprezentanților statului și apelul frecvent la violență. În unele cazuri extreme

autototalitatea socială conduce spre constituirea unor forțe represive civice sponsorizate oficial (în România ori forțele paramilitare atât de des întâlnite în țările fostei Iugoslavii și ale foste Uniunii Sovietice)[7, 33].

În aceste societăți au ieșit la iveală mișcări și partide care conferă un caracter romantic trecutului, idealizează tradițiile autoritariste, critică aspru sistemul parlamentar și îi disprețuiesc pe foștii disidenți și concepțiile lor despre libertate. În Balcani foștii comuniști au creat gigantice rețele de influență, au menținut sau au restaurat mare parte din vechile modele ale controlului etatist hipercentralizat asupra economiei și mass-mediei și au îmbrățișat naționalismul ca pe un convenabil substitut ideologic pentru defunctul leninist[16, 6].

Sentimentele anticapitaliste și antidemocratice, inclusiv nostalgiile paternaliste, corporatiste și populiste, pot fuziona în cadrul unor noi experimente autoritariste[17, 646-651]. În Sud-Estul Europei s-a asistat la efecte devastatoare ale vicioasei demagogii naționaliste, în special în republicile fostei Iugoslaviei. Forțe direct legate de vechiul regim s-au aflat la putere în România și Bulgaria, în timp ce tendințele autoritariste au molipsit tranzițiile spre democrație în Albania și Croația.

Pentru a se menține, elitele birocratice au abandonat din ce în ce mai mult marxism-leninismul, îmbrățișând simbolurile mai atractive ale intereselor naționale, iar pentru a împiedica grupurile și mișcările independente, clasa politică instituită a început să recurgă la forme tradiționale de manipulare și mobilizare naționalistă. În cazul Serbiei și României elitele conducătoare au exploatat demagogia de tipul „țara este în primejdie” și au acceptat orice metamorfoză ideologică, inclusiv adoptarea valorilor religioase îndelung contestate pentru a-și păstra puterea. În multe dintre aceste țări după căderea regimurilor comuniste corupte și incompetente, noile elite, recrutate deseori din eșaloanele secunde ale elitelor anterioare, au îmbrățișat naționalismul ca sursă de legitimare ideologică[16, 9].

Prin urmare, naționalismul postcomunist este un fenomen politic și ideologic cu natură duală: ca expresie a unei scindări istorice, respinge internaționalismul transformat al propagandei comuniste punând accentul pe valorile naționale îndelung reprimite, iar pe de altă parte, se pronunță pentru naționalism înrădăcinat în mentalitățile și obiceiurile leninist-autoritariste, fiind marcat de acestea și îndreptat împotriva oricărui principiu al diferenței și cu precădere al grupurilor și forțelor care promovează orientări pluraliste prooccidentale. Prima direcție este legată de faptul că pretutindeni există tendința de a se redescoperi rădăcinile și valorile autohtone. Cea de-a doua perpetuează și intensifică tradițiile colectiviste comuniste și precomuniste, contestând individului dreptul de a nu fi de acord, sanctificând comunitatea națională și pe presupusul ei conducător providențial și găsind „tapi ispășitori” sau demonizând minoritățile pentru comploturi și trădări imaginare. Astfel, Slobodan Milošević din Serbia a exploatat cu cinism naționalismul Serbiei Mari pentru a-și urmări propriile scopuri hegemonist-dictatoriale[18, 42].

Situația economică. Căderea regimurilor comuniste în Europa de Est, urmată de dezmembrarea în anul 1991 a Consiliului pentru Asistență Economică Reciprocă, a generat haosul economic și prăbușirea schimburilor comerciale ale țărilor din fostul bloc socialist. La mijlocul anilor '90 un număr mare dintre aceste țări porniseră pe calea tranziției de la sistemul centralizat la economia de piață, punând în aplicare reforme menite să faciliteze reintegrarea lor în economia globală. Însă dinamica economică în majoritatea țărilor postcomuniste a infirmat marile speranțe ale începutului anilor '90, dat fiind că transformările postcomuniste s-au dovedit a fi un proces mult mai complex și

mai complicat de schimbare instituțională decât s-ar fi crezut. În același timp, magnitudinea restructurării necesare și fricțiunea cauzată de schimbarea de sistem[19, 87] au făcut ca transformarea să fie un proces foarte dureros și prelungit. În mod evident, cea mai mare parte din Sud-Estul Europei nu a fost corect tratată din acest punct de vedere, iar dependentele istorice au început să funcționeze, sau au fost întărite în ultimul deceniu. Încordarea și dezorganizarea, precum și instituțiile foarte fragile explică eșecurile în timpul tranziției, plasând în mod frecvent într-o poziție inferioară strategii aparent corecte, factori care au diminuat în mod semnificativ spațiul de manevră pentru guverne. Harta tranziției este relativ eterogenă: există grupuri de țări care se diferențiază între ele în funcție de dezvoltarea economică și de modul de funcționare a instituțiilor puterii de stat. Este demn de remarcat faptul că cele mai dezvoltate țări aflate în vecinătatea Uniunii Europene dețin cel mai mare venit pe cap de locuitor. Bulgaria și România, care au fost invitate să înceapă negocierile de aderare cu Uniunea Europeană, au cunoscut o traiectorie mult mai dificilă. Pentru cea mai mare parte a Balcanilor termenul de „economie de avarie” (distress economy) pare a fi cel mai potrivit.

Țările în tranziție prezintă trăsături comune, însă și discrepante majore, acestea din urmă pot fi puse în legătură cu diferite moșteniri precomuniste și cu diferite variante de planificare centralizată, în termeni de relaxare a controalelor directe și de opțiuni pentru strategii economice. Istoriile diverse explică veniturile pe locuitor extrem de diferite, de ce instituțiile de piață se disting din punct de vedere calitativ și de ce distorsiunile la nivel macro- și micro- erau atât de diverse în ajunul lui 1989, reformele parțiale dinaintea celui an explică în egală măsură gradul de dezorganizare în timpul schimbării de regim. Fără îndoială, Slovenia, Ungaria, fosta Cehoslovacie și Polonia au avut un avans considerabil în demararea procesului de tranziție, în mod firesc toate aceste țări au promovat mai bine decât celelalte programele lor de stabilizare, deși rețetele lor nu au fost asemănătoare, cum ar susține unii. Stalinismul târziu a fost practicat în Albania, România și Bulgaria până spre sfârșitul puterii comuniste. În Bulgaria a existat o formă de stalinism ușor mai blândă decât în România, însă sistemul de comandă era în esență același. Atât Bulgaria, cât și România se bazau foarte mult pe piețele CAER, ceea ce a amplificat șocul colapsului piețelor externe după 1989 și a evidențiat o proastă alocare a resurselor. Bulgaria se baza pe piețele CAER în procent de peste 70% din comerțul exterior. În anii '80, România și-a reorientat schimburile comerciale spre fosta URSS în scopul de a se achita de datoria externă. În același timp, Ungaria și Polonia își dezvoltau legăturile comerciale cu Occidentul, fapt care era de asemenea un efect al reformelor economice parțiale și al deschiderii. Studiile realizate de *Vienna Institute for Comparative Economic Studies*[20, 67] denotă că Bulgaria și România au cunoscut o degradare a structurii exporturilor după 1989 – exact contrariul întâmplându-se în Polonia, Ungaria și Cehoslovacia. Se poate stabili o anumită similaritate între impactul colapsului piețelor răsăritene asupra Bulgariei și României și disoluția legăturilor comerciale între țările fostei Iugoslavii. Însă trebuie de precizat că acest impact a fost mai puțin serios în cazul Croației și Sloveniei, fapt care contrastează cu reorientarea fermă, din anii '80, a Ungariei și Poloniei către piețele occidentale. Albania a fost mult timp un punct de rigiditate ideologică și izolaționism. Relațiile cu China s-au redus foarte mult după ce Beijing-ul a demarat reformele de piață după și 1978. Albania a devenit extrem de autarhică chiar din perspectiva standardelor comuniste.

Albania, România și Bulgaria, precum și unele regiuni ale fostei Iugoslavii (Macedonia, Kosovo, Muntenegru și Bosnia–Herzegovina) erau cele mai sărace zone ale Europei. Astfel, neîmplinirile reformelor în aceste zone sunt mult mai dureroase pentru majoritatea cetățenilor în momentul în care implică sărăcirea multor dintre ei și rata de

șomaj foarte înaltă. Prin urmare, putem obține una dintre explicațiile plauzibile ale dezvoltării economiei subterane și activităților ilegale în timpul tranziției. Se poate admite că principala explicație a eșecului reformelor economice în România și Bulgaria constă în incapacitatea guvernelor de a face față cu succes moștenirii unei alocări deficitare a resurselor[21, 233] și consecințelor asupra sectorului financiar, pe fundalul existenței unor instituții foarte vulnerabil și a dezorganizării. Potrivit lui O. Blanchard, „realitatea din țările în tranziție care au o situație mai puțin bună demonstrează rolul mai mare pe care l-a avut dezorganizarea. În Bulgaria și în România, două dintre țările cu cel mai mare declin al producției, insuficiența resurselor a jucat un rol important chiar și la mai bine de doi ani de la începutul perioadei de tranziție”. [19, 45] Această paralizare a conducerii reformelor a generat o criză economică și financiară majoră în Bulgaria în 1997 și a determinat introducerea unui consiliu monetar. De asemenea în România ineficiența numeroaselor încercări de stabilizare a economiei și tensiunile din sistemul bancar, se înscriu, în esență, într-o logică similară. Tranziția în Albania a fost cu mult mai complicată decât în România și Bulgaria, fapt reflectat de procesele politice. Ne-am obișnuit să vorbim despre state extrem de vulnerabile în această regiune a Europei, însă statul, ca instituția abilitată să ofere bunuri publice, este aproape inexistent în Albania, unde un război civil (ulterior mării crize financiare din 1996) ilustrează o etapă incipientă și fragilă în evoluția societății pluraliste, insuficiența capitalului social și instituțional și un model de interacțiune socială asociat clanurilor.

La începutul anilor '90 unii experți au subliniat că majoritatea țărilor din fosta Iugoslavie aveau cele mai bune șanse de tranziție rapidă: aveau avantajul unor resurse umane, de capital fizic și organizațional al unui sistem economic relativ descentralizat (bazat pe așa-numita „auto-gestiune”), un contact cultural și economic important cu Occidentul prin expunerea pe piață de muncă occidentală a sute de mii (dacă nu milioane) de foști gastarbeiter ș.a. În plus, Croația și Slovenia aveau un venit relativ ridicat pe locuitor. Este adevărat că existau decalaje economice considerabile în interiorul federației, însă aceste divizări nu puteau schimba imaginea economică de ansamblu și perspectivele pentru republici. Controlul ferm asupra puterii pe care l-a avut președintele I.Tito și reputația sa internațională au contribuit la menținerea unei federații unite în timpul războiului rece, la care se pot adăuga numeroasele credite pe care Iugoslavia le primise din partea țărilor occidentale. Însă moartea lui I.Tito, dincolo de problema succesiunii și implicațiilor constituționale, a declanșat lupte politice în interiorul Federației, dând frâu liber revendicărilor naționale. Aceste evenimente dublate de criza economică din ce în ce mai mare din anii '80, disputa crescândă dintre republicile mai bogate (Slovenia și Croația) și restul Federației în ceea ce privește redistribuirea bugetului federal, și naționalismul au creat premisele unor conflicte majore.[22, 77] Separarea și fragmentarea au devenit aproape inevitabile pe fundalul dificultăților economice din ce în ce mai mari și s-a realizat într-un mod violent, prin conflicte militare și epurare etnică. Această evoluție a avut un impact puternic asupra reformelor economice și politice din majoritatea republicilor.

O explicație poate fi legată de căutarea propriei identități. Trebuie spus, totuși, că această căutare este un fenomen care caracterizează cea mai mare parte a lumii postcomuniste, deoarece totalitarismul a înăbușit aspirația comunităților către identitatea proprie, națională, religioasă sau etnică. De asemenea ar fi o greșeală să nu recunoaștem ca aceste conflicte interetnice și religioase sunt anterioare instaurării comunismului și, în consecință, încheierea lor nu ține doar de rațiuni pur ideologice. Există în Balcani un

amalgam de circumstanțe culturale și istorice care au favorizat fragmentarea mult mai mult decât în alte regiuni ale Europei, situație care coexistă cu dorința multor de a se alătura Uniunii Europene. Rămâne întrebarea: de ce separarea s-a realizat într-un mod atât de violent? Putem susține că originile ei pot fi găsite în antagonismele economice crescânde dintre republicile iugoslave, determinând crizele economice ale anilor '80 și naționalismul malign. Epurarea etnică a devenit o modalitate de „împlinire” a identității de sine, separarea violentă nu a făcut decât să accentueze animozități reciproce și să mărească tendința de incriminare mutuală și de disprețuire a vecinului. Dincolo de dimensiunile sale politice și de securitate, procesul de fragmentare a avut implicații economice grave, care vizează relațiile comerciale (cu schimbare semnificativă a orientării comerțului), accesibilitatea infrastructurii ce susține un sistem economic național și viabilitatea economică în general.

Existența mai multe protectorate în Balcani, face o diferențiere de aplicare a puterii statelor mari în regiune. Bosnia-Herzegovina și Kosovo sunt ceea ce am putea numi protectorate „tari”, reprezentanți străini sub egida comunității internaționale (ONU) administrează statul. Macedonia și Albania pot fi considerate ca protectorate „blânde”, unde guvernarea este asumată de autoritățile locale, dublată de masiv sprijin economic și militar străin. Evoluția evenimentelor din regiune a adus cu sine intervenție din exterior și prezența forțelor de menținere a păcii: în anumite cazuri crearea de protectorate a fost aproape inevitabilă. Există chiar un curent de opinie care afirmă ca acest instrument politic de guvernare este cel mai eficace în menținerea sub control a situației și în promovarea progresului economic și politic[23, 105].

La prima vedere, Europa de Sud-Est pare să urmeze calea reformelor, în ciuda numeroaselor dificultăți. Piețele s-au liberalizat în mare parte, precum și comerțul exterior. Cu excepția Bosniei-Herzegovina, sectorul privat generează în mod curent cea mai mare parte a PIB în toate țările din regiune[24, 82]. Statisticile asupra dinamicii PIB între 1989 și 1998 apreciază această regiune nu nefavorabil în comparație cu, de exemplu, țările baltice. Dacă luăm ca punct de referință anul 1989, nivelul PIB în 1998 pentru Balcani era puțin mai mic de 70%, în timp ce pentru țările baltice era puțin mai mare de 66%. Însă cele mai importante rămân provocările începutului de tranziție, cu precădere privatizarea în ramurile industriale importante și impunerea disciplinei financiare. Regiunea a cunoscut progrese slabe în ceea ce privește crearea instituțiilor sociale și legale care să susțină piețe eficiente și să stimuleze investițiilor private[24, 82].

Există două nivele de percepție care explică relativă ignorare a cauzelor profunde ale eșecurilor economice din regiune. Un nivel este format de consecințele disoluției fostei Iugoslavii, ale războaielor care au dus la „economii de avarie”. Astfel, efectele politicilor de reformă sunt mai puțin vizibile, mai ales acolo unde disoluția fostei Iugoslavii a fost însoțită de conflicte militare. Acest nivel denotă ca și noile entități suverane trebuie să efectueze reforme sistematice, să renunțe la fostul regim economic. Celălalt nivel de percepție derivă dintr-o viziune simplistă asupra tranziției și politicilor de reformă.

Multe țări (economii) supraviețuiesc doar datorită infuziilor foarte mari de resurse din exterior. Herzegovina – Bosnia este încă o dată exemplul cel mai edificator, cu o finanțare externă ce depășește de 30% din PIB. Însă Albania și Macedonia de asemenea se bazează în largă măsură pe finanțare externă, fiind evident faptul că regiunea Kosovo va cunoaște o soartă asemănătoare. Există două aspecte implicate în această relație de dependență. Unul se referă la circumstanțele care ar justifica o intervenție neobișnuită, din rațiuni ce țin fie de balanța plăților, fie de reconstrucția economică. În acest caz ajutorul va împiedica pentru un timp scăderea brutală a consumului intern, după care,

urmând o „normalizare” presupusă, producția ar începe să crească. Al doilea aspect se referă la dependența de asistență externă, atunci când aceasta devine cronică și nu se concentrează pe proiecte de dezvoltare, fiind un tip foarte grav de „boală olandeză”, cu consecințe economice pe termen lung deosebit de dăunătoare.

Din 1995 schimburile comerciale din economiile postcomuniste din sud-estul Europei au crescut într-un ritm mai accelerat decât în oricare altă regiune din lume, arată un raport al Băncii Mondiale, observând că exporturile s-au triplat și importurile au crescut de două ori și jumătate în această perioadă. Spre exemplu, Bulgaria, Croația și România au adoptat politici comerciale liberale, însă au rămas în urmă în ceea ce privește încurajarea creșterii concurenței pe piețele interne, consolidând guvernarea și implementând alte reforme structurale legate de comerț. Creșterii în importurile și exporturile lor nu i-a corespuns o creștere la fel de marcată în productivitate și venituri la nivel național, observă experții Băncii Mondiale. Guvernelor din Sud Estul Europei li se recomandă să implementeze un set de reforme, cum ar fi intensificarea procesului de înlăturare a barierelor politice și economice, consolidarea competențelor și resurselor agențiilor care formulează politici, asigurarea unui proces transparent și deschis concurenței externe în cazul achizițiilor publice și îmbunătățirea capacității instituțiilor judiciare și legislative de a proteja drepturile legate de proprietate și de a intensifica reformele din domeniul administrației publice pentru a reduce corupția.

Mișcările secesioniste. În pofida unui număr de insuccese semnificative, până în prezent aceste forțe separatiste au rămas încă puternice. Polonia, România și Bulgaria și-au păstrat integritatea teritorială, în ciuda tendințelor secesioniste printre germanii din Polonia, ungurii și germanii din România, turcii și macedonenii din Bulgaria. Unificarea Germaniei este un exemplu de centralizare. Cehii și slovacii s-au separat, dar aceștia din urmă nu par să îi permită propriei minorități ungare să plece. Iugoslavia s-a dezmembrat iremediabil, cu toate că numai în urma unui război sângeros și distructiv, dus de autoritatea centrală împotriva secesioniștilor. Dar Croația recent independentă împiedică încă ținuturile predominant sârbe să se desprindă, iar guvernul sârb ține încă să refacă fosta Serbie reunită și variatele sale minorități etnice și chiar încearcă să-și extindă teritoriul pe seama Croației.

Situația din Kosovo este un subiect esențial pentru securitatea internațională și relațiile internaționale postrăzboi rece, luând în considerare realitatea de pe teren (hotărârea albanezilor de a obține independența, după calvarul exodului și întoarcerii) în raport cu statutul oficial al regiunii și semnificația ei emoțională pentru sârbi. Tensiunea creată în Macedonia de aflulul de refugiați albanezi a afectat delicatul echilibru demografic, ceea ce vizează în buna măsură și componența politică a reprezentării. Din motive evidente, autoritățile macedonene se tem că, pe lângă influența sărăciei asupra societății, dorința albanezilor de a avea un cuvânt tot mai greu de spus în guvernarea țării poate submina stabilitatea politică, teamă care este alimentată și de ceea ce unii analiști consideră a fi un plan de constituire a unei Albanii Mari, care ar determina o fragmentare a Macedoniei. Un asemenea deznodământ ar fi catastrofal, deoarece ar implica și țări învecinate într-un conflict de proporții.

Situația în fosta Uniune Sovietică este similară. Conducerea centralizată a Uniunii a dispărut și a fost înlocuită cu altele în cele 15 foste republici, în prezent state independente, în condițiile în care există, în realitate, sute de etnii diferite. Aproape toate încercările secesioniste cu bătaie mai lungă, inclusiv cele ale germanilor de pe Volga de a se separa de Rusia, au fost înfrânte cu succes de noile autorități centrale ori sunt combătute în mod violent, ca în cazul Azerbaidjanului și al provinciei armene Karabahul

de Munte. Odată cu formarea noii Comunități a Statelor Independente sub conducerea Rusiei și cu încorporarea majoritatea fostelor republici ale Uniunii ca state-membre, s-au făcut simțite tendințe către recentralizare.

În paralel chiar înainte de disoluția Uniunii Sovietice, Statele Unite atinseseră un statut hegemonic asupra Europei de Vest, îndeosebi a Germaniei Federale, dar și țărilor din zona Pacificului, mai cu seamă a Japoniei. Atuurile poziției Statelor Unite sunt: prezența bazelor militare; pactele NATO și SEATO; sistemul Rezervelor Federale ca furnizor în ultimă instanță de lichidități pentru întreg sistemul bancar apusean; rolul jucat de dolarul american ca ultimă monedă de rezervă internațională; existența unor instituții precum Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială etc. În plus, hegemonia americană a alimentat constant integrarea politică a Europei Occidentale. În absența imperiului sovietic și a amenințării militare sovietice, Statele Unite au rămas ca unica supraputere mondială indiscutabilă. Este astfel absolut normal ca guvernul Statelor Unite și partenerii săi europeni subordonați să încerce să-și utilizeze resursele militare și financiare superioare pentru a-și extinde puterea și a încorpora Europa de Est, pe o treaptă inferioară a ierarhiei, în actualul cartel apusean al guvernelor și băncilor centrale. Evenimentele secesioniste ar stânjeni și ar complica, desigur, aceste predispoziții, dar totuși, după cum denotă exemplul Europei de Vest, independența națională și integrarea politică internațională sunt pe deplin compatibile. În plus, în pofida numărului crescând de state europene, prăbușirea imperiului sovietic reprezintă începutul integrării politice a întregii Europe.

În cele din urmă, puterea relativă a forțelor centralizatoare versus cele descentralizatoare depinde de opinia publică și este posibil ca acestea din urmă să nu poată fi ținute sub control. Dacă realitatea economică a Europei de Est rămâne mult în urma așteptărilor populației, probabil că sentimentele secesioniste se vor intensifica. Dacă aceste predispoziții s-ar fundamenta și ar găsi sprijin în recunoașterea faptului că dezintegrarea politică și integrarea economică sunt, în pofida miturilor propagandistice etatiste prevalente, pe deplin compatibile, făcând astfel secesiunea rațională din punct de vedere economic, forțele separatiste s-ar putea dezvolta îndeajuns de mult pentru a se promova cu succes prin tabuurile etatiste, încă populare: fiecare teritoriu independent trebuie să fie continuu, nu pot exista și enclave și să fie delimitat pe baza unor criterii etnice ori lingvistice (nu se poate produce nici o separare în interiorul unui teritoriu omogen din punct de vedere etnic sau lingvistic și nu poate exista nici un teritoriu ce ar include oameni cu origini etnice sau limbi diferite și care și-ar defini identitatea pe baza unor criterii pur culturale).

Totuși, în loc să contribuie indirect la formarea unei Europe integrate politic, idealul consensului statelor asistențiale apusene, dezintegrarea imperiului sovietic ar putea contribui la realizarea unui ideal clasic-liberal fundamental diferit, aproape complet uitat, cu privire la o Europă unită: o Europă a sutelor de țări, regiuni și cantoane distincte și a miilor de orașe libere independente, precum o Europă cu posibilități mult sporite de migrație justificată economic și cu state liberale de mici dimensiuni, o Europă ce este integrată prin schimb liber și o monedă-marfă internațională precum aurul[25, 34].

Așadar, la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 țările „socialismului real” și republicile sovietice devenite state independente, au inițiat tranziția de la totalitarism la democrație. Debutul a fost diferit, depinzând de mai mulți factori interni și externi, cauze din care perioadele posttotalitariste s-au prelungit durate de timp diverse, unele mai aflându-se încă în condițiile tranziției, iar altele făcând pași esențiali și întrecând chiar câteva state-membre ale Uniunii Europene la capitolele Produs Intern Brut pe cap de locuitor și funcționare a instituțiilor democratice.

Note:

1. Hankiss Elemer. Paradigme europene: Est și Vest – 1945-1994. //Sfera Politicii, N 29-30, iulie-august 1995.
2. Tănase Stelian. Trei culturi. //Sfera Politicii, N 28, iunie 1995.
3. Friedrich Carl J. The Unique Character of Totalitarian Society, în Friedrich Carl J. (ed.), Totalitarianism. - Cambridge Mass., Harvard University Press, 1954.
4. Tucker R. C. The Soviet Political Mind. Stalinism and Post-Stalin Change. – London, George Allen and Unwin Ltd., 1972.
5. Havel Vaclav. The Power of the Powerless, in J. Keane (ed.), The Power of the Powerless.
6. Bukovsky Vladimir. Totalitarianism in Crisis: Is There a Smooth Transition to Democracy?, in Paul, Ellen Frankel (ed.), Totalitarianism at the Crossroads, Social Philosophy and Policy Center, Transaction Books, New Brunswick and London, 1990.
7. Boari Mircea. Originile sociale ale ordinii totalitare. //Polis, N 2/1997.
8. 1) „totalitarismul comunist”; 2) „autoritarismul comunist”; 3) „autoritarismul postcomunist”; 4) „pluralismul postcomunist”; Brzezinski Zbigniew. The Grand Failure, Scribner’s, New York, 1989, p. 255.
9. Wesolowski Wlodzimir. Transition from Authoritarianism to Democracy. Social Research, vol. 57, nr. 2, Summer 1990.
10. Tismăneanu Vladimir. Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies. //Sfera Politicii, nr. 8, iulie-august 1993.
11. Toth R. C., Meisler S. Breviaire de la haine de l’Atlantique à l’Oural. Courrier International, nr. 48, October, 1991.
12. Tismăneanu Vladimir. Reinventing Politics. Eastern Europe from Stalin to Havel, The Free Press, New York, 1993.
13. Rau Z. Four Stages of One Path Out of Socialism, in Ellen Paul, Frankel (ed.).
14. Jones R. The Soviet Concept of Limited Sovereignty: From Lenin to Gorbaciov. - London, 1989.
15. Voicu Gorge. Naționalismul postcomunist între tectonica istoriei și utopie. //Polis, N 2/1994.
16. Tismăneanu Vladimir. După Marx: reîntoarcerea mitului politic. //Polis, N 2/1997.
17. Preuss Ulrich. Constitutional Powermaking for the new Policy: Some Deliberations on the Constitution. //Cardozo Law Review, vol. 14, January 1993, p. 646-651.
18. Woodward Susan. The Yugoslav Tragedy. - Washington, D.C., Brookings Institution, 1995.
19. Blanchard O. The Economics of Post-communist Transition, Oxford University Press, Clarendon Lectures, 1997.
20. Landesmann M., Dobrinsky R., ed. Transforming Economies and European Integration, Edward Elgar, Aldershot, 1996.
21. S. Estrin, M. Dimitrov, X. Richet. State Enterprise Restructuring in Bulgaria, Albania and Romania. //Economic Analysis, vol 1, no. 3, 1998, p. 233.
22. Lydall H. Yugoslavia in Crisis. - Oxford, Oxford University Press, 1989.
23. Sharp J. Prospects for peace in Bosnia: The role of Britain in S. Clement, ed., The Issues raised by Bosnia and the Transatlantic Debate. - Chaillot Cahiers, 32th May, 1998.
24. Transition Report, 1999, BERD. - London, p. 82.
25. The Economic and Political Rationale for European Secessionism în Secession, State & Liberty, p. 191-223, David Gordon, ed., Transaction Publishers. - New Jersey, New Brunswick, 1998.

Pantelimon Varzari,
doctor în filosofie, conferențiar universitar
Ion Tăbârță,
doctorand

FACTORUL ETNONAȚIONAL ÎN PROCESUL DE DEMOCRATIZARE A SPAȚIULUI POSTCOMUNIST (Partea a II-a*)

This article is focused on some conceptual aspects of the nationalism's phenomenon in the western theory and practice. A special remark is given to the examination of different types of nationalism and to the relationship between the democracy, modernization and nationalism, emphasizing the specifics of etnonationalism. These and other problems are researched in the context of democratic transition of the NIS on the background of ex-USSR's collapse.

În prima parte a acestui articol au fost cercetate unele aspecte conceptuale ale fenomenului naționalismului în teoria și practica occidentală. În cele ce urmează propunem examinarea locului și rolului factorului etnonațional în noile state independente din spațiul postsovietic.

Etnonaționalismul în tranziția est-europeană

În vara anului 1989 Francis Fukuyama consemna „sfârșitul istoriei”. Prin acesta el înțelegea că odată cu colapsul comunismului democrația de sorginte liberală a obținut un triumf fără echivoc [1]. Realitatea a fost însă de altă natură. Prăbușirea regimurilor comuniste a fost urmată cu promptitudine de emergența naționalismului. Întregul spațiu postcomunist, mai mult s-au mai puțin, a avut de a face cu acest fenomen, care, de altfel, este înțeles cu sens peiorativ.

Tranziția la democrație din spațiul postsovietic se deosebește de cea istorică, care a însemnat o desprindere (nu și o ruptură totală) de societatea tradițională, punându-se, astfel, bazele modernității. Tranziția est-europeană a avut drept punct de plecare comunismul. Or, comunismul a fost un sistem artificial implementat în practică, iar postcomunismul, în acest sens, conform lui Zbigniew Brzezinski, nu înseamnă altceva decât revenirea la normalitate, reîntoarcerea la istorie după un lung ocol [2].

Țările postcomuniste încercă să-și reia istoria din punctul în care aceasta a fost întreruptă de comunism. Respingerea comunismului în Europa de Est echivalează cu restaurația și reasumarea vechilor identități. Totodată, trebuie de avut în vedere faptul că „restul lumii” s-a schimbat enorm din 1918 sau din 1945 până la 1990. De aceea tendința de recuperare a propriei identități de către popoarele postcomuniste intră în conflict cu cea de realăturare la lumea exterioară.

Comunismul a construit și a impus alianțe supranaționale artificiale. Aceasta este prima explicație a faptului că primul efect al liberalizării regimului comunist a fost problema națională. Drept consecință a politicii de restructurare a Uniunii Sovietice de către M. Gorbaciov (1985-1991), a fost anume problema națională (conflictul dintre armeni și azeri pentru enclava Karabahul de Munte). Naționalismul iredentist al popoarelor din URSS și Iugoslavia a dus la dezmembrarea, pașnică sau violentă, a acestor două țări comuniste.

Deceniile de totalitarism au influențat negativ, în primul rând, asupra societății civile din țările din spațiul postcomunist, ceea ce a dus la dispersarea societății. În acest context, naționalismul reprezenta modalitatea principală de a menține coeziunea

* Partea I a se vedea: Revista de filozofie, sociologie și științe politice, 2007, nr. 2.

societății. Însă când tradiția politică *naționalistă* a fost întreruptă, caracteristica *etnică* în societățile postcomuniste a devenit deosebit de puternică. Naționalismul s-a dovedit a fi, în egală măsură, distructiv (pentru comunism) și constructiv (factor de unitate într-o lume postcomunistă confuză). Totodată, el este și o serioasă amenințare la adresa democrației liberale și, deși paradoxal, o speranță în democratizarea societății. A fi naționalist în spațiul postcomunist poate însemna a fi liberal, dar și fascist sau bolșevik.

La începutul anilor '90 ai secolului trecut, naționalismul a devenit unica forță capabilă să mențină coeziunea societăților postcomuniste bulversate de tentativele de reformare. Renașterea culturală a acestor societăți nu a fost altceva decât o „trezire” a naționalismului. Experiența totalitar comunistă a fost atât de traumatică pentru multe din societățile estului european, încât unele din ele și astăzi se află în convalescență. Naționalismul actual din estul Europei intră în această fenomenologie a convulsiilor postcomuniste.

Prăbușirea comunismului a fost urmată de emergența naționalismului. Etnonaționalismul a devenit în Europa de Est o realitate politică endemică. Prin potențialul său antidemocratic, el devenit fenomenul cel mai îngrijorător în lumea postcomunistă. Aici prin acțiunile lor s-au manifestat o serie de politicieni (V. Jirinovski, V. Meciar, S. Miloșevici, C. V. Tudor etc.) și partide politice (Partidul Democratic Liberal din Rusia, Partidul Dreptății și Vieții Ungariei, Partidul România Mare etc.) care au propagat, sau încă mai propagă, această ideologie.

Tranziția est-europeană a evoluat diferit de la o țară la alta, precum și abordarea problemei etnonaționale. În lumea postcomunistă s-au evidențiat trei spații etnonaționale: central-european, balcanic și postsovietic. În spațiul central-european (Polonia, Ungaria, Cehia și Slovacia), unde națiunile deja se coagulase în urma mișcării iredentiste din perioada 1848-1918, etnonaționalismul a influențat procesul de tranziție democratică până la mijlocul anilor '90 ai secolului trecut. Însă, începând cu a doua jumătate a anilor '90, caracterul ideocratic al vieții politice din aceste țări a fost substituit de probleme mult mai pragmatice și actuale, cum ar fi cele social-economice, intrarea în NATO și integrarea în structurile Uniunii Europene. Realizarea acestor imperative a contribuit la temperarea spiritelor etnonaționaliste și la stingerea lor în paralel cu procesul de integrare a țărilor respective în structurile Uniunii Europene.

În al doilea spațiu postcomunist, cel balcanic (Bulgaria, România și fosta Iugoslavie), procesul de constituire și încheiere a națiunilor s-a finisat, în mare măsură, ca în spațiul central-european, către anul 1918. Însă în aceste țări au apărut dificultăți privind coeziunea națională, în special, referitor la integrarea etniilor „apărute” pe teritoriul lor după stabilirea noilor hotare la Conferința de la Paris în anii 1919-1920. Astfel, a apărut problema turcilor în Bulgaria, maghiarilor în România, locuirii împreună a sârbilor și croaților într-un singur stat. Disensiunile etnice au fost conservate pentru un timp în perioada comunistă de regimurile dictatoriale din aceste țări, pentru ca apoi să erupă cu o forță distrugătoare după căderea dictatorilor. Tentativele nereușite de reorganizare a Iugoslaviei în condițiile destrămării sistemului socialist au dus la dezmembrarea sângeroasă a ei. Din cauza prelungirii reformelor social-economice și a instabilității sistemului politic în Bulgaria și România s-a manifestat din plin factorul etnopolitic. Implicarea organismelor internaționale în conflictele din fosta Iugoslavie, intrarea Bulgariei și României în NATO și în Uniunea Europeană au detensionat situația etnică din interiorul lor și le-a impus să se comporte în conformitate cu normele internaționale și rigorile europene.

Spațiul ex-sovietic, spre deosebire de spațiile central-europene și balcanice, este mult mai eterogen. Se pot distinge, cel puțin, patru zone etnopolitice: baltică, est-europeană, caucaziană și central-asiatică. Cu excepția popoarelor baltice și rușilor, restul entităților din fosta Uniune Sovietică nu au avut o istorie națională. Nu se poate de negat faptul că naționalismul a fost o forță decisivă în răsturnarea comunismului și dezmembrarea relativ pașnică a țărilor din fosta URSS, spre deosebire de Iugoslavia. Statele baltice în 1991 și-au reluat cursul întrerupt în 1940, când au fost anexate cu forța la Uniunea Sovietică. Popoarele caucaziene, deși au o istorie seculară, din cauza lipsei de experiență și a istoriei lor statele s-au implicat într-o serie de conflicte etnice regionale (Karbahul de Munte, Osetia de Sud și Abhazia), neexistând deocamdată, mari perspective de soluționare a lor. Fostele republici sovietice din Asia Mijlocie s-au „pomenit” independente în vâltoarea evenimentelor care s-au desfășurat în statul sovietic, factorul național în aceste republici neexistând niciodată. După 1991 a avut loc, mai degrabă, o renaștere a factorului religios islamic, decât a celui național.

Disoluția Uniunii Sovietice s-a soldat cu apariția a trei entități naționale necunoscute până atunci în Europa: belorușii, ucrainenii și moldovenii. Aceste trei „popoare” fără identitate etnică s-au angajat într-un proces de edificare națională care se desfășoară paralel cu cel de democratizare, dar el nu corespunde procesului din țările continentului european, care în perioada postbelică au depășit problema națională.

Cazul Rusiei este unul mai complicat. Tradiția statalității ruse a fost una imperială, iar în perioada sovietică ea s-a suprapus cu rolul Rusiei de lider al lumii comuniste. Datorită comunismului, în această perioadă puterea și influența sa au atins apogeul. Tradiția naționalistă-imperialistă rusă s-a îmbinat cu factorul comunist, ceea ce a declanșat în Rusia postcomunistă o criză de identitate dureroasă. Etnonaționalismul rus este vădit antioccidental, deci antiliberal, antidemocratic.

Dacă statele central-europene au soluționat relativ repede problema etnonațională în democratizarea lor, iar cele din Europa de Sud-Est sunt ajutate de Uniunea Europeană și de forurile internaționale, atunci țările postsovietice, cu excepția statelor baltice, după nivelul de democratizare a societății, se află aproximativ la acel nivel la care se aflau țările Europei Centrale și de Sud în ani 1920-1930. Discursul democratic în aceste țări a fost incapabil să creeze o rivalitate serioasă discursului naționalist și, drept urmare, majoritatea țărilor din spațiul ex-sovietic au alunecat pe o pantă autoritară sub pretextul „coacerii” premiselor de democratizare a societăților. Liderii autoritari ai statelor postsovietice, imitând democrația, afirmă că este nevoie de timp pentru constituirea unui sistem politic democratic.

Lumea postsovietică s-a împotmolit în „saltul spre modernitate” pe care Europa occidentală l-a realizat în sec. al XIX-lea, iar țările din centrul continentului european - în perioada interbelică a secolului trecut. Însă Europa de la începutul sec. al XXI-lea este departe de cea a sec. XIX și de cea a perioadei interbelice a secolului trecut. Pe parcursul acestui timp factorul democratic s-a consolidat considerabil în Europa de Vest și a slobozit rădăcini adânci în Europa Centrală, astfel apropiindu-se nemijlocit de lumea ex-sovietică. O consecință a influenței factorului democratic în spațiul postsovietic au fost revoluțiile „colorate” din Georgia (roză) și Ucraina (oranj), unde liderii cu maniere autoritar-naționaliste (E. Șevardnadze și L. Kucima) au fost înlocuiți cu lideri de orientare democratică și proeuropeană (M. Saakașvili și, respectiv, V. Iușcenko). Însă cale spre depășirea factorului etnonațional în edificarea democrațiilor în spațiul postsovietic rămâne a fi și în continuare îndelungată.

Specificul democrației moldovenești

Procesul de democratizare a Republicii Moldova se deosebește de cele care s-au desfășurat în celelalte republici ex-sovietice. Specificul situației moldovenești este determinat de particularitățile istorice de apariție și evoluție a statalității Republicii Moldova.

Dintre toate popoarele titulare ale Uniunii Sovietice, iar, ulterior, ale republicilor postsovietice, moldovenii au cea mai confuză și contradictorie identitate națională. Teritoriul de astăzi al Republicii Moldova până la anexarea lui în anul 1812 de Imperiul țarist a constituit partea de est a principatului Moldovei medievale. Către acel moment încă nu apăruse naționalismul român, de aceea locuitorii Basarabiei (denumirea Moldovei răsăritene în cadrul Rusiei țariste), cea mai mare parte fiind țărani necărturari, se numeau moldoveni. Naționalismul român s-a constituit, din inspirația *școlii ardelene* la mijlocul sec. al XIX-lea, prima lui manifestare fiind, la fel ca la alte naționalisme europene, evenimentele revoluționare din anii 1848-1849. Drept rezultat al mișcării iredentiste române, a fost actul unirii dintre principatele Valahiei și Moldovei (partea vestică a ei.), iar în Transilvania și Bucovina factorul românesc a devenit din ce în ce mai activ, în special, datorită intelectualității românești de acolo, ale cărei mesaje erau de natură unioniste proromâne.

Populația Basarabiei a rămas în afara acestui proces de edificare a națiunii române, deoarece făcea parte din componența altui stat – Imperiul țarist, iar din cauza înapoierii sale (la care au contribuit din plin autoritățile țariste) nu a fost în stare să conștientizeze importanța lui și să adere la el. Unica pătură cărturară din Basarabia, boierii, spre deosebire de intelectualitatea din Transilvania și Bucovina, s-a integrat în elita rusă. Procesul de constituire a intelectualității și burgheziei basarabene a decurs foarte lent și către anul 1918 moldovenii basarabeni aveau, în general, o conștiință „prenațională”. Cu toate acestea, în Basarabia totuși s-a creat o anumită intelectualitate care avea o conștiință mai mult proromână, decât moldo-basarabeană. În martie 1918 Parlamentul improvizat al Basarabiei, Sfatul Țării, în condiții de haos a luat decizia de unire a Basarabiei cu România. În perioada 1918-1940 s-a dus o politică de „românizare” a populației basarabene de către autoritățile române, a cărui scop era integrarea moldovenilor din Basarabia în națiunea română. Însă pentru realizarea acestui scop România, care era și ea slab dezvoltată, nu posedea resursele necesare.

În 1940, drept urmare a pactului germano-sovietic de împărțire a „sferelor de influență”, Basarabia a fost reanexată de Uniunea Sovietică. Cea mai mare parte a teritoriului ei, cu unele „amputări” în nord și sud, a fost alipită la RASS Moldovenească din componența RSS Ucrainene, astfel fiind formată RSS Moldovenească. Dezvoltarea națională în această nouă republică sovietică a fost una particulară. Sovieticii au promovat în Moldova o politică de rusificare, ca în toate republicile unionale, și de moldovenizare. Conform *teoriei celor două popoare*, vehiculată intens de către istoriografia sovietică, moldovenii trebuiau să devină o națiune diferită de cea română. Datorită acestui fapt, moldovenii au fost catalogați de către mulții cercetători occidentali „cea mai artificială naționalitate din URSS” [3].

Restructurarea gorbaciovistă a dus în RSS Moldovenească la renașterea cultural-lingvistică a moldovenilor, care și-au redescoperit identitatea în valorile românești. Elita intelectuală a devenit în această perioadă una preponderent „românească”. Frontul Popular din Moldova, situat în fruntea mișcării democratice, împreună cu *nomenclatura* națională au adoptat o serie de decizii cu caracter național românesc, dintre care cea mai

importantă este cea din 31 august 1989, care se referă la caracterul limbii vorbite în Moldova. Mișcarea națională din Moldova din acea perioadă purta un caracter vădit proromânesc. După declararea independenței de către Republica Moldova, la 27 august 1991, mulți vedeau statalitatea moldovenească ca ceva efemer, considerând că se va repeta scenariul din 1918. Caracterul tumultuos al mișcării naționale a intelectualității moldovenești a provocat o reacție negativă din partea populației rusolingve din Moldova, ceea ce a dus la crearea focarelor separatiste pe teritoriul ei – Transnistria și Găgăuzia. În urma conflictului militar din anul 1992 enclava separatistă din Transnistria a reușit să-și mențină poziția de independență față de Moldova, însă în raioanele de sud ale țării conflictul a fost atenuat prin adoptarea de către Parlamentul de la Chișinău, la 23 decembrie 1994, a *Legii privind statutul special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)*.

La începutul anilor '90 Republica Moldova era cel mai fragil stat independent nou-apărut, având în componența sa o enclavă separatistă necontrolată de autoritățile de la Chișinău, pe a cărui teritoriu era dislocată (și este dislocată și astăzi) o numeroasă armată rusă și exista o intelectualitate care se gândea deja la unirea cu România. Tânăra intelectualitate manifesta un comportament „gălăgios” proromân, însă foarte curând a ieșit la iveală faptul că aceasta își crease o iluzie în cea ce privește dorința populației moldovenești de a se uni cu România. În realitate, majoritatea populației din Republica Moldova avea o poziție rezervată față de unirea cu România, de aceasta profitând elita politică moldovenească ce dorea să-și păstreze pozițiile câștigate în perioada 1989-1991. „Moldovenismul”, marginalizat în 1989, deja în 1992 a erupt la suprafață cu o nouă forță. La posturile de conducere în republică au revenit foștii activiști de partid ca Petru Lucinschi și Andrei Sangheli, iar la primul scrutin parlamentar din 1994 descendentele unioniste ale Frontului Popular – Blocul Intelectualilor și al Țăranilor și Frontul Popular Creștin Democrat - au acumulat din voturi doar 16%.

Polemica dintre adepții „românismului” și cei ai „moldovenismului” a continuat în toată perioada de independență a Republicii Moldova. În general, perioada anilor 1992-2001 este una de ascensiune a moldovenismului drept răspuns la unionismul apărut în timpul restructurării din a doua jumătate a anilor '80. Apogeul acestei ascensiuni îl constituie anul 2001, când la putere a venit Vladimir Voronin, un adept înflăcărat al tot ce este moldovenesc și un adversar intransigent al tot ce este românesc. Partidul Comuniștilor din Republica Moldova în primul termen al conducerii sale, într-un mod grotesc, a încercat să schimbe tot ce are caracter românesc în societatea moldovenească.

Republica Moldova este un stat postsovietic și postcomunist unde evenimentele de după anul 1991 au evoluat într-o formă neobișnuită. Pe de o parte, la conducere se află un partid comunist de tip sovietic, cu o ideologie și mentalitate sovietică, care a venit la putere în mod democratic, însă care nu a putut, să ducă țara spre autoritarism, așa cum s-a întâmplat în alte republici postsovietice. Pe de altă parte, Republica Moldova este unicul stat unde s-au desfășurat în mod constituțional, în condiții normale, două schimbări de putere. La ora actuală, ea este apreciată de *Freedom House*, drept cea mai prestigioasă instituție internațională în ceea ce privește evaluarea democrației în lume, cea mai democratică țară din spațiul CSI, care, la acest capitol, nu cedează mult statelor baltice [4].

Paradoxul situației constă în faptul că din punct de vedere ideologic Republica Moldova se dezvoltă ca în perioada sovietică, iar totodată sistemul ei politic este considerat cel mai democratic din CSI, apropiat de Țările Baltice, însă la conducere se află Partidul Comuniștilor. Acest paradox se explică prin dispersia populației moldovenești în ceea ce privește problema identității naționale. „Moldovenismul”, a căruia punct culminant a fost anul 2002, nu a permis l-a începutul anilor '90 să se

realizeze unirea Moldovei cu România, iar „românismul”, deși cedează „moldovenismului” din punct de vedere cantitativ, câștigă în materie de calitate (majoritatea adeptilor „românismului” sunt intelectualii și tinerii) și a reușit să mențină guvernarea comunistă în albia democrației, fără a permite ca Republica Moldova să evolueze spre autoritarism după exemplul altor state postsovietice.

Apropierea Uniunii Europene și a NATO de hotarele Republicii Moldova prin aderarea la ele a României a întărit pozițiile românismului și a creat, practic, un echilibru în societatea moldovenească referitor la problema identității sale. Deși are o istorie scurtă, experiența democratică a republicii noastre este unică. Democrația moldovenească încă se mai constituie, iar polemica privind apartenența națională a populației Republicii Moldova mai continuă, neglijând astfel teoriile existente despre democrație, conform cărora în perioada de democratizare a unui stat este nevoie de o coeziune socială a populației lui [5]. Disputa privitor la „conștiință moldovenească” și cea „română” în Republica Moldova încă nu a luat sfârșit, însă ea nu mai are acea intensitate ca în anii '90 ai secolului trecut.

Note:

1. Vezi: Fukuyama F., *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, București, 1992.
2. Brzezinski Z., *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX*, Cluj-Napoca, 1993.
3. Vezi, spre exemplu: Deletant D., *Language Policy and Linguistic Trends in the Republic of Moldova. 1924–1992* // *Studies in Moldovan*, New-York, 1996.
4. www.freedomhouse.org. (13.09.07).
5. А се ведеа: Растоу Д., *Переходы к демократии: попытка динамической модели* // *Политические исследования*, № 5, 1996, p. 5-16.

Victor Juc,
doctor în filosofie, conferențiar universitar

ASPECTE ALE STABILITĂȚII ȘI ECHILIBRULUI SISTEMELOR INTERNAȚIONALE

Quantitative theories are based on the investigation of strategic diplomatic relationship, being mainly concerned about the relations among major powers whilst the less significant actors have secondary roles. Qualitative theories refer to the international economic relation which concern as the middle as the peripheries of the world system in the form of distinct totalities less differentiated in interior, the world conflict axis being explained through the binomial “hegemonic center – exploited peripheries”. If theories based on the polarity research focus on the plenitude and diversity of these connections, fundamental elaborations of the analyses of the major and minor powers within the world system (being mainly determinist) neglect horizontal relations being considered less into conflict, without neglecting the existence of a hegemonic power.

Un aspect important al polarității este determinarea influenței distribuției puterii în sistemul internațional asupra stabilității, opiniile cercetătorilor variind în dependență de numărul polilor, abordanți în parte sau în combinații, iar unele elaborări științifice în genere fac abstracție de numărul lor, conținând echilibrul și stabilitatea, care sunt tratate sau ca fiind identice, sau deosebindu-se. Chiar dacă tipologiile cantitativiste sunt acceptate și dezvoltate de majoritatea cercetătorilor, A.Wendt în spirit constructivist în genere le respinge, considerând că încercările de a deduce modele de stabilitate și pace prin analiza distribuirii diferite a puterii între state în plan istoric sunt inadecvate în absența examinării teoretice a modului în care unii actori statali înțeleg natura și identitatea amenințărilor din partea altor unități de același tip, dat fiind că ei „acționează în baza semnificațiilor constituite social pe care le au obiectele pentru ei”[1]. În opinia sa, înainte de a evalua comportamentul statului, nu este cazul de a propune interpretări ale semnificațiilor și reprezentărilor relațiilor internaționale pe baza distribuirii forțelor materiale, ci de concentrat asupra semnificației relevanței lor pentru actorii statali.

Totuși, deși consideră că cel mai bun mecanism de studiere a stabilității internaționale nu este utilizarea numărului variabil de mari puteri din cauza că asemenea analiză statică împiedică concentrarea atenției asupra unor procese mai semnificative ale interacțiunii dintre state, K.Deutsch, alături de D.Singer, prin aplicarea tehnicilor matematice sofisticate ajung la concluzia că sistemul multipolar compus din cel puțin cinci mari puteri este din punct de vedere istoric mai stabil decât cele care includ mai puțini actori majori[2]. În cadrul ordinii multipolare există o distribuție relativ egală a puterii în rândurile actorilor majori și deci, este imposibil ca unul să predomine asupra celorlalți, fapt care ar trebui să restrângă aria opțiunilor de natură violentă și să garanteze stabilitatea sistemului internațional. Totodată, K.Deutsch încearcă să demonstreze că acest tip de sistem este predispus la instabilitate structurală internă determinată de concentrarea de forțe în formatul unei coaliții nu de trei la doi, ci de patru la unu.

Obținând prin aplicarea metodelor statistice dependența dintre numărul războaielor desfășurate în sistemele internaționale și numărul centrelor de forță, M.Haas a conchis că monopolaritatea se distinge prin gradul cel mai înalt de stabilitate, bipolaritatea se asociază cu războaie îndelungate, dat fiind că unii actori încearcă să modifice „repartizarea resurselor”, iar în cadrul multipolarității există un număr mare de conflicte, dar care de cele mai multe ori nu provoacă schimbări cardinale în sistem. În acest sens, multipolaritatea este mai stabilă decât bipolaritatea în sensul că stabilitatea

este concepută ca păstrare a numărului centrelor de forță, iar instabilitatea este determinată de numărul războaielor ce se desfășoară în sistemul internațional. P.Hassner din contra este de părere că numărul mare al centrelor de forță riscă să devină mai degrabă o sursă a evenimentelor imprevizibile și dezordinii necontrolate decât de reținere, subliniind în lumea bipolară s-a stabilit echilibrul nuclear între supraputeri. E.Mansfield și J.Ikenberry de asemenea consideră că ordinea unipolară este cea mai sigură formă de asigurare a stabilității în sistemul internațional datorită capacității puterii-hegemon de a domina asupra oricărei coaliții și intervenții în conflictele generatoare de instabilitate prin inhibarea dispozițiilor belicoase[3].

Argumentând că „mai mic” este mai preferabil decât „mic”, K.Waltz exprimă opinia că sistemele mai mici la număr sunt mai stabile, iar membrii lor sunt capabili într-o măsură mai mare să administreze afacerile în beneficiul lor reciproc, sistemele stabile fiind de asemenea „autoconsolidante, deoarece înțelegerea comportamentului celorlalți, încheierea de acorduri cu ei și menținerea sub control a respectării lor devin mai ușor de realizat printr-o continuă experiență”. În sistemul bipolar interdependența este scăzută, iar liderii de alianță își alcătuiesc strategiile pornind de la propriile calcule cu privire la interese, ei fiind liberi să-și urmeze linia trasată, care este îndreptată cu predilecție spre înfruntarea principalului adversar. Supraputerile trebuie să se înfrunte reciproc, principalele constrângeri fiind provocate nu de acțiunile propriilor asociați, ci ale adversarului global, pe când în lumea multipolară pericolele sunt distribuite difuz, responsabilitățile neclare, interdependența fiind ridicată din cauza că statele deseori își pun resursele în comun pentru a le servi intereselor. În sistemul multipolar puterile depind una de alta, iar „dificultățile ies la iveală mai ales în momentul în care unele state le amenință pe altele, în timp ce alinierea sunt incerte”[4].

J.Mearsheimer este mai „ofensiv” în comparație cu K.Waltz în sensul că exprimă opinia că în condițiile anarhiei și dilemei securității actorii majori caută să-și maximizeze puterea relativă în raport cu competitorii, urmărind să instaureze hegemonia. El definește structura internațională prin două criterii: distribuția capacităților prezente sau latente din sistem și decalajul dintre primele două state. În baza primului criteriu se deosebesc sisteme multipolare și bipolare, iar conform celui de al doilea – echilibrate și neechilibrate. În rezultat, sunt deduse patru tipuri de sisteme – multipolar echilibrat, multipolar neechilibrat, bipolar echilibrat și bipolar neechilibrat, însă numai primele trei au corespondență în realitate. Sistemele multipolare sunt mai instabile și deci, mai predispușe către război decât cele bipolare, cauzele fiind următoarele: numărul mare de actori importanți sporește oportunitățile de război, fiindcă apar mai multe situații de conflict; asimetriile de putere, acordându-se prioritate pasării responsabilității în dauna contrabalansării, fapt care face mai dificil prevenirea războiului; sporește riscul erorilor de calcul privind puterea relativă, dar și hotărârea statelor de a-și realiza interesele. Incontestabil, multipolaritatea neechilibrată este mai predispusă către război decât cea echilibrată, deoarece există tendința hegemonului potențial de a forța obținerea hegemoniei regionale și, respectiv, gândul sporit al fricii la nivelul celorlalte state, care poate să le inspire către adoptarea politicilor riscante. Este de subliniat că lumea descrisă de J.Mearsheimer include și state revizioniste, el considerând că raporturile dintre marile puteri din perioada 1792-1990 au luat forma conflictului dintre actorii de acest tip, pe când în accepția lui K.Waltz puterile tind către menținerea status-quo-ului. Ch.Glaser ocupă o poziție intermediară, susținând că statul trebuie să-și întărească propria capacitate de descurajare și apărare, dar fără a submina capacitățile similare ale altor

actori. Cazurile de nonexpansiune s-au datorat, conform lui J.Mearsheimer, descurajării reușite, transpusă mai ales prin contrabalansarea eventualilor agresori și într-o măsură mai mică prin pasarea responsabilității. Un rol „echilibrator” important revine de asemenea puterii blocante a apei și particularităților de comportament ale hegemonului regional[5]. Însă Ch.Kurchan a identificat mai multe contradicții dintre prescripțiile teoretice provenite din aplicarea acestor variabile și realitățile internaționale, cum ar fi dobândirea de către SUA a hegemoniei continentale în scopul al XIX-lea nu prin război și prin lipsa contrabalansării din partea altor state din „lumea nouă” ș.a.

Cercetând aproape în exclusivitate numai relațiile interstatale din domeniul strategico-diplomatic, R.Aron definește prin „configurația raporturilor de forțe” două tipuri de sisteme internaționale, iar binomul „omogenitate-eterogenitate” determină echilibrul și stabilitatea lor. Sistemul echilibrului multipolar reprezintă compromisul între starea naturală și dominația legilor – statele recunosc dreptul reciproc la existență, tind să păstreze echilibrul și manifestă un anumit grad de solidaritate. Sistemul echilibrului bipolar se distinge printr-un nivel mai înalt de eterogenitate, statele fiind partajate în trei grupuri – liderii de alianțe, statele afiliate la coaliții și statele neangajate în conflicte. În acest sens, sistemul bipolar nu este mai nestabil și mai afectat de războaie decât cel multipolar, însă mai degrabă poate să provoace un război global în cauza că fiecare conflict local zdruncină sistemul internațional[6].

Analistul francez nu precizează expres tipul de sistem care ar fi mai stabil, însă utilizând categoria echilibrului de forțe în calitate de instrumentariu definitoriu de cercetare și supraapreciind neîntemeiat, în opinia noastră, ponderea conflictelor locale în relațiile internaționale din lumea bipolară (Relațiile Internaționale sunt caracterizate ca „multiplicitate a centrelor de decizie și, de aici, riscul războiului”[7], el crede, ca și M.Kaplan, conform lui St.Hoffmann, care face concluzia în altă bază, că „în sistemele bipolare predomină mai degrabă dialectica ostilității”[8]. De fapt, în accepția lui R.Aron, M.Kaplan și St.Hoffmann, nu contează atât aspectul cantitativist, cât stabilitatea. Se impune de specificat totuși că potrivit lui R.Aron modul în care sunt constituiți polii sistemului internațional este mai important decât numărul lor, în timp ce M.Kaplan consideră că politica internațională este dominată de subsisteme și se erodează ușor. Evident este că R.Aron a exagerat influența perturbatoare a conflictelor și războaielor de nivel subregional asupra stabilității sistemelor bipolare, acestea fiind relevante în cazul bipolarității descrise de Tucidide, însă K.Waltz a remarcat pe bună dreptate că în lumea bipolară contemporană terții, chiar și cu statut de mari puteri, n-au fost în stare „să distorsioneze în mod dezastruos echilibrul” între supraputeri.

Nici St.Hoffmann n-a nominalizat deschis tipul cel mai stabil de sistem internațional, dar ca și mentorul său intelectual, R.Aron, înclină spre echilibrul multipolar, care „a funcționat efectiv” după tratatele de la Westphalia, chiar dacă a fost „tulburat... de numeroase războaie limitate care au afectat rareori populația civilă”[9]. Sistemul bipolar contemporan se caracterizează prin eterogenitate în valori și mai multe niveluri ale competiției și rivalității, fiind compus din centrul care cuprinde taberele supraputerilor și periferia neomogenă, fragmentată în subsisteme în dependență de gradul de prezență a celor doi actori majori. Schimbarea sistemelor internaționale s-a succedat prin „mijlocirea războaielor generale, care... n-au fost întotdeauna inevitabile”[10], ele fiind provocate de circumstanțe particulare provenite din configurații provizorii, alături de acțiunile deliberate ale puterilor revoluționare și statelor revizioniste. Elaborând concepția mizelor conflictului în calitate de instrumentariu de analiză, care include structura fundamentală a sistemului și starea tehnologiei conflictului, el face distincție

dintre sisteme stabile și revoluționare: mizele conflictului într-un sistem stabil sunt limitate, iar relațiile dintre actori se caracterizează prin moderație în amploare și mijloace, pe când unul revoluționar este extrem de instabil din cauza că moderația dispare, se produce o revoluție în tehnologia conflictului sau o transformare a structurii fundamentale a lumii[11]. Prin urmare, deosebirea dintre sistemele stabile și cele revoluționare se produc în baza binomului „acceptare și acord sau neacceptare și dezacord” asupra valorilor esențiale și regulilor de desfășurare a competiției dintre actori, mai ales dintre cei principali. Sistemele stabile sau alte ori numite „moderate” se caracterizează prin multipolaritate în distribuirea puterii și omogenitate în scopurile trasate și mijloacele utilizate de state, pe când cele revoluționare se dovedesc a fi bipolare în distribuirea puterii și eterogene în calitățile actorilor. În același timp, determinând particularitățile sistemului politic mondial bipolar, St.Hoffmann îl etichetează ca fiind „atăt revoluționar, cât și moderat”, invocând pe bună dreptate posibilitatea „distrugerii reciproce asigurate”. Însă această „inconsecvență” este numită de K.Waltz o „descurajantă” neclaritate de poziție, dar în același timp el însuși a crezut că „armamentul nuclear face ca lumea bipolară să fie moderată”, chiar dacă, potrivit lui H.Mouritzen, îl consideră important în contextul teoriei sale, dar totuși secundar în raport cu distribuția capacităților.

Ulterior însă K.Waltz a fost nevoit și el, alături de ceilalți cercetători, să intervină cu rectificări în construcția sa teoretică: dacă la sfârșitul anilor '70 a afirmat că „nu avem la dispoziție decât două sisteme pentru a le observa”[12], bipolar și multipolar, două decenii mai târziu admite totuși că „după prăbușirea Uniunii Sovietice sistemul politic internațional a devenit unipolar”[13], iar peste un interval mic de timp precizează că „unipolaritatea nu va dura mult, locul ei urmând a fi luat de o structură multipolară”.

În accepția lui H.Kissinger, sistemul internațional este compus din elemente aflate în interconexiune și totodată, în mișcare neîntreruptă, însă traiectoriile lui sunt determinate doar de caracteristicile principalelor unități. Chiar dacă „ordinea mondială exprimă tendința către permanentă”, tipul ei depinde de aspirațiile actorilor „care o configurează” și îndată ce componentele sistemului internațional își transformă caracterul „se produce inevitabil perioada zdruncinărilor”[14]. În acest context el distinge între ordinea internațională legitimă și una revoluționară, în primul caz este acceptată de toate marile puteri și tinde către stabilitate și pace, iar în cel de al doilea, unul sau mai mulți actori majori o resping, adică refuză să trateze cu alte state în conformitate cu regulile prestabilite și este evidentă năzuința către instabilitate și război. „Ordinea legitimă nu anulează posibilitatea conflictelor, dar le reduce proporțiile, războaiele se produc numai dacă se desfășoară în numele structurii existente”, pe când ordinea revoluționară apare în circumstanțele în care unul sau mai mulți actori majori urmăresc ajustarea sistemului internațional în ansamblu, „trăsătura distinctivă a puterii revoluționare este ... că nimic nu o poate liniști, doar securitatea absolută, adică distrugerea oponentului, este considerată a fi garanție satisfăcătoare, astfel că dorința unei puteri de a fi în securitate absolută înseamnă pentru celelalte insecuritate absolută”[15]. Sugestiv este, consideră H.Kissinger, că elementele aflate în mișcare reduc proporțional din extinderea în timp a tipurilor de ordine mondială – configurația internațională degajată din Pacea de la Westphalia a durat un secol și jumătate, pe când aranjamentul bipolar – nu mai mult de patru decenii[16].

Reflectând, potrivit lui H.Kissinger, tradiția internaționalismului wilsonian și pronunțându-se asupra destinderii, H.Morgenthau susține că „o pace stabilă instituită pe

baza unui echilibru de putere stabil este construită în raport cu un cadru moral comun, care exprimă angajamentul tuturor națiunilor interesate de anumite principii morale elementare, printre aceștia se numără și conservarea aceluși echilibru de putere”. M.Levy de asemenea se înscrie în formula universală wilsoniană susținând că „obiectivele prioritare” în afacerile internaționale „sunt modernizarea societăților relativ nonmodernizate și menținerea stabilității în interiorul și între societățile relativ modernizate”. Însă H.Morgenthau recomandă intervenția în afacerile interne în numele necesității internaționale politice, pe când M.Levy este de părere că stabilitatea națională determină stabilitatea internațională.

Limitându-se în exclusivitate la cercetarea relațiilor internaționale contemporane și considerând că ritmul schimbărilor regulilor de bază de funcționare a sporit în secolul XX, J.F.Guilhaudis divizează sistemul internațional bipolar în trei perioade: 1945-1962: războiul rece; 1963-1979: relaxarea; 1980-1989; entropia bipolarismului[17]. Considerăm însă, că începutul perioadei a treia ar putea fi devansat pentru anii 1977-1978, pornind de la modernizarea rachetelor nucleare sovietice și ca măsură de răspuns, apelul cancelarului vest-german H.Schmidt de a amplasa în țările din Vestul Europei rachete americane cu rază medie de acțiune și de croazieră etc.

Trebuie de precizat că în cadrul bipolarității soluționarea oricărui conflict de pe glob necesită „aprobarea” cel puțin a unei dintre cele două supraputeri, care, de altfel, sunt de asemenea cele mai mari donatoare de asistență externă și exportatoare de armament, pe când marile puteri s-au limitat la exercitarea intereselor regionale, iar J. – B.Duroselle este mult mai categoric, afirmând că după 1945 nu mai există mari puteri europene propriu-zise.

În tentativa de a elabora un model stabil de sistem internațional R.Rosecrance propune „utopia relevantă”, care reprezintă o sinteză a rezultatelor sistemului bipolar (posibilitatea de a controla conflictele de la periferii) și celui multipolar (posibilități mai multe de a preîntâmpina un conflict atotcuprinzător), rezultatul sintezei fiind „sistemul bimultipolar”, în cadrul căruia doi actori majori s-au situat pe pozițiile de reglatori ai conflictelor dintre cei doi poli.

Prin urmare, polaritatea se referă la aspectul cantitativist al analizei sistemelor internaționale, tipurile lor fiind determinate de numărul centrelor majore de putere și relațiile dintre acestea. Fiind un termen de nuanță realistă, polaritatea definește structura relațiilor dintre actorii principali din sistemul internațional care asigură menținerea unei anumite ordine mondiale, scoțând în evidență ierarhia marilor puteri într-o perioadă istorică.

Referind-ne la dimensiunea verticală a ordinii internaționale și la structura ierarhică a relațiilor dintre diferite puteri în sistemul internațional, ținem să subliniem că St.Hoffmann este unul dintre puținii cercetători care au propus tipologii atât în baza polarității, cât și stratificării, chiar dacă în ultimul caz elaborarea sa este de suprafață și urmărește mai degrabă să întregască investigațiile. Spre deosebire de I.Wallersten, care partajează sistemul mondial în termenii dependenței, considerându-l organizat în formula economie-lume, St.Hoffmann abordează sistemul internațional în termenii puterii, indicând asupra conflictelor dintre supraputeri atât la nivel global, cât și local, dar n-a trecut cu vederea nici rivalitățile dintre puterile locale în spațiile lor geopolitice.

Se impune de remarcat însă, că tipologiile fondate pe structurarea sistemelor internaționale pe verticală întrunesc mai puțin exegeți și sunt de referință mai mică, unele dintre cauze fiind:

1. tradiția realistă de a defini relațiile internaționale pe orizontală, în termenii polarității și conflictului mai ales între actorii majori din sistemul internațional, cu atât mai mult că lumea bipolară, în condițiile căreia au fost fundamentate științific relațiile internaționale, a fost partajată pe axa Vest-Est, între capitalism și comunism, caracterizându-se prin eterogenitate;

2. exploatarea periferiilor de către sistemul mondial capitalist abordată de teoriile neomarxiste și ale dependenței reflectă starea de lucruri din lumea multipolară, ce se distinge printr-un grad relativ înalt de omogenitate în scopuri și valori, I.Wallerstein declarând necesară pentru economia mondială coexistența și competiția sistemelor politice multiple;

3. neclaritățile și dificultățile în explicarea unor probleme importante, cum ar fi schimbarea sistemelor internaționale. Spre exemplu: St.Hoffmann remarcă pe bună dreptate că I.Wallerstein n-a demonstrat cum dezvoltarea sistemului capitalist mondial dictează sau influențează asupra evoluției organizării politice internaționale etc.

Prin urmare, tipologiile cantitativiste fundamentate pe analiza stratificării sistemului internațional și axate pe dimensiunea verticală a ordinii mondiale sunt mai puțin relevante din cauza că o trăsătură esențială și totodată o deficiență a majorității lor este determinismul economic, în timp ce, după cum am remarcat, mai ales în Statele Unite ale Americii prioritate a fost acordată altor tratări, cu predilecție de nuanță realistă, behavioristă și liberală. Incontestabil, teoriile fondate de descrierea ierarhiilor din sistemele de state abordează aspecte importante ale relațiilor internaționale, reflectând raporturile atât de dominație și supunere, cât și de cooperare asimetrică, minimizarea asimetriei și facilitarea cooperării ar putea fi asigurată și prin regimurile internaționale, care fiind expresie a interdependenței sunt, potrivit lui K.Goldmann, „aranjamente mai specializate... ce vizează activități, resurse și arii geografice bine definite”[18].

Așadar, teoriile cantitativiste sunt clădite cu precădere pe investigația relațiilor strategico-diplomatice, adică se preocupă în special de raporturile dintre puterile majore, iar actorii „mai puțin importanți” rămân în planul secund, pe când elaborările calitativiste se referă cu predilecție la relațiile economice internaționale și abordează atât centrul, cât și periferiile sistemului mondial în formă de totalități distincte mai puțin diferențiate în interior, axa de conflict global fiind elucidată prin binomul „centrul hegemonic – periferiile exploatare”. Teoriile bazate pe cercetarea polarității se concentrează asupra legăturilor dintre plenitudinea și diversitatea lor, pe când elaborările fundamentale pe analiză raporturilor dintre puterile majore și cele minore din cadrul sistemului mondial fiind în majoritatea lor deterministe, lasă în umbră relațiile pe orizontală, considerate mai puțin conflictuale decât pe verticală, fără a nega existența unei puteri-hegemon.

Note:

1. Griffiths, Martin. Relații Internațional: școli, curente, gânditori. – București, Ed. ZIUA, 2003. p.329
2. Ibidem, p.290
3. Ikenberry, John G. Getting Hegemony Right // The National Interest. 2001, nr.63, spring. p.22-24
4. Waltz, Kenneth. Teoria politicii internaționale. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p.225
5. Guzzini, Stefano. Realism și relații internaționale. – Iași, Ed. Institutul European, 2000. p.132-133
6. Aron, Raymond. Paix et guerre entre les nations. – Paris, 1966. p.82-84

7. Ibidem, p.28
8. Hoffmann, Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. – Chișinău, Ed. Știința, 1999. p.81
9. Ibidem, p.142
10. Ibidem, p.111
11. Ibidem, p.137
12. Waltz, Kenneth. Op. cit. p.81,84
13. Ibidem, p.224
14. Ibidem, p.16
15. Киссинджер, Генри. Дипломатия. Москва. Науч.-Изд. Центр «Ладомир», 1997. p.734
16. Ibidem
17. Pușcaș, Vasile. Relații Internaționale/transnaționale. – Cluj. Ed. Sincran, 2005. p.73
18. Goldman, Kjell. Relațiile internaționale: o perspectivă de ansamblu. . În culegerea: Goodin, Robert. Klingemann, Hans-Dieter. Manual de știință politică. – Iași, Ed. Polirom, 2005. p.366

Radu Gorincioi,
doctor în politologie
Vitalie Varzari,
magistru

ASPECTE ALE SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

The article emphasis on the main security issues, risks and vulnerabilities, Republic of Moldova has confronted since the proclamation of the Independence in 1991. In this respect, the authors make an analysis of the Concept of National Security of Republic of Moldova from 1995 in comparison to the new project of the Concept of National Security of Republic of Moldova from 2006. Taking into account the importance of dividing between hard and soft security risks, the authors propose to distinguish what are the main internal vulnerabilities and the external security risks Moldova is confronting with in the last decade. The first step to solve some of these problems, in the opinion of the researchers, is to make a clear hierarchy of those. In the conclusions, authors propose theirs own prioritizations of the main vulnerabilities and security risks according to the criteria's of the Copenhagen Security School.

Context general

Două sunt căile prin care statele își pot realiza politica lor externă și de securitate: diplomația și strategiile de apărare[1]. Cele două se completează reciproc și contribuie împreună la asigurarea intereselor naționale pe plan intern și extern. Realizată prin mijloace pașnice, diplomația reprezintă un instrument practic de stabilire, menținere și dezvoltare a relațiilor externe reieșind din interesele imediate și avantajele strategice ale unui stat. Or, pentru a deveni parte integrantă a sistemului internațional, orice stat trebuie să-și dezvolte un sistem trilateral de relații: la nivel internațional (multilateral), regional și bilateral, ce i-ar asigura recunoașterea internațională și realizarea intereselor naționale[2].

În Concepția politicii externe a Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 8 februarie 1995, sunt expuse direcțiile principale de activitate ale Republicii Moldova în plan extern din perspectiva intereselor țării noastre în cadrul comunității internaționale la momentul recunoașterii independenței sale și integrării sale în sistemul internațional. La etapa actuală strategia politicii externe a Republicii Moldova necesită, în corespundere cu scopurile politicii externe a țării noastre, „o adaptare permanentă la situația reală pentru asigurarea intereselor Republicii Moldova în calitate de subiect al dreptului internațional” [3]. Dinamica relațiilor internaționale, în contextul noilor schimbări geopolitice din regiune și a lansării vectorului european ca prioritate absolută a politicii externe a țării noastre, solicită o evaluare realistă a obiectivelor de politică externă, securitate și apărare. Complexitatea acestor procese a condiționat apariția unui nou proiect al Concepției politicii externe la începutul anului 2002 și din nou în 2006, în cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene. Nici unul din aceste proiecte nu au putut fi promovat pe agenda de lucru a Parlamentului din cauza opunerii liderilor partidului de guvernământ. Cu toate acestea, cele două proiecte au determinat neoficial noile priorități și direcții ale politicii externe a Moldovei după anul 2003. Contradițiile social-politice interne și inconsecvența politică pe plan extern au avut un impact negativ asupra securității naționale în perioada anilor 1994-1998 și 2001-2004.

Totodată, proclamarea vectorului de integrare europeană drept o prioritate a politicii externe a Republicii Moldova în contextul negocierii Planului de Acțiuni cu Uniunea Europeană ridică unele semne de întrebare privind respectarea angajamentelor asumate din cauza inconsistenței reformelor realizate pe plan intern și a exercitării unor

puternice presiuni din exterior. Astfel, noile deziderate de politică externă și integrare europeană nu au putut fi susținute și promovate la nivel corespunzător datorită vulnerabilităților economice, riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova. Acestea au constat în subminarea intereselor naționale, a independenței și suveranității statale datorită acțiunii forțelor ostile din Federația Rusă, prin intermediul aplicării embargoului comercial și a încălcării unor angajamente bilaterale sau internaționale în ceea ce privește susținerea directă sau tacită a liderilor de la Tiraspol sau prin nealăturarea Federației Ruse și parțial a Ucrainei la sancțiunile impuse de autoritățile constituționale ale Moldovei regimului separatist din stînga Nistrului. Toate acestea au condus la izolarea internațională a Moldovei de tendințele integraționiste regionale, europene și euro-atlantice.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm principalele amenințări și vulnerabilități cu care se confruntă Republica Moldova, așa cum acestea sunt stabilite în documentele oficiale, precum și noile riscuri identificate de experți pentru a determina impactul acestora asupra promovării intereselor naționale.

Probleme de securitate

1. Amenințări și vulnerabilități prin prisma Concepției Securității Naționale și a Proiectului noii Concepții de Securitate Națională

Documente oficiale de bază ce identifică amenințările, provocările și mijloacele de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova sunt: *Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova* (5 mai 1995), *Doctrina Militară* (6 iunie 1995), *Conceptul Reformei Militare* (26 iulie 2002) și *Proiectul noii Concepții de Securitate Națională* (elaborat în 2007). În cele ce urmează vom aduce în discuție două dintre aceste acte: *Concepția Securității Naționale* și noul Proiect al *Concepției Securității Naționale*.

Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova, astăzi în vigoare, a fost adoptată prin *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 445-XIII din 5 mai 1995*. Ea a fost elaborată în contextul în care Moldova își căuta cu insistență recunoașterea și rolul său ca actor cu drepturi depline în sistemul internațional din perioada post-război rece, de aceea încă în *Introducerea* acestui document se menționează că statul va respecta normele dreptului internațional, în același tip, reafirmându-și statutul său de neutralitate permanentă, enunțat în Constituție.

Prin securitate națională, prezenta *Concepție* are în vedere „protecția persoanei, societății și statului, drepturilor și intereselor lor, stabilite de Constituție și alte legi ale republicii împotriva pericolelor externe și interne”[4]. Prezintă interes și accepția teoretică atribuită în *Concepție* noțiunii de „pericol la adresa securității naționale”. Astfel, *paragraful 2 al Capitolului I* enunță că „prin pericol pentru securitatea națională se subînțelege intenția forțelor ostile, manifestată sub orice formă, sau factorul de ordin ecologic, tehnic și de altă natură, a căror realizare sau influență poate constitui o amenințare pentru persoană, societate și stat”. Acestea constau, în principal, din următoarele amenințări: agresiune directă și revendicări teritoriale; conflicte locale sau regionale; acțiuni îndreptate spre schimbarea prin violență a orînduirii constituționale; acțiuni îndreptate spre subminarea sau lichidarea potențialului economic, tehnico-științific și defensiv al țării, precum și crearea situațiilor de pericol ecologic; acțiunile îndreptate spre tensionarea situației sociale și provocarea conflictelor sociale; terorismul, crima organizată, traficul de droguri, migrația ilegală; acțiunile avînd drept scop lezarea drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor.

Consemnăm în acest text o viziune limitată asupra conceptului de securitate, care în *Concepție* este definită nu în funcție de *noile amenințări și vulnerabilități* apărute în perioada post-război rece, ci în funcție de *pericolele tradiționale* la adresa statului. În această abordare este dominantă paliera politico-militară a securității, iar cea economică și cea de mediu lipsesc ca domeniu distinct. Nu se precizează în mod explicit nici care sunt pericolele cu care se confrunta Republica Moldova la mijlocul anilor '90 (războiul transnistrean de segregare, criza economică, criza energetică, criza social-identitară, migrația masivă, degradarea mediului ambiant etc.). Pericolele iminente, care amenințau Republica Moldova în anii '90, astăzi s-au agravat și mai mult și au devenit, practic, de nesurmontat pe termen scurt sau mediu. Lipsa expertizei profesionale în domeniul studiilor strategice și de securitate, nivelul redus al controlului democratic asupra sectorului de securitate și apărare și tergiversarea implicării instituțiilor occidentale în contrabalansarea influenței rusești în regiune au determinat o anumită ezitare din partea autorităților moldovene de a-și stabili cu claritate prioritățile de politică externă și de a defini exhaustiv care sunt amenințările și provocările la adresa securității naționale.

În contextul noilor evoluții din Europa Centrală și de Sud-Est, a extinderii UE și NATO, și a adoptării Planului Individual al Parteneriatului Moldova-NATO, autoritățile de la Chișinău par să fi conștientizat aceste carențe, odată cu instituirea, prin decretul prezidențial nr. 374-IV din 22.12.2005, unei Comisii naționale în vederea elaborării *Proiectului Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova*.

Proiectul prezintă o viziune nouă asupra securității naționale, fiind inspirată de tezele *Școlii de la Copenhaga*. Dacă *Concepția* pune accentul preponderent pe pericole militare și politice, noul *proiect* pornește de la o înțelegere comprehensivă a securității naționale, avînd în vedere caracterul multidimensional și interdependent al acesteia. În acest sens, se menționează că securitatea „este influențată nu doar de starea de lucruri din domeniile politic, militar și al ordinii publice din țară, dar și de situația din sfera economică, social-culturală, ecologică, energetică etc.”[5].

Apreciem faptul că în *proiectul Concepției* și-a găsit loc întreaga paletă a amenințărilor și vulnerabilităților contemporane: politice, militare, economice, sociale și de mediu. Însă, examinînd ordinea ierarhizării lor, observăm că, deși „amenințările de origine naturală, economică și socială” constituie categorii distincte, amenințările de ordin politic și militar nu sunt grupate după același criteriu („al originii”). Aceasta constituie o greșeală metodologică esențială ce produce dificultăți în identificarea problemelor de securitate în domenii distincte. În același timp, trezește nedumerire modul de ierarhizare a amenințărilor și vulnerabilităților la adresa securității naționale. Întrebarea este dacă Republica Moldova dispune de mijloacele necesare pentru contracararea terorismului internațional, a pericolelor ce derivă din activitatea umană, a acțiunii factorilor tehnogeni și calamităților naturale, cît timp statul se confruntă în prezent cu grave amenințări de origine economică și socială? Realizarea unei ierarhii realiste a problemelor ce trebuie abordate cu prioritate în cadrul politicii externe și de securitate reprezintă un imperativ al timpului. Or, din punctul de vedere al percepțiilor populației, exprimat prin sondaje, ceea ce o deranjează și o nemulțumește în primul rînd este lipsa locurilor de muncă, nivelul scăzut de trai, corupția și veniturile prea mici[6]. În această ordine de idei, observăm că deși reforma sectorului de securitate se vrea a fi una calitativă, din păcate, ea este lipsită de viziune și consistență. Lipsește elementul esențial al reformării tuturor sistemelor de securitate post - Război rece: coborîrea „exponentului de securitate” de la nivelul statului la cel al individului.

2. Alte amenințări și vulnerabilități

Pentru înțelegerea problemelor de securitate ce trebuie abordate întâi de toate, cu forțele proprii sau cu asistență internațională, considerăm oportun a propune următoarea ierarhizare a amenințărilor și vulnerabilităților la care este expusă Republica Moldova la momentul actual.

A. Amenințări și vulnerabilități din domeniul politic:

1. Existența regimului separatist din stînga Nistrului;
2. Presiunile politice externe, manifestate: prin acordarea de sprijin economic, militar și politic regimului anticonstituțional de la Tiraspol;
3. Presiuni politice manifestate prin finanțarea de mass-media propagandistice antioccidentale și antinaționale; prin finanțarea (în special în timpul companiilor electorale) partidelor cu programe politice antioccidentale, rusofile, segregacioniste, cu scopul de destabilizare a situației politice interne din stat și de creare a unei atmosfere de ostilitate, dușmănie și tensiune în relațiile sociale, ce constituie un mediu propice pentru promovarea intereselor Federației Ruse în Moldova;
4. Insuficiența capacităților administrative de prevenire și gestionare adecvată a crizelor apărute;
5. Politizarea intenționată a relațiilor interetnice, a etnonimului de limbă, istorie și identitate;
6. Slaba funcționare a instituțiilor democratice în contextul încălcării drepturilor omului;
7. Promovarea intereselor de grup, clan, partid în defavoarea intereselor statului;
8. Inconsistența politicii externe în promovarea intereselor naționale;
9. Lipsa mecanismelor de implementare a legilor și asigurarea securității naționale.

B. Amenințări și vulnerabilități din domeniul militar:

1. Prezența în zona de Est a Republicii Moldova a trupelor rusești și a forțelor paramilitare transnistrene, ce dețin un arsenal important de arme ofensive și defensive;
2. Slaba gestionare în recrutarea, pregătirea și managementul personalului Forțelor Armate;
3. Dotarea tehnică insuficientă a Forțelor Armate;
4. Lipsa unor standarde optime în edificarea Armatei Naționale;
5. Nivelul scăzut al supravegherii și controlului asupra spațiului aerian, terestru și riveran.

C. Amenințări și vulnerabilități din domeniul economic:

1. Existența unei economii bazate preponderent pe exportul produselor agricole primare, productivitatea căreia depinde în mare parte de condițiile climaterice sezoniere;
2. Diversificarea slabă a exporturilor și dependența excesivă față de piața rusă de desfacere;
3. Dependența excesivă față de importurile de gaze și petrol din Federația Rusă, combinată cu incapacitatea accesării sau valorificării unor resurse energetice alternative;
4. Interferența criminalității organizate cu structurile politice și economice, ce contribuie la subminarea autorității statului, dezvoltarea unei economii tenebre și periclitează bunăstarea cetățenilor;

5. Incapacitatea autorităților centrale de a asigura dreptul la proprietate asupra infrastructurii industriale, terenurilor agricole și schimburilor comerciale din stînga Nistrului;

6. Volumul redus al investițiilor directe în economie, ceea ce face imposibilă modernizarea sectorului agrar, industrial și cel al serviciilor.

D. Amenințări și vulnerabilități din domeniul social:

1. Lipsa încrederii în îmbunătățirea situației în viitor, în perspectivele statalității moldovenești și implicit creșterea apatiei față de procesele politice, economice și sociale din țară;

2. Rata înaltă a șomajului, insuficiența protecției și asistenței sociale, scăderea nivelului de trai a unei considerabile părți a populației în condițiile polarizării sociale;

3. Sistemul de învățămînt neadecvat cerințelor economiei de piață;

4. Emigrarea masivă, legală și ilegală, peste hotare a cadrelor înalt calificate;

5. Criza demografică ce afectează nivelul de dezvoltare economică;

6. Corupția, birocrăția excesivă și lipsa transparenței în cadrul aparatului administrativ;

7. Încălcarea unor drepturi și libertăți fundamentale a cetățenilor Republicii Moldova din stînga Nistrului;

8. Schimbarea valorilor în societate ca rezultat al migrației și slăbirii instituției familiei ce ar putea conduce la creșterea ratei infracționalității, polarizării societății etc.

E. Amenințări și vulnerabilități din domeniul ecologic:

1. Administrarea defectuoasă și abuzivă a terenurilor arabile și a pășunilor, ceea ce aduce prejudicii mediului și productivității agriculturii;

2. Defrișări masive a pădurilor, ce conduc la înrăutățirea calității aerului, la dispariția multor specii de floră și faună, la eroziune și la alunecări de teren;

3. Concentrări masive de deșeuri menajere solide în locuri neautorizate, ce conduce la poluarea esențială a apelor freatice care constituie principala sursă de apă potabilă în localitățile rurale;

4. Capacități slabe de prevenire a daunelor provocate de acțiunea factorului uman asupra mediului înconjurător, datorate ineficienței controalelor efectuate și a lipsei unor cercetări și prognoze în domeniu.

Căi de diminuare și contracarare a problemelor de securitate națională

După cum afirmă B. Buzan, într-un stat puternic securitatea națională poate fi percepută, în primul rînd, prin prisma protejării componentelor statului de amenințările și ingerințele din exterior, iar într-un stat slab trăsătura distinctivă a securității este reprezentată de un nivel înalt de preocupare față de amenințările din interior la adresa guvernului[7]. Așadar, pentru statele slabe, precum Republica Moldova, soluția optimă de întărire a securității naționale ar consta în adoptarea unor reforme și politici de securitate ce ar reduce amenințările, fortificînd instituțiile democratice și promovînd buna guvernare, supremația legii, economia funcțională de piață, dezvoltarea durabilă și protecția socială a populației.

Cu toate acestea, observăm că din perspectiva *Concepției Securității Naționale* căile de asigurare a securității se limitează la:

1. Crearea și perfecționarea cadrului juridic de asigurare a securității naționale ce stabilește bazele securității, competențele autorităților publice, drepturile și obligațiile

cetățenilor, întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor și asociațiilor obștești în domeniul asigurării securității naționale;

2. Crearea organelor de asigurare a securității naționale;

3. Elaborarea și realizarea programelor de stat care includ măsuri de ordin economic, politic, juridic, militar, organizatoric și de alt ordin orientate spre depistarea, prevenirea și suprimarea la timp a pericolelor pentru securitatea națională[8].

Este o abordare inadecvată a problemelor de securitate: nu există o conexiune logică între problemele și amenințările externe identificate cu care se confruntă statul și căile de contracarare a lor, ce vizează vulnerabilitățile interne[9]. Mai mult, în textul documentului există lacune în expunerea coerentă și clară a mecanismului de asigurare a securității naționale, care însă ar fi trebuit să fie elaborat în cadrul unei Strategii de securitate națională.

Înțelegând probabil incosistența *Concepției* din 1995, în anul 2006 s-a purces la elaborarea unei noi *Concepții*, în contextul angajamentelor asumate de Republica Moldova în cadrul Planului Individual al Parteneriatului Republica Moldova - NATO. Deși destul de confuz, proiectul prezentat opiniei publice în luna mai 2007 conține o abordare novatoare a securității naționale. În ceea ce privește mecanismul de asigurare a securității, în Proiect se precizează că „după adoptarea prezentului document va fi elaborată și aprobată *Strategia Securității Naționale*, care va descrie căile de atingere a stării de securitate națională ...”[10]. În pofida ideologizării sale și al caracterului moderat al acestui document, în ceea ce privește rolul instituțiilor europene și euro-atlantice de securitate, este salutar faptul că în proiectul *Concepției* sunt evidențiate mai clar obiectivele urmărite prin implementarea politicii de securitate. Acestea constau, în principal, în restabilirea integrității teritoriale a statului, în eliminarea prezenței militare străine, în consolidarea independenței și suveranității statului; în menținerea într-o stare dinamică avansată a proceselor de integrare europeană și consolidare a relațiilor cu NATO; în asigurarea dezvoltării democratice a societății și consolidarea securității interne a acesteia; în dezvoltarea economică și socială ascendentă; în dezvoltarea și valorificarea cât mai plenară a potențialului uman, apărarea cât mai eficientă a intereselor și drepturilor cetățenilor Republicii Moldova în țară și după hotarele ei; în consolidarea dimensiunilor economică, socială, energetică și ecologică ale securității; în consolidarea securității militare naționale și participarea Republicii Moldova la consolidarea securității internaționale.

Astfel, în vederea stabilirii căilor și mijloacelor specifice de realizare a obiectivelor conturate în *proiectul Concepției* este absolut necesară elaborarea *Strategiei Securității Naționale*, în caz contrar, asigurarea securității naționale va rămâne un simplu deziderat politic.

Ameliorarea securității economice și sociale prin alinierea la standardele UE

Pentru a putea aprecia la justa valoare rolul *Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană* (PAUEM) în ameliorarea securității naționale a Republicii Moldova, trebuie să plasăm acest document în cadrul mai general a două „documente strategice” europene: *Strategia de Securitate a UE* și *Politica Europeană de Vecinătate*. *Strategia de Securitate Europeană* evidențiază că, în relația sa cu vecinii, Uniunea își propune să creeze un cerc de prieteni cu care să promoveze relații de cooperare[11]. Documentul stipulează necesitatea depunerii eforturilor de promovare a propriei securități prin ameliorarea securității statelor vecine. Astfel, *Politica Europeană de Vecinătate* (PEV) oferă un cadru specific de realizare a acestui obiectiv.

Instrumentul de implementare a *PEV*-ului îl constituie *Planurile Individuale de Acțiune*. Ar trebui de specificat că deși *PAUEM* nu garantează explicit posibilitatea aderării Moldovei la UE, totuși acest document propune implementarea unor reforme în domeniul economic, social și politic care ar diminua insecuritatea internă a țării[12]. Din acest punct de vedere, *PAUEM* este un document important ce își propune contracararea vulnerabilităților în domenii - cheie pentru depășirea insuficienței acute de securitate cu care se confruntă la momentul actual Republica Moldova. Acest scop central se vrea a fi obținut prin implementarea coerentă a mai multor acțiuni prioritare, care vizează în primul rând: securizarea frontierei de est a Republicii Moldova, democratizarea și stabilizarea postconflictuală în regiunea transnistreană; consolidarea stabilității și eficienței instituțiilor de stat; respectarea libertății presei; reluarea cooperării cu Instituțiile Financiare Internaționale; reducerea sărăciei, consolidarea creșterii economice; ameliorarea climatului investițional; îmbunătățirea managementului la frontiere; obținerea Preferințelor Comerciale Autonome; intensificarea luptei împotriva crimei organizate, asigurarea eficienței managementului fluxurilor migrațional etc.[13]. Cu toate că *PAUEM* oferă unele căi de urmat (*acțiuni prioritare*) în întărirea securității economice și sociale, realizarea lor s-a dovedit a fi destul de problematică datorită caracterului lor prea general și ambiguu, cât și a lipsei voinței politice și capacităților administrative în implementarea standardelor europene, a legislației adoptate și în realizarea reformelor.

Unele concluzii

Astăzi nu putem vorbi de o dezvoltare armonioasă a relațiilor cu statele vecine și principalii actori internaționali fără o dezvoltare consecventă, dacă nu o schimbare a direcțiilor prioritare a politicii externe. Or, perceperea Moldovei de către comunitatea internațională a fost afectată de evoluția sa contradictorie, de orientările geopolitice neclare și, mult timp, de lipsa priorităților în politica externă. Acestea au stimulat elaborarea unei strategii „speciale” față de Moldova, ce limitează posibilitățile sale nu numai ca subiect, ci și ca obiect internațional. Analizând numeroasele declarații „pro-iste” și contradictorii ale partidelor politice de guvernământ, se poate afirma că prin politica lor guvernanții au provocat scăderea interesului comunității internaționale față de acest stat.

Având în vedere cele expuse, putem să constatăm că astăzi în Moldova principalele pericole la adresa securității naționale nu provin doar din exterior, ci și din faptul că transformările interne, schimbările democratice spre economia de piață se efectuează inconsecvent, incomplet și că acest proces de reformare a întregii societăți capătă, în virtutea unor factori interni, caracteristici contradictorii. Efortul principal al politicii externe și de securitate trebuie condiționat de evaluarea *surselor potențial-existente* ale pericolelor interne și externe pentru suveranitatea și integritatea teritorială, inclusiv a celor ce țin de soluționarea conflictului transnistrean, creșterea tensiunilor sociale, scăderea nivelului vieții și, în fine, migrația de amploare a cetățenilor peste hotare. Din cauza „atomizării societății în urma răspîndirii în masă a sindromului supraviețuirii individuale”[14], aprofundarea situației economice precare și a instabilității social-politice nu poate să nu provoace nedumerire peste hotare, cu riscul de a pierde irecuperabil imaginea internațională a țării și a rămîne într-o izolare politico-economică.

O țară incapabilă să-și soluționeze propriile problemele nu poate deveni un subiect efectiv al cooperării internaționale, regionale și globale. În aceste condiții, Moldova, ca și alte state din regiune, trebuie să-și axeze dezvoltarea relațiilor sale pe principii

avantajului imediat și de perspectivă. Integrarea Moldovei în comunitatea mondială trebuie să reiasă din posibilitățile real-existente. Așa cum izolarea este contraproductivă în condițiile globalizării lumii[15], urmează să fie valorificate acele oportunități de dezvoltare internă și afirmare externă ce pot rezulta din integrarea treptată a Moldovei în spațiul geopolitic european.

Note:

1. A se vedea: Цыганков П. А., *Международные отношения. Учебное пособие*, Москва, 1996, p. 17-33.
2. Gorincioi R., *Cooperarea Republicii Moldova cu statele vecine și cu actorii strategici internaționali // Moldova pe calea democrației și stabilității*, Chișinău: Ed. Cartier, 2005, p. 217-241.
3. *Concepția politicii externe a Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 20, 6 aprilie 1995.
4. *Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova*, nr. 445-XIII din 5 mai 1995 // <http://www.sis.md/data/laws/ro1135845790concepția%20md.pdf> , p. 3 (06.07.07).
5. *Proiectul Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova // www.mfa.md/evenimente/681*, p.3 (07.07.07).
6. *Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, mai 2007 // http://www.ipp.md/barometru1.php?l=ro&id=30* (09.07.07).
7. Buzan B., *Popoarele, statele și teama*, Chișinău: Cartier, 2000, p.108-109.
8. *Vezi: Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova*, p. 3-4.
9. A se vedea: *Concepția Securității Naționale. Titlul I. Cap. 2, p. 3; Titlul I. Cap. 3, p. 3.*
10. *Proiectul Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova*, p. 27.
11. *Vezi: A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, p.7.
12. *Planul Individual de Acțiuni Uniunea Europeană – Moldova a fost semnat la 22 februarie 2005 la Bruxelles.*
13. A se vedea: *Planul Individual de Acțiuni Uniunea Europeană – Moldova // http://www.mfa.md/Ro/PlanulActiuniRM_UE.pdf*.
14. Tulbure A., Coceban G., *Securitatea Națională a Republicii Moldova: concepția și aspectele de bază // Politica externă a Republicii Moldova: aspecte ale securității și colaborării regionale / Coord. V. Moșneaga*, Chișinău: USM, 1998, p. 44.
15. Rieger E., Leibfried S., *Welfare State limits to Globalization // Politics & Society*, nr. 3, September 1998.

Ion Rusandu,
doctor în filosofie, conferențiar cercetător
Victor Juc,
doctor în filosofie, conferențiar universitar

PROBLEME ALE POLARITĂȚII SISTEMELOR INTERNAȚIONALE

World order dimensions when connected to the international system, determine 2 types of structures: polarity – horizontal dimension which defines the relations among the principal actors within a system, the superpowers are also hierarchically structures and through its content differ according to historical frame. Stratification –vertical relations among actors, which determines the heterogeneity of the asymmetrical relations.

Deja am remarcat că K.Waltz, dar nu numai el, atribuie o importanță determinată structurii sistemului internațional, acest concept fiind instituit prin abstragere de realitate, presupune un set de condiții constrângătoare ce afectează comportamentul actorilor prin intermediul mecanismelor socializării și competiției lor. Structura modelează procesul politic din sistem, dat fiind că statele nu acționează, ci reacționează la presiunile lui și se definește prin trei elemente: principiul organizator al sistemului, care nu este altul decât anarhia; diferențierea funcțională a unităților (practic este inexistentă în sistemul internațional din cauza că statele îndeplinesc aceeași funcție de reprezentare, chiar dacă în interiorul lor relațiile sunt de supraordonare - subordonare, iar în domeniul internațional – de coordonare); distribuția capacităților, vizează potențialul statelor subsumat conceptului de putere și polaritatea exprimată prin numărul marilor puteri din sistem[1]. În acest sens, structura sistemului internațional reglementează, dar nu determină, comportamentul statelor, fără a ține cont încă de atribuțiile și interacțiunile lor. În caz contrar, s-ar da dovadă de reduționism, atribuit de K.Waltz analiștilor care urmăresc să explice funcționarea sistemelor internaționale prin concentrarea atenției asupra unităților, cum ar fi Șt.Hoffmann, care consideră că „într-un sistem bipolar dominat de două „unități hegemonice” rivale este evident că trebuie de acordat importanța decisivă... celor doi actori”[2]. O idee de conținut aproximativ identic este expusă de R.Aron, care exprimă supoziția că „actorii principali au determinat sistemul mai mult decât ei au fost influențați de acesta”[3]. Prin urmare, sistemul, conform lui K.Waltz, este compus din structură și unități aflate în interconexiune, conceptul de structură fiind util în măsură în care oferă semnificație clară și constantă unor astfel de termeni vagi și variabili precum mediu, situație, context sau ambianță[4]. În același timp, el atenționează că structura, mai ales într-o lume bipolară, nu poate în nici un caz să explice orice[5].

În aceeași ordine de idei se pronunță și E.Pozdneacov, care subliniază că atât timp cât structura nu este cunoscută, sistemul prezintă în sine o masă haotică de legături diferite: structura exprimă conexiunile necesare dintre elementele sistemului, având semnificație categorială[6].

Însă M.Kaplan este unul dintre primii certători care a analizat rolul definitoriu al structurii (în sens de distribuție a puterii) asupra funcționării și transformării sistemelor internaționale, relațiile dintre actori fiind determinate de anumite constrângeri în formă de reguli imuabile de comportament. R.Aron din contra, consideră că aceste reguli stabilite și schimbate de marile puteri, care întotdeauna își realizează un anumit spațiu de alegere provenit din prima dimensiune structurală, definită de el, a sistemelor internaționale – configurația raporturilor de forțe, care reflectă numărul și caracterul relațiilor dintre principalii actori. Celelalte două dimensiuni, ierarhia actorilor și caracterul omogen sau eterogen al componenței sistemelor internaționale, elucidează inegalitatea posibilităților

militaro-politice, economice, socioculturale, ideologice, în resurse etc., de a influența asupra sistemului internațional și, respectiv, gradul de concordanță sau conflict dintre entitățile politice din cadrul lui cu privire la principii și valori[7].

Spre deosebire de analistul francez, M.Bercher propune numai o categorie structurală de cercetare a sistemului internațional – configurația forței, în timp ce K.Holsti și J.-P.Derriennic elaborează instrumentării de analiză mai extinse, primul determinând patru elemente – natura și autonomia, stabilitatea/durabilitatea unităților aflate în circuitul internațional; structura sistemului; formele majore de interacțiune dintre unități; regulile care guvernează aceste interacțiuni ale sistemului. J.P.Derriennic propune șase caracteristici: numărul actorilor; repartizarea forțelor între actori; relația dintre conflict și cooperare; mijloacele permise de sistem pentru a fi utilizate; influența sistemului asupra comportamentului actorilor; diferențele de statute dintre actori, ele asigurând, potrivit cercetătorului canadian, posibilitatea de “a descrie structura oricărui tip de sistem internațional”[8]. În opinia lui K.Holsti, sistemul internațional de relații interstatale începe după anul 1648 și reprezintă o totalitate de entități politice independente aflate într-un proces reglementat de interacțiune, în timp ce J.-B.Duroselle îl definește prin binomul regularități/iregularități ce se produc în cadrul lui începând cu secolul al XVI-lea.

Dacă R.Aron punctează asupra rolului determinat al actorilor, iar K.Woltz din contra, identifică structura în calitate de cauză a comportamentului statelor, A.Wendt se pronunță pentru relația reciprocă “agent-structură: actorii statali nu există independent de structurile sistemului internațional, dar în același timp, structurile nu există independent de reproducerea și transformarea lor posibilă de către agenți”[9]. Teoria structurală constructivistă a lui A.Wendt presupune că statele reprezintă principalele unități de analiză a politicii internaționale, structurile-cheie din sistemul de state sunt mai curând intersubiective decât materiale, interesele și identitățile de stat fiind în mare parte constituite mai degrabă de aceste structuri sociale, decât date în mod exogen sistemului de natură umană sau de politici sociale interne[10], pe când constrângerile structurale ale agenților statali se exercită prin modificarea costurilor și beneficiilor în funcție de diferite strategii.

Subliniem că polaritatea se rezumă la trei tipuri de structuri ale sistemului internațional și, respectiv, trei modalități de asigurare a ordinii mondiale: unipolară, bipolară și multipolară. Laconic punctăm la general că în cadrul unipolarității “există, potrivit lui S.Huntigton, o supraputere, nici o putere majoră semnificativă și multe puteri minore,... supraputerea fiind în stare să soluționeze eficient problemele internaționale de una singură și nici o combinație de alte state (o coaliție de puteri minore –n.n) nu dispune de potențialul necesar pentru a-i impune condiții să-și modifice acțiunile”[11]. Bipolaritatea implică două supraputeri, ca regulă aflate în conflict multiaspectual, fiecare dominând o anumită parte din sistemul internațional, iar rivalitatea se manifestă prin concurența pentru extinderea influenței, inclusiv, potrivit lui P.de Senarclens, prin războaie dintre sateliți sau generează, conform lui K.Holsti, într-o conflagrație generală care include ambele alianțe. Multipolaritatea, precizează S.Huntinston, presupune trei și mai multe mari puteri aflate în relație de concurență și cooperare în condițiile unui echilibru relativ de forțe, soluționarea problemelor internaționale de importanță majoră reclamând efortul conjugat al principalelor actori”[12].

Mai sus am analizat deja situația frustrantă cu privire la nepronosticarea de către teoria relațiilor internaționale a sfârșitului războiului rece la timpul și în maniera în care s-a produs. Însă nu este mai puțin adevărat că în 1950 și în 1963 W.Lippmann exprima opinia că lumea bipolară se află într-un proces permanent de disoluție, invocându-se

fisurarea celor două supraputeri. În spiritul său critic St.Hoffman susține însă, că în domeniul relațiilor internaționale n-a fost elaborată încă o teorie satisfăcătoare a schimbării, adică “un set de ipoteze și propoziții derivate din sau confirmate de cercetarea empirică prin care s-ar identifica factorii principali de continuitate și cauzele transformării”[13], existând mai degrabă un număr de concluzii derivate din istorie. Totuși, în majoritatea cazurilor se fac referințe la ideea lui R.Aron că războaiele generale, ale căror cauze pot fi numeroase, “provoacă o schimbare de sistem”.

Trebuie de apreciat însă, că această subpoziție vizează cu predilecție bipolaritatea, dat fiind omogenitatea sau eterogenitatea sistemelor provenite din aranjamentele și credibilitățile din cadrul fiecărui pol, dar care, după cum a anticipat uimitor St.Hoffman, nu s-au dovedit a fi valide pentru sfârșitul războiului rece.

K.Waltz consideră că „o schimbare structurală este o revoluție”[14] produsă în principiul ordonator al sistemului sau „o modificare în distribuția capacităților între unitățile lui”[15]. Referindu-se la aceste supoziții, J.Ruggie este de părere că teoria lui K.Waltz ignoră deosebirea dintre sisteme alcătuite din diferite tipuri de unități, iar R.Keohane o apreciază ca fiind “atât de generală încât trece cu greu testele dificile pe care ea însăși le stabilește” pentru o asemenea construcție.

M.Kaplan din contra, susține că schimbările sunt determinate de comportamentul actorilor, statele fiind “surse perturbatoare din afara sistemului”. R.Rosecrance de asemenea numește statele “o sursă perturbatoare” „într-o măsură mai mare, dacă elitele lor sunt revoluționare și nu posedă un control sigur asupra unei cantități mari de resurse disponibile” sau „într-o măsură mai mică, dacă elitele lor sunt conservatoare și posedă un control sigur asupra unei cantități restrânse de resurse”, definește patru determinante inerente oricărui sistem: atitudinea elitei și gradul de control exercitat asupra resurselor, accesibilitatea resurselor controlate de elită și capacitatea ei de a ține sub control factorii perturbatori. Prin urmare, instabilitatea internă amenințând existența elitei, se răsfrânge asupra sistemului internațional, sporind gradul de turbulență. Elaborând patru elemente structurale ce formează un ciclu deplin al sistemului - sursa perturbatoare sau input, mecanismul reglator, constrângerile de mediu, care convertesc fenomenele înregistrate și se obțin rezultate -, el deosebește două tipuri de sisteme istorice ale relațiilor internaționale partajate în două modele:

1. stabil – include „secolul al XVIII-lea” (1740-1789), „concertul european” (1814-1822), „concertul scurtat” (1822-1848), „concertul lui Bismark” (1871-1890) și „perioada postbelică” (1945-1960);

2. instabil – cuprinde „imperiul revoluționar” (1789-1814), „concertul demolat” (1848-1871), „naționalismul imperialist” (1890-1918) și „militarismul totalitarist” (1918-1945)[16].

Precizând că abordarea sistemică concepe sistemul internațional-politic în forma conexiunii directe dintre structura internațională și unitățile de interacțiune, K.Waltz insistă că M.Kaplan prin tentativa sa teoretică numită „sistem de acțiune” a suferit eșec din cauza că „n-a fost în stare să conceapă într-un mod util sistemul internațional în relațiile cu mediul său ori să traseze o limită între ele”, confundându-le de fapt și se solidarizează cu Ch.McClelland care exprimă opinia că M.Kaplan în egală măsură a popularizat, dar și a ocultat teoria sistemică. K.Waltz de asemenea refuză elaborării lui R.Rosecrance dreptul de a se numi teorie, considerând-o nu mai mult decât o schiță, demersul lui istoric este reduționist din motivul că „sistemele n-au nici un impact asupra acțiunilor și interacțiunilor statelor, iar tentativa de a corela insecuritatea internă a elitelor

cu instabilitatea internațională se dovedește a fi nefondată, dat fiind că se extrage concluzia că politica internațională din perioadele 1789-1814 și 1918-1945 ar fi „bipolară”.

Într-adevăr, concluziile lui R.Rosecrance că „tipul de comportament al actorilor determină rezultatele internaționale” în unele cazuri sunt forțate logic și vin în contradicție cu realitățile: fără îndoială, cei mai mari disturbatori ai sistemelor internaționale definite de analistul american au fost Napoleon și A.Hitler, însă nu este mai puțin adevărat că ei n-au avut frică de „răsturnare a constituțiilor interne”. De asemenea este îndoielnic și dificil de confirmat ideea cum că în primii cincisprezece ani postbelici rolul de reglator de sistem a fost exercitat atât de Organizația Națiunilor Unite, dar care mai degrabă a servit în calitate de tribună pentru propagandă ideologică, cât și mai ales de blocul țărilor neangajate, însă cu elite dispersate și nesigure.

În tentativa de a explica schimbarea sistemelor internaționale de state R.Gilpin a elaborat teoria opțiunii raționale, bazată pe unele ipoteze ale teoriei microeconomice a alegerii raționale. El deosebește trei tipuri de schimbări : prin interacțiune – se referă la schimbarea relațiilor interstatale într-un anumit cadru al echilibrului de putere; sistemică – vizează guvernarea generală a sistemului, numărul marilor puteri și schimbarea identității puterilor dominante, schimbările producându-se ca regulă printr-un război în interiorul lui izbucnit în urma provocărilor la adresa distribuției de putere existentă sau încercările de a o menține; sistemelor – presupune transformarea fundamentală a actorilor și deci, a naturii sistemului[17]. Schimbarea ciclică în sistemul internațional este determinată de cinci principii:

1. un sistem internațional este stabil, adică se află în echilibru, dacă nici un stat nu consideră că schimbarea este profitabilă;
2. un stat va căuta să schimbe sistemul internațional dacă beneficiile așteptate depășesc costurile presupuse;
3. un stat va încerca să schimbe sistemul internațional prin expansiune teritorială, politică și economică până când costurile marginale ale unei viitoare schimbării sunt egale sau mai mari decât beneficiile așteptate;
4. odată ce se ajunge la un echilibru între costurile și beneficiile unei viitoare schimbări și expansiunea este atinsă, costurile economice de menținere a status-quo-ului tind să crească mai repede decât capacitatea economică de a-l susține;
5. dacă dezechilibrul din sistemul internațional nu este soluționat , sistemul se va schimba și se va stabili un echilibru nou care va reflecta redistribuția puterii[18].

Prin urmare, conform lui R.Gilpin, sistemul internațional fiind din 1648 centrat pe state, este supus schimbărilor sistemice, stabilitatea sau instabilitatea lor depinzând de existența unui hegemon politic și economic, cum a fost Marea Britanie în sec. al XIX-lea sau sunt statele Unite ale Americii după 1945. Mecanismul principal al schimbării a fost „războiul hegemonic”, care determină statul sau statele ce vor domina și governa sistemul , factorii motivaționali ai schimbării fiind de caracter teritorial, social-demografic și tehnologic-militar. Autoritatea puterii-hegemon este în descreștere pe măsură ce costurile dominației încep să fie mai mari decât avantajele, iar rivalii încep să o conteste, provocându-se instabilitate și dezechilibru, remediate prin război.

Referindu-se la declinul puterilor hegemonice, mai ales în perioada contemporană, fapt care se răsfârge asupra stabilității, B.Buzan subliniază că acestea se erodează datorită “autoepuizării economice pe termen lung prin export de inflație, transfer de capital și tehnologie, spori rigidității structurale economice ca rezultat al cererilor sociopolitice provenite din experiența puterii și succesului, precum și costurilor

disproporționate, în special de caracter militar, care împovărează economia hegemonului în relațiilor cu rivalii săi”[19].

St.Hoffman, evaluând teoria lui R.Gilpin care consideră că pentru ca un anumit tip de ordine economică internațională să funcționeze statul hegemon trebuie să stabilizeze relațiile monetare și comerțul internațional, să asigure redistribuirea capitalului prin ajutor extern și să dispună de un mecanism de sancționare a actorilor ce abuzează de sistem,[20], afirmă că aceasta „oferă o expunere mai bună a sistemului economic internațional decât a celui politic”,iar conform lui R.Keohane, ea „nu reflectă bine ascensiunea unității hegemonice și nu clarifică de ce apar mai degrabă unii adversari decât alții”. La rândul său, urmărind să contribuie la elaborarea teoriei stabilității hegemonice, R.Keohane susține că „structurile hegemonice ale puterii, dominate de o singură țară, contribuie în cea mai mare măsură la dezvoltarea regimurilor internaționale puternice, ale căror reguli sunt relativ precise și bine asimilate... Este de așteptat că declinul structurilor hegemonice de putere să prevestească decăderea forței regimurilor economice internaționale corespunzătoare”[21]. În opinia sa, „hegemonia deține adesea un rol important, chiar esențial,în crearea regimului internațional”, însă „mărimea și incertitudinea costurilor tranzacției presupun ca regimurile să fie mai ușor de menținut decât de creat”. În acest sens, D.Snidal apreciază că teza nouă în teoria lui R.Keohane „nu este afirmația că actorii principali pot impune un regim în politica internațională (fapt care ne-ar întoarce în timp cel puțin până la Tucidide), ci înțelesul pe care îl imprimă acțiunii colective și concluzia că hegemonia este benefică într-un sens larg”[22].

Luând ca bază criteriul dominației asupra mărilor, rutelor comerciale importante și punctelor de sprijin de interes strategic și elaborând două modele de analiză comparată asociate cu două sisteme universale, Agraria și Industria, G.Modelski concepe evoluția relațiilor internaționale în forma de cinci cicluri succesive: portughez (1497-1580), olandez (1580-1713), două cicluri britanice (1710-1783 și 1815-1918), urmate de cel american, început în 1918 și aflat în plină desfășurare. Aceste sisteme internaționale sunt sisteme sociale alcătuite din grupuri de elemente aflate în interconexiune. Subliniem că schemele conceptuale de analiză elaborate prin abstracție se bazează pe unități agrare sau industriale întruchipând trăsături ale sistemelor internaționale, dar în același timp nu este absolut indispensabilă să aibă corespondent în realitate. În cadrul modelelor se combină elemente caracteristice diferitor perioade istorice și „este important de a urmări procesul modificării sistemelor în raport cu cele două puncte extreme ale scării convenționale – agraria și industria”[23].

M.Haas identifică 21 de subsisteme internaționale având în calitate de criteriu numărul „centrelor de forță”, care sunt determinate statistic în baza a două criterii - evaluarea „repartiției resurselor” în subsisteme și gradului lor de stabilitate sau instabilitate. „Repartiția resurselor” include astfel de parametri precum numărul actorilor din subsistem, potențialele lor relative de forță, alianțele etc., pe când „stabilitatea”/ „instabilitatea” este determinată de numărul războaielor ce au loc[24].

R.Cox abordează hegemonia în spirit marxist, în sensul expus de A.Gramsci, ca unitate a structurii și suprastructurii, în care puterea bazată pe dominație asupra producției este explicată printr-o ideologie care încorporează compromisul sau consensul dintre grupurile dominate și cele dominante. R.Cox este de părere că hegemonia la nivel global nu poate fi echivalentă în aspect realist cu simpla dominație, realismul nu face decât să perpetueze supremația celor doi mari actori asupra restului lumii, dar nici nu poate fi tratată în accepția neoliberală, ca bun public de urmărit, instituționalismul

neoliberal nu proclamă decât interesele hegemoniilor, propunându-le întregii lumi ca fiind în interesele tuturor, cu toate că în cazul statelor mai puțin dezvoltate schimbul economic neîngrădit este mult mai puțin profitabil sau chiar în defavoarea lor. Ambele teorii, potrivit lui R.Cox, sunt îndreptate spre legitimarea dominației celor puternici, iar anihilarea ei poate fi realizată printr-un efort comun al actorilor aflați în periferia sistemului mondial, având șanse mai mari de reușită în condițiile crizelor inevitabile ale capitalismului. El recunoaște rolul hegemoniilor în menținerea stabilității internaționale, dar afirmă în același timp posibilitatea schimbării, deosebind „trei structuri succesive ale ordinii mondiale”: economia internațională liberală (1789-1873), era imperialismului concurențial (1873-1945) și ordinea mondială neoliberală (după 1945)[25].

I.Wallerstein de asemenea definește trei modele de hegemonie, Provinciile Unite la mijlocul secolului al XV-lea, Marea Britanie la mijlocul secolului al XIX-lea și Statele Unite ale Americii la mijlocul secolului al XX-lea[26], dar spre deosebire de R.Gilpin sau G.Modelski, consideră că schimbările structurale se produc nu pe orizontală, ci pe verticală, mai ales prin extinderea pieții capitaliste, el având în vedere nu „o singură putere care domină sistemul într-o anumită perioadă de timp, ci stabilește o structură în formă de trei cercuri concentrice, determinată de conexiunile economice fundamentale ce lasă loc controlului exercitat asupra sistemului de către o putere-hegemon”[27]. Structura triadică definită de J.Wallerstein, care, de altfel, este destul de complexă, cuprinde:

1. centrul – include două categorii de puteri majore: statele care au interese la scară globală și dispun de potențial pentru a le susține și statele care au influență mare asupra formării și respectării regulilor de funcționare a sistemului internațional, mai ales cele de caracter economic;

2. semiperiferiile – constau din trei categorii de state: fostele puteri centrale aflate într-o poziție descendentă, dar care continuă să dețină o pondere importantă în sistemul internațional, puterile în devenire, care urmăresc să-și sporească rolul în relațiile internaționale și puterile regionale subsistemice, ale căror interese și capacități nu depășesc cadrul subregional;

3. periferiile – înglobează statele cu economii subdezvoltate și capacități militare foarte reduse, securitatea lor depinzând în mare măsură de aranjamentele internaționale ale puterilor majore[28].

Această partajare între centru și periferie este definită în baza periodizării evoluției sistemului mondial, fiind urmărite tendințele statelor suverane spre un anumit tip de structură: 1. 1450-1640: se pun bazele economiei capitaliste prin introducerea și dezvoltarea circuitului monetar la nivel european, schimbul și comerțul au favorizat comunicarea internațională; 2. 1640-1815: se formează sistemul european comunicațional în rezultatul „fortificării statelor naționale ca urmare a eșecului Habsburgilor de a converti economia mondială într-un imperiu mondial”; 3. 1815-1917: este perioada echilibrului european, necesar marilor puteri pentru a elimina războaiele; 4. de la 1917 sau secolul XX: statele fiind entități politice și juridice, urmăresc edificarea unui sistem organizațional-instituțional de relații,[29].

Evident, periodizarea istorică a sistemului mondial elaborată de J.Wallerstein necesită mai multe precizări, în special ce ține de perioada inițială și demararea ei, fiind propusă, potrivit lui St.Hoffmann, o schemă dezvoltată în baza unor analize particulare de evenimente. Periodizarea contextuală a sistemelor internaționale fundamentată de F.Pearson și J.Rochester din contra, cere mai puține specificări cronologice, cu excepția argumentării liniei de demarcațiune dintre ultimele două etape, dar pune multe semne de întrebare privind catalogarea lor: 1. 1648-1789: sistemul clasic internațional; 2. 1789-

1945: sistemul internațional tranzițional; 3. 1945-1973: sistemul internațional postbelic; 4. de la 1973: sistemul internațional contemporan[30].

Suntem de părere că ei au supraapreciat în mod neîntemeiat semnificația destinderii globale dintre supraputeri, la care se adaugă politica „orientală” a cancelarului vest-german W.Brandt pentru Europa și încheierea războiului în Vietnam etc., aceste și alte evenimente fiind descrise cu o mare doză de optimism și cu lux de amănunte de mai mulți oameni politici și analiști, precum H.Kissinger. Această perioadă n-a durat nici un deceniu și a cedat locul logicii confruntării, care este mai firească lumii bipolare.

Am remarcat deja că M.Kaplan este unul dintre primii cercetători care a întreprins o tentativă consistentă de a aplica analiza sistemică în investigarea relațiilor internaționale, abordate ca o totalitate integră. Înțelegerea relațiilor internaționale potrivit analistului american se realizează prin noțiunile „structură”, „echilibru”, „stabilitate”, „modificări dinamice” ale sistemelor internaționale. De precizat este că în dezacord cu R.Aron, el face distincție dintre stările „echilibru” și „stabilitate”, considerând că primul poate fi instabil. Relațiile internaționale globale, subliniază M.Kaplan, alcătuiesc un sistem unic ultrastabil care este mișcat în timp de asemenea variabile precum numărul, tipul și comportamentul statelor, potențialul lor militar și economic, procesele internaționale, interconexiunea lor definește „sistemele structurale și behavioriste ce se desfășoară în diferite perioade istorice”[31].

El deosebește șase tipuri de bază și patru varietăți cu titlul de precizări și completări de sisteme internaționale, dintre cele șase macromodele ale politicii internaționale două fiind realități istorice – sistemul echilibrului de forțe și sistemul bipolar flexibil, iar celelalte patru – veto individul, bipolar rigid, universal și ierarhic – nu reprezintă altceva decât construcții ipotetice.

Sistemul echilibrului de forțe se caracterizează prin următoarele trăsături definitorii: statele naționale sunt unicii actori din care cauză lipsesc subsisteme politice și diferențierea rolurilor; obiectul de bază al preocupării actorilor este asigurarea securității optime, fiecare urmărind să-și rezerveze mai multă securitate decât cota-parte ce îi revine din potențialul militar comun al sistemului; se produce creșterea stocastică și imprezvizibilă a producției, iar absența acțiunilor compensatorii sporește pericolul micșorării gradului de stabilitate a sistemului; fiecare actor, inclusiv marile puteri, numărul cărora nu trebuie să fie mai mic de cinci, are nevoie de aliați pentru a-și valorifica scopurile și deci, este vital cointeresat în menținerea potențialilor parteneri de coaliții. Regulile de comportament pentru actorii din acest sistem multipolar sunt următoarele: să-și extindă posibilitățile, de preferat negocierile decât războaiele, dar totodată, mai bine să poarte un război decât să nu poată să-și lărgească posibilitățile; mai bine să termine războiul decât să distrugă marea putere; să opună rezistență oricărei coaliții sau națiuni care tinde să predomine în sistem; să considere marile puteri ca fiind parteneri acceptabili, să permită țării învinse să se includă în sistem cu dreptul de partener acceptabil etc. În cazul în care marile puteri se conduc de aceste reguli sistemul echilibrului de forțe funcționează astfel: coalițiile având ca suport interese concrete, sunt de caracter provizoriu și de scurtă durată din cauza că cele permanente pot submina echilibrul necesar pentru asigurarea securității tuturor membrilor sistemului; statele urmărește în războaie scopuri limitate, respectă regulile și nu se implică în afacerile interne ale altor actori.

Considerăm că ordinea neamestecului în afacerile interne ale altor state se referă numai la relațiile dintre marile puteri, care mai ales după Congresul de la Viena din 1815

au utilizat pe larg principiul balanței de putere și diplomația în comun, devenite instituții importante ale concertului european, asumându-și, potrivit lui D.Armstrong, un rol managerial deosebit în sistemul internațional prin însușirea dreptului și responsabilității exercitării unei forme de tutelaj asupra actorilor minori, tutelaj ce le-a oferit prerogative extinse de intervenție în afacerile lor interne și de a le ține într-o anumită măsură sub control politica externă.

Sistemul bipolar flexibil se distinge prin următoarele caracteristici: prezența a două blocuri, fiecare fiind condus de un actor lider; diferențierea rolurilor în interior, eterogenitatea sistemului fiind amplificată și de apariția țărilor din lumea a treia și crearea organizațiilor internaționale guvernamentale; existența armamentului nuclear. Regulile de funcționare a blocurilor sunt următoarele: predomină tendința de extindere a propriilor posibilități în comparație cu posibilitățile celui alt bloc; mai bine să poarte război cu orice preț decât să permită blocului advers să ocupe poziție dominantă; este evidentă tendința de a supune scopurilor sale scopurile actorilor universal-supranaționali, iar scopurile blocului opus să fie subordonate scopurilor actorilor universal-supranaționali; este omniprezentă năzuința de extindere a blocului, dar dând dovadă de toleranță față de țările nealinate în cazul în care intoleranța ar conduce direct sau indirect spre îndreptarea lor către celălalt bloc. M.Kaplan consideră că în dependență de gradul de ierarhizare a relațiilor din interior, funcționarea blocurilor se apropie de tipul bipolar rigid în cazul existenței ierarhiei sau de multipolaritate, când aceasta este atenuată.

Sistemul bipolar rigid de asemenea întrunește două blocuri, dar se deosebește de tipul precedent prin următoarele trăsături distinctive: țările nealinate și organizațiile internaționale guvernamentale sau dispar, sau încetează să mai aibă vreo importanță; blocurile sunt organizate strict ierarhic, în cadrul fiecărui pol conflictele fiind reglementate efectiv; nu sunt dezvoltate funcții integratoare și de mijlocire, fiind evident un grad înalt de tensionare disfuncțională și lipsă de stabilitate.

Sistemul universal este asemănător unei federații și se deosebește prin următoarele caracteristici: rolul predominant revine actorului universal; relațiile internaționale se desfășoară în baza unor reguli, responsabilitatea pentru funcționarea lor revenind actorului universal – stabilitatea sistemului este determinată de raporturile dintre potențialele militare ale actorului universal, pe de o parte, iar pe de alta, ale actorilor naționali; condițiile indispensabile de funcționare a sistemului sunt: grad înalt de omogenitate politică a mediului internațional; solidaritatea dintre actorii naționali și actorul universal; existența unui sistem bine organizat de integrare politică, administrativă și economică.

Sistemul ierarhic nu este altceva decât un stat mondial, el poate fi de caracter democratic când se formează în baza actorului universal sau autoritar, când este impus de blocul învingător sau de actorul cel mai puternic. Trăsăturile acestui tip de sistem sunt următoarele: grad înalt de integrare și stabilitate; partajarea sistemului în subdiviziuni funcționale, numite „sisteme politice”; statele naționale își pierd din importanță, devenind simple unități teritoriale, tendințele centrifuge fiind imediat contracarate.

Sistemul cu drept de veto individual poate fi blocat de fiecare actor prin mijloace de șantaj, dar în același timp orice actor poate să se opună cu vehemență șantajului, fiind în măsură să se apere de adversari.

Prin urmare, majoritatea dintre modelele elaborate de M.Kaplan poartă amprenta unor construcții teoretice speculative, însă prin analiza comparată a comportamentului actorilor el urmărește să identifice sursa schimbării în sistemele internaționale și factorii structurali ce ar asigura stabilitatea lor. Totodată, structura nu explică toate aspectele

sistemelor internaționale, dar atribuie teoriei un rol important în pronosticarea unei scheme de comportament în interiorul unui anumit tip de sistem, subliniind că aceasta „trebuie să fie în măsură să prevadă condițiile în care sistemul rămâne stabil și condițiile în care se va transforma, precum și tipul de modificări eventuale ce se vor produce”.

Note:

1. Waltz, Kenneth. Teoria politicii internaționale. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p. 130-143.
2. Hoffmann, Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. – Chișinău, Ed. Știința, 1999. p. 111.
3. Manual de relații internaționale/coord.: Miroiu Andrei și Ungureanu, Radu-Sebastian. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p. 95.
4. Waltz, Kenneth. Op.cit. p. 119-120.
5. Waltz, Kenneth. Op.cit. p. 237.
6. Поздняков, Э. А. Системный подход и международные отношения. – Москва. Изд. Наука, 1976. p. 20, 53.
7. Aron, Raymond. Paix et guerre entre les nations. – Paris, 1966. p. 563-565.
8. Derriennic, J.-P. Esquisse de problématique pour une sociologie des relations internationales. – Grenoble, 1977. p. 188-192.
9. Griffiths, Martin. Relații Internațional: școli, curente, gânditori. – București, Ed. ZIUA, 2003. p. 328.
10. Ibidem. p. 326.
11. Huntington, Samuel. The Lonely Superpower // Foreign Affairs. 1999, nr. 78 (2). p. 35.
12. Ibidem.
13. Hoffmann, Stanley. Op.cit. p. 109.
14. Waltz, Kenneth. Op.cit. p. 108.
15. Ibidem. p. 141.
16. Dougherty, J. Pfaltzgraff, R. Contending Theories of International Relations: a Comprehensive Survey. New-York, 1990. p. 155.
17. Griffiths, Martin. Op.cit. p. 35.
18. Ibidem.
19. Buzan, Barry. Economic Structure and International Security: the Limits of the Liberal Case // International Organization. 1984, nr. 38 (4), autumn. p. 621.
20. Guzzini, Stefano. Realism și relații internaționale. – Iași, Ed. Institutul European, 2000. p. 274-275.
21. Ibidem. p. 271.
22. Snidal, Duncan. The Limits of Hegemonic Stability Theory // International Organization. 1985, nr. 39 (4), p. 581.
23. Dougherty, J. Pfaltzgraff, R. Op.cit. p. 149.
24. Haas, Martin. International Subsystems // American Political Science Review. 1970, vol. 64 (1). March. p. 100.
25. Griffiths, Martin. Op.cit. p. 196.
26. Ibidem. p. 401.
27. Manual de relații internaționale/coord.: Miroiu Andrei și Ungureanu, Radu-Sebastian. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p. 17.
28. Ibidem.
29. Pușcaș, Vasile. Op. cit. p. 54-55.
30. Ibidem. p. 56.
31. Dougherty, J. Pfaltzgraff, R. Op.cit. p. 157.

Татьяна Земба,
доктор исторических наук

ПОСЛЕДСТВИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ РАСКОЛА

This article examines transition studies with a special focus on the RM. It is centered on fair critical evaluations of post-communist countries by foreign experts, who pay special attention to such their common characteristics as inability to prevent poverty and inequality provoking feelings of disillusionment among citizens and thus threatening democratic stability. Since Moldova presents extreme case of the poorest country in Europe the paper places special emphasis on the importance of the social conditions of democracy and vital necessity of their building in the land, *recalling that a strong economy generates a more democratic political culture, lower inequality, a larger middle class, a less domineering state, and a more vigorous and pluralistic civil society, the lack of which, in the analysts' view, still is obvious in the RM.*

Отличительной особенностью зарубежных транзитологических исследований является то, что в них честно признаются не только положительные результаты, но и очевидные трудности и просчеты социально-экономической и демократической трансформации посткоммунистических стран. Критический взгляд на новые демократии приводит к выводу, что политика приватизации и радикального сокращения социальных расходов оказала глубоко негативное влияние, обусловив в переходных странах социальное неравенство и нанеся существенный удар по их человеческому и общественному капиталу. При всех различиях между странами Восточной Европы и Евразии, в степени успехов и провалов на пути реформ общая проблема в том, что предотвратить появление бедности не удалось даже сравнительно успешным Венгрии и Польше. Вместе с тем по сравнению с первым десятилетием транзита восточноевропейская политика все более фокусируется на социально-экономических проблемах, что особенно удачно проявляется в Чехии[1].

Во имя улучшения сложившегося положения американские и другие иностранные ученые не боятся называть вещи своими именами. Они обоснованно определяют переходные страны как «травматизированные», и тема бедности и вытекающего из нее всеобщего разочарования реформами красной нитью проходит через публикации по переходному периоду. Новый трагический «занавес бедности», пришедший на смену железному, вызывает у ответственных аналитиков глубокую озабоченность и стимулирует исследования, характерно озаглавленные «Бедность в «транзите» и «транзит» в бедности». При этом именно Молдова, по мнению экспертов, представляет экстремальный случай одной из «самых нищих» стран посткоммунистического пространства. О ней вышла книга под красноречивым названием «Переход Молдовы в бедность». В Республике Молдова «сложилась искаженная, деформированная рыночная экономика, или переходная экономика погони за доходами, направленная не на благосостояние всего населения, а на перераспределение в пользу привилегированного меньшинства. Страна отличается низким уровнем доверия, толерантности, гражданского участия, слабым государством и слабым гражданским обществом». В контексте накопленного после 1991 «травматического», шокового экономического, политического и социального опыта большинство населения негативно оценивает экономические и политические изменения. Лишения воспринимаются здесь как норма, уровень неудовлетворенности высок, а доверия к политическим и другим

институтам – соответственно низок[2]. В материалах мировой прессы последнего десятилетия Молдова неизменно характеризуется как самая бедная страна Европы, «страна, движимая отчаянием», по определению престижного лондонского общественно - политического журнала *"Economist"* и других западных изданий. Борьба с бедностью и существенное повышение жизненного уровня «это единственный путь сделать Молдову более привлекательной для приднестровцев и убедить мир в том, что Молдова не является шуткой», резюмирует в этой связи популярное нью-йоркское издание[3].

В чем же причина того, что вместо столь желанного перехода в демократию и благосостояние в Молдове и других странах происходит «транзит в бедность»? Одну из причин подобных неудач аналитики видят в том, что российские политологи обоснованно называют «политическая культура социальных расколов»[4], которая, к несчастью, в той или иной степени характерна для всех посткоммунистических стран, несмотря на разнонаправленность траекторий их развития. Аналогичные суждения высказывает в дискуссии на тему «Демократизация и авторитаризм в посткоммунистических обществах» с акцентом на России, Украине, Беларуси и Молдове профессор Бирмингемского университета К. Волчук. Она разделяет мнение американских специалистов, отмечающих прогресс, достигнутый Молдовой в проведении демократической политики и в снижении накала межэтнической борьбы. Вместе с тем, по ее убеждению, «неизбежен следующий вывод: **«Реальная власть в этих государствах в большой мере остается недоступной для демократического процесса. Существует абсолютное и глубокое противоречие между формальными избирательными правами (т.е. минималистским критерием демократии) и индифферентностью этих государств по отношению к своим гражданам (здесь и далее выделено Т. З.).** То, что у власти остаются элиты коммунистического периода, и отсутствие радикальных изменений в административной и юридической сферах, привело к курьезному сосуществованию в их политической жизни демократических и авторитарных черт – даже если авторитаризм не утвердился в них вновь в полной мере»[5]. Более поздние исследования подтверждают тревожную актуальность этого суждения[6]. Так, в обширной статье «Слабые государства и плюрализм: Случай Молдовы», одним из рецензентов которой является С. Хантингтон, известный американский ученый Лукан Вэй исследует политическую конкуренцию в Республике Молдова. Он полагает, что крайняя поляризация политических сил и слабость взаимосвязей в среде молдавской «элиты» приобрели такие размеры, что молдавскую политическую среду можно охарактеризовать как «алчный», «хищнический индивидуализм» (характерно, что Вэй заимствует это определение "*rapacious individualism*" из американской истории конца XIX века). Отсутствие сплоченности в среде элиты обуславливает «чрезмерный и несостоятельный» политический плюрализм и вытекающие из этого значительные проблемы управления. Ссылаясь на многочисленные исследования сходной ситуации в развивающихся странах, автор напоминает, что поляризация и раздробленность подрывают эффективность принятия политических и экономических решений и препятствуют согласованной реакции на экономический кризис. По его мнению, в слабых государствах, как Молдова, для которых характерны слаборазвитое гражданское общество, крайняя слабость партий, слабая власть закона, не только такие конфликты создают проблемы

управления, но и их разрешение подрывает плюрализм, прокладывая путь к новому утверждению более авторитарных форм правления. Это подтверждают примеры «ползучего авторитаризма» в Молдове, которые имеют место после прихода к власти ПКРМ. В слабых государствах демократические институты сохраняются не в результате стремления к построению демократии, а вследствие неудавшихся попыток контролировать политическую среду в контексте либерального международного окружения, считает он[7]. По оценкам Freedom House за 2006 г. в отношении политических прав и гражданских свобод Молдова остается частично свободной страной, а в отношении свободы прессы - несвободной.

В коллективном исследовании европейских и американских политологов, посвященном политическим изменениям в посткоммунистической Восточной Европе, его редакторы из Швеции и Норвегии на основании сравнительного анализа становления и развития политических систем в 13 странах Восточной Европы делают вывод, что девять из них успешно продвигаются по пути демократической консолидации. Отстают Хорватия, Румыния и в особенности Сербия. Однако даже эти отстающие достигли значительно большего прогресса на ухабистой дороге к демократии, чем Россия, Украина, Грузия. Но рискованно было бы исключать возможность неудач и регресса: «Подобное замедленное развитие иллюстрирует неудавшаяся демократизация в Молдове»[8]. Они также отмечают, что в то время как большинство стран Восточной Европы составляют нации - государства, пример Румынии и Молдовы показывает, что в ситуации, где национальное строительство не завершено, «национальные расколы» продолжают играть очень важную роль[8]. Для оценки общественно - политического положения в стране в первое переходное десятилетие авторы главы по Молдове американский и молдавский исследователи У. Кроусер и Ю. Жосану также используют многочисленные английские слова, выражающие атмосферу конфликтности и, прежде всего «раскол» – межэтнический, социальный, политический. Они полагают, что на молдавский транзит решающее влияние оказывали глубокие социальные противоречия и расхождения во мнениях по широкому кругу проблем.

Этнический конфликт на начальной стадии постсоветского транзита, переросший в гражданскую войну и территориальный раскол, ожесточенные споры среди мажоритарного населения по проблеме национальной идентичности (румынская versus молдавская), острые политические разногласия относительно темпов и направления реформ, непрерывные баталии в среде элиты стали главным фактором, приведшим во второй половине 90-х к “политическому банкротству”. Постоянная борьба между политическими лидерами препятствовала согласованной политике реформ и установлению стабильной исполнительной власти. А плохое управление в сочетании с трудными внешнеэкономическими обстоятельствами разорили молдавскую экономику, ввергнув большинство населения в бедность и тем самым, дискредитировав реформы. Аналитики приходят к выводу, что в первое десятилетие посткоммунистического транзита Молдовы «доминирующую роль играли глубокие общественные и политические расколы». Они также полагают, что возврат молдавских коммунистов к власти необходимо рассматривать в контексте этой «неудавшейся демократизации», а вопрос о том, представляет ли возвращение коммунистической партии решительный разрыв с предшествующей политической моделью, остается открытым. Ответ будет в большой мере зависеть от того, удастся ли руководству ПКРМ утвердить сплоченное правление, а право - центристской оппозиции - консолидироваться[8].

Молдова является слабым государством по преобладающей оценке наблюдателей. Известный американский «мозговой центр» Фонд Карнеги за международный мир, исходя из социальных, экономических, политических и военных показателей, в 2006 г. включил Молдову в список 60 самых нестабильных, слабых и «несостоявшихся государств» (“*failing*”, “*failed states*”)[9]. И, по мнению одного из старейших немецких специалистов по Румынии и Молдове Анели Габани, Молдова является слабым, “несостоявшимся государством”. Общее состояние отчаяния и подлинный исход из страны интеллектуалов и активного населения в целом – кричащее тому подтверждение. Официальные данные о численности экономической эмиграции из Молдовы значительно расходятся с независимыми международными источниками, но ясно одно: Молдова занимает первое место в мире по уровню эмиграции из страны. Социальная роль присылаемых гастарбайтерами денег в том, что они помогают их семьям выжить, поэтому нет забастовок. Их политическая роль – активные граждане не голосуют и в целом выпадают из общественно - политических процессов. Понятно, что подобная ситуация в Республике Молдова не вызывает оптимизма евроструктур. Но к ней относятся с пониманием, хотя и недостаточным, считает эксперт. По мысли Габани, Румыния должна помогать Молдове всеми силами не потому, что любит братьев, а потому, что в ее интересах иметь на своей восточной границе и границе Евросоюза стабильную, хорошо управляемую страну[10].

Преподающий в Калифорнийском университете курс слабых государств Андрей Цыганков подчеркивает: **если не будем ставить проблему несостоявшихся государств в отношении постсоветских стран, не найдем как укрепить их государственность.** Слабыми, «несостоявшимися», «падающими» и даже «обанкротившимися» политологи считают с трудом выживающие государства, которые не могут обеспечить населению определенные условия - нормальный уровень жизни, экономический рост, политические и социальные права и свободы. Стабильность возможна и без демократии, но соблюдение политических и социальных прав населения считается непреложным условием сильного государства. Без определенного социально - экономического уровня, без среднего класса демократия не может нормально существовать. Другие важные критерии жизнеспособности – успешная управляемость, относительная сплоченность элиты, культурное единство, отсутствие проблем территориальной целостности, растущий уровень жизни - едут туда, а не оттуда, как это происходит в Молдове, Грузии и других слабых государствах бывшего СССР[11]. К сожалению, перспективы также неутешительны. По данным МВФ, в 2007 и 2008 гг. экономический рост в Молдове будет самым низким среди стран СНГ, а инфляция останется выше средней по СНГ, превысив 10%[12]. На этом фоне неудивителен вывод западных аналитиков о том, что в Республике Молдова политическая элита потеряла доверие народа[13; 3].

Трагическими последствиями характерной для посткоммунистических элит “политической культуры раскола” являются дикие имущественные разрывы, отчаянная бедность и обусловленные ими социальная пассивность, аполитичность, дискредитация идеи демократии. В этом контексте актуально звучат со страниц вашингтонского «*Journal of Democracy*» размышления румынского политолога Г. Поп-Элекес, который считает, что электоральные успехи популистской партии «*România Mare*» являются серьезной угрозой демократии в Румынии. Он видит главную

причину таких тревожных предпочтений румынского электората, вскрывающих потенциальные угрозы демократической стабильности, в провальной неспособности политической элиты справиться с экономическим и моральным кризисом в стране. Широкая поддержка румынскими избирателями экстремистской политики «служит как предупредительный сигнал о возможных страшных последствиях «подмывания» берегов демократии стремительными потоками всеобщего народного разочарования», предостерегает исследователь. «Хотя эта опасность в Румынии, возможно, проявляется в наиболее острой форме, развитие событий в других бывших коммунистических странах предполагает, что там работают те же механизмы. И до тех пор, пока политикам по обе стороны бывшего железного занавеса не удастся найти решения проблем обнищания и политической маргинализации широких слоев посткоммунистической Восточной Европы, долговременные результаты «третьей волны» демократизации вполне могут стать обратимыми»[14]. Аналогичные мысли высказывает болгарский ученый И. Крастев, который констатирует: «Серьезнейшие, чреватые опаснейшими последствиями вызовы, с которыми сталкивается демократия на Балканах, это не проблемы этничности или посткоммунизма, а недовольство, неудовлетворенность и разочарование граждан»[15]. В результате - та самая «катастрофическая апатия», которая, по мысли комментатора радиостанции “Еурога Liberă”, воцарилась в Молдове.

Настоящее и будущее демократии и пути её совершенствования центральная тема англоязычных научных изданий. При этом на первый план выдвигаются такие идеи: Рынок неизбежно порождает неравенство, которое демократия, если она не является чисто формальной, должна пытаться корректировать путем реформ, направленных на создание и поддержание социально и политически стабильных обществ. Демократия не может фокусироваться исключительно на политических и юридических аспектах. Она обязана обеспечивать большее, не игнорируя условия, в которых живет народ, так как они неизбежно оказывают глубокое воздействие на функционирование демократических институтов. Существует очень тесная взаимосвязь между стабильным развитием общества, которое невозможно без реального благосостояния населения, и функционированием демократии. Пренебрежение к этой взаимозависимости может оказаться фатальным для демократии, в особенности в менее развитых регионах планеты. Права человека - одно из главных достижений XX века - не могут быть просто всенародно объявлены без учета присутствующей в каждой нации социально-экономической и культурной напряженности, включая такой важный её показатель, как бедность. «Разрыв между богатством и бедностью пугающе велик и является новым вариантом стены позора, подобной той, какой была "Берлинская стена"». Поэтому решающее значение имеет понимание того, что **демократия это не только политическая, но и социально-экономическая и культурная система**, которая развивается в борьбе с неравенством и за социальную справедливость. «Иначе инициатива перейдет к тем, кто стремится атаковать и дискредитировать эту систему»![16].

Мыслями о том, что восстановление веры народа в демократию путем реального преодоления коррупции и бедности является первостепенной задачей глобального мира, начиная с международного политико-академического сообщества, пронизаны и дискуссии на страницах западных научных журналов, усиленные недавней кончиной Сеймура Мартина Липсета – «самого многогранного и плодovitого политического социолога последнего столетия». Как отмечает “*Journal of Democracy*”, его статья 1959

г. “Необходимые социальные условия демократии” является одной из самых цитируемых на страницах журнала «*American Political Science Review*» за всю его столетнюю историю, став одним из самых влиятельных заявлений теории модернизации. И по сей день она остается **источником вдохновения** для многотомной и продолжающей расти литературы о социальных условиях демократического политического порядка. В этой статье и в других трудах он четко сформулировал неоспоримые и непреходящие по своему значению условия демократии. И, прежде всего: шансы на устойчивую демократию прочно связаны с уровнем экономического развития. Это так, поскольку развитие генерирует более демократическую политическую культуру, меньшее неравенство, больший средний класс, менее доминирующее государство и более сильное, энергичное и плюралистическое гражданское общество. Бедные страны могут стать жизнеспособными демократиями только в той мере, в какой они развивают эти характеристики, которые обычно ассоциируются с национальным богатством. **«Необходимость постоянного пересмотра социальных условий демократии»** это тема всей жизни человека, который неоднократно избирался президентом и Американской социологической ассоциации и Американской ассоциации политических наук. Липсет всегда говорил об острых проблемах современности и о том, что **«моральное право править»** имеют только политики, равнодушные к судьбам людей и осознающие, какую угрозу демократическим ценностям представляет собой игнорирование их социальных прав и интересов. Поэтому замечательный исследователь демократии навсегда останется в истории мировой науки[17].

Однако для многих экспертов очевиден дефицит моральных политиков, а как следствие и демократии в посткоммунистических странах. Поэтому, характеризуя их политический класс, многие эксперты ставят слово «элита» в кавычки. Также употребляется понятие «эрзац - элита» или «элита», озабоченная собственными интересами, а не общественным благом. Другой печальный вывод: «Организованный труд в посткоммунистических странах прошел путь от солидарности к бессилию». Упадок и маргинализация профсоюзов очевидны. Они не являются независимой силой, а играют роль фасада, оставляя правительству и работодателям возможность принимать нужные им решения[18]. В этих условиях все более акцентируется воспитательная роль социальных наук в преодолении негативных явлений посткоммунистического мира. Так, в контексте «европеизации» Центральной и Восточной Европы, выражается мнение о том, что политики должны извлекать практические уроки из научных исследований. Евросоюз должен оказывать реальное, а не просто формальное влияние на посткоммунистические элиты и политиков, чтобы они не просто адаптировали законы и другие формальные нормы и правила, но адаптировали бы к евростандартам свое поведение! Влияние ЕС должно вести к подлинному изменению политики в посткоммунистических странах, а не просто к ее искусственной и поспешной гармонизации только ради того, чтобы добиться членства, подчеркивают наблюдатели[19].

Другой международный коллектив обществоведов, работавших в Будапеште над исследовательским проектом «Нечестность и доверие: Теория и опыт постсоциалистической трансформации», пришел к пессимистическому выводу о том, что «отсутствие правительства доверия и качество демократии – важная проблема для всей Восточно-Центральной Европы». Аналитики из этих и западных

стран считают, что участникам постсоциалистического транзита строительство государства, заслуживающего доверия своих граждан, все еще предстоит [20]. По мнению многих, демократизация в посткоммунистических странах носит настолько формальный характер, что возникают сомнения в правомерности отождествлять посткоммунизм с реальной демократизацией. Анализируя книгу «Демократия после коммунизма», также подготовленную коллективом западных и восточноевропейских специалистов, их британский коллега К. Мэлфлит делает следующее заключение: несовершенное осуществление или даже отсутствие власти закона – это одна из характерных особенностей посткоммунистических стран, имеющих критическое значение, но пока не получивших должного внимания в транзитологических исследованиях.

Демократизация действительно вводит формальные и институционные изменения в политическую систему (свободные выборы, разделение властей, партийный плюрализм, etc.) и все посткоммунистические страны сознают, что альтернативы демократии нет. Но эта система должна эффективно продвигать свободу личности и граждан в обществе, развивать солидарность и инклюзивность с целью дать шансы всем участвовать в обществе, акцентирует он. И рецензент, и 25 авторов сборника считают, что «в посткоммунистических странах необходимо возродить и обновить лозунг французской революции **“Liberté, égalité, solidarité”**». Книга четко обозначила тенденцию, которая становится все более очевидной: необходимость для посткоммунистических стран обратить самое серьезное внимание, «сфокусироваться» на социальной справедливости и равенстве, на ценностях. Отмечается недостаток знаний о посткоммунистических демократиях и необходимость их дальнейшего изучения. Но уже сейчас ясно: универсальный вопрос о необходимых социальных условиях демократии очень актуален и в посткоммунистических странах. Следует иметь в виду, что без них свобода людей в обществе невозможна. Напоминающие об этом исследования сохраняют непреходящую актуальность[21].

По мнению аналитиков, качество демократии не придет в основном «сверху» - от политических элит. Решение видится им в «преданных» гражданах, активно участвующих в общественно-политических событиях, малые каждодневные действия которых имеют решающее значение для успеха постсоциалистического транзита. Нет легко определяемых отправных пунктов и универсальных рецептов. Скорее решением являются скоординированные и параллельные действия многих различных акторов, объединяющих свои совместные усилия и действия («синергии») во имя общего блага[20]. Вместе с тем подчеркивается, что при всем значении гражданского общества как «школы демократии» и фактора обуздания государства и рынка именно экономическая реформа, ведущая к экономическому росту и распределению его результатов среди широких слоев населения, способна привести к реальному демократическому развитию. Но, осознавая, что легче это сказать, чем сделать, наблюдатели призывают к новым углубленным исследованиям восточноевропейских демократий и к качественно новому уровню воспитания и просвещения. Необходимо развивать социальное сознание, внедрять в общество **фундаментальные для современного политического пространства ценности социальной солидарности и справедливости**. Только путем подлинного гражданского образования возможно сократить вековую дистанцию, которая отделяет «архаичный и жестокий» постсоветский капитализм от развитых социальных демократий[22].

Библиография:

1. *East European Quarterly*, Boulder, № 2, 2007, p.167-204.
2. Ronnas P., Orlova N., *Moldova's transition to destitution*, Stockholm: SIDA, 2000; *East European Politics and Societies*, Berkeley, vol. 21, № 2, 2007, p. 221, 252.
3. *Driven by desperation Moldova*, Economist.com , London, May 15, 2007, p.1; *Global International Network*, New York, July 2005, p. 37.
4. Глебова И., *Политическая культура современной России: Облики новой русской власти и социальные расколы* // Политические исследования, № 1, Москва, 2006; Пшизова С., *Политика как бизнес* // Там же, № 2, 3, 2007.
5. *Europe - Asia Studies*, Glasgow, № 2, 1998, p. 372-374.
6. Way L., *Authoritarian state building and the sources of regime competitiveness in the forth wave: The cases of Belarus, Moldova, Russia and Ukraine* // World Politics, Baltimore, vol. 57, № 2, 2005.
7. *East European Politics and Societies*, vol. 17, № 2, 2003.
8. *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Elgar, US, UK, 2004. p. 605, 52, 574-575.
9. The Failed States Index 2006, www.foreignpolicy.com
10. Europa Libera, *Ora Moldovei*, 4.03.07, www.europalibera.org
11. Голос Америки, 23.03.07, www.golosamerici.us
12. World Economic Outlook, www.imf.org ; Radio Moldova, Actualităţi, 3.04.2007.
13. *Forum civic*, Chisinau, nr. 14, 2006, p. 7.
14. *Journal of Democracy*, Washington, vol. 12, № 3, July 2001.
15. *Journal of Democracy*, vol.13, № 3, July, 2002.
16. *Journal of Democracy*, vol.10, № 2, February 1999.
17. *Journal of Democracy*, vol. 18, № 2, 2007, p.185-188.
18. *Europe - Asia Studies*, Glasgow, № 4, 2005, p.789-791.
19. *Europe - Asia Studies*, № 2, 2006, p. 311-312.
20. *Europe - Asia Studies*, № 4, 2005, p. 638-639.
21. *Europe - Asia Studies*, № 2, 2005, p. 351-352.
22. Горичева Л., *История формирования социального сознания западноевропейского общества* // МЭ и МО, № 1, Москва, 2007; Холодковский К., *Противостояние левые – правые* // Политические исследования, № 6, Москва, 2006; Арбатов Г. А., *Социал-демократическая альтернатива – здоровая модель для посткоммунистической России* // США и Канада, № 6, Москва, 2006.

SOCIOLOGIE

Andrei Timuș,
doctor habilitat în economie, membru-corespondent

FACTORII SOCIALI-ECONOMICI AI MINIMIZĂRII ANOMIEI – DELICVENȚEI JUVENILE*

Cercetările sociologice efectuate în orașele și satele Moldovei referitor la transformările economice și sociale care au loc în țară în ultimi 16 ani ne mărturisesc că rezultatul principal ale acestor transformări este stratificarea, diferențierea populației în săraci, puțin asigurați și bogați, înstăriți. Cea mai mare parte a populației aproape două treimi suferă în mersul reformelor multe privațiuni, sărăcie și imposibilități de a se autorealiza în muncă, sunt nevoiți mulți dintre ei să emigreze în țările străine în căutarea mijloacelor de existență. O altă parte mai mică, circa 9-10%, unii din care activează folosind acțiunile, care deseori nu corespund cerințelor economice de piață, drastic sunt orientate spre obținerea profitului cu orice preț. Din problemele care mai mult îi frământă pe cetățeni sunt următoarele: sărăcia, creșterea permanentă a prețurilor la produse, mărfuri de întrebuințare largă, șomajul, salariile mizere, corupția, mituirea și criminalitatea, mai ales criminalitatea, delincvența juvenilă în rândurile tineretului.

Este necesar de menționat că circa 28 la sută din populația Republicii Moldova alcătuiește tineretul în vârstă de la 15 – la 30 ani și cu mare regret aproape 66 de procente din numărul persoanelor, care deacu mai mulți ani dearândul comit crime, infracțiuni, sunt tineri în vârstă până la 30 ani, dintre care 10% sunt minori până la 15 ani. Din infracțiunile săvârșite peste 70% din ele constituie infracțiuni economice, contra patrimoniului – furturi, jafuri, tâlhării, escrocherii, fabricarea banilor falși. Analiza dinamicii infracțiunilor din anii 2000-2006 atestă că infracțiunile contra patrimoniului în anii de la urmă au o tendință constantă de scădere. De exemplu, dacă în anul 2000 furturile alcătuiau 56% din totalul infracțiunilor înregistrate aceste infracțiuni în anul 2006 constituiau 38% și corespunzător jafurile – 41% (vezi tabelul 1).

Tabelul 1
Dinamica infracțiunilor în anii 2000-2006

Indicatorii sociali	2000	2001	2006	2006 în % față de 2000
Infracțiuni înregistrate	38267	37830	24767	64,7
Inclusiv: omor și tentative de omor	413	411	255	61,7
Leziuni corporale grave	447	394	409	91,5
Viol și tentative de viol	215	189	268	124,6
Tâlhării	648	505	152	23,5
Jafuri	2284	2085	950	41,6
Furturi	21345	20748	9419	44,1
Escrocherii	1374	1553	1065	77,5
Infracțiuni economice	4003	4047	4296	107,3
Infracțiuni legate de narcomanie	2031	1897	2101	103,4
Numărul persoanele care au săvârșit crime	20144	16695	17372	86,2

Sursa: Datele BNS al RM

* Articolul se publică în regia autorului

În perioada analizată contra persoanelor în anul 2006 au fost comise 5,6 mii crime în urma cărora au decedat 521 persoane, în anul 2005 – 627 persoane. Din analiza situației criminalității rezultă că într-o situație foarte periculoasă se află infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei. Omorurile, vătămarile intenționate grave, violurile și tentativele de viol, leziuni corporale grave sunt într-o mică scădere, iar cazurile de viol sunt în mare creștere în anul 2006 – s-au mărit cu 24,6%. Infracțiunile economice și cele legate de narcomanie la fel manifestă tendințe de creștere.

E de menționat faptul de creștere a ponderii persoanelor care au comis pentru prima dată crime în anul 2005 – 91% și 93% în anul 2006, iar ponderea persoanelor – infractori în vârstă aptă de muncă, dar fără ocupație constituie peste 76% - o mare parte din ei sunt tineri în vârstă până la 29 ani. Aceste date într-o măsură oarecare ne vorbesc că dacă ar fi locuri de muncă acest număr ar fi mai redus.

Deoarece din cercetările sociologice reeasă că o mare parte din tânăra generație se confruntă cu inegalitatea la accesul locurilor de muncă, la învățământul superior, profesional pentru autoafirmarea capacităților tinerilor față de cerințele și responsabilitățile lor, față de schimbările care au loc în prezent, mai ales lipsa protecției sociale ale tinerilor, sau acelor tineri care sunt din familiile dezorganizate sau în legătură cu migrațiunea excesivă, divorțurile, familiile monoparentale care într-o anumită măsură contribuie la creșterea faptelor, cazurilor de comportament delincvent și autodistructiv în rândurile tineretului.

Problemele acute sociale ale societății în domeniile: șomajului excesiv, lipsei locurilor de muncă, situației complicate în domeniul accesului tineretului la locurile garantate de muncă (șomajul tinerilor alcătuiește peste 30%) de ocrotire a sănătății, accesului la învățământul superior și profesional gratuit (la nivel microsociale și individual). Toate acestea și multe altele au o influență imediată asupra situației delincvente din partea tineretului. În acest sens este foarte rațional, în privința elaborării diferitor programe ale dezvoltării social-economice, social-umane să se țină cont de problemele vitale ale generației tinere. Să ne punem întrebarea - ce facem rațional bun pentru generațiile care vin după noi și să răspundem prin fapte pozitive în direcția aceasta.

Totodată în comparare cu anul 2000 în anul 2006 s-a micșorat numărul persoanelor care au comis crime cu 14%, numărul minorilor-delincvenți a scăzut cu 22%, se observă o tendință constantă de scădere a numărului persoanelor-infractori fără ocupație (vezi tabelul 2).

Tabelul 2

Dinamica numărului persoanelor care au comis crime în anii 2000-2006

Indicatorii	2000		2006		2006 în % față de 2000
	total	în % față de 1999	total	în % față de 2005	
Crime – total persoane din care:	20144	113,8	17372	97,1	86,2
femei	2177	110,8	2250	107,2	103,3
Minori (anul 2004)	3178	106,0	2160	82,6	67,9
Persoane apte de muncă dar fără ocupație	16546	1224	13230	87,9	80,0

Sursa: Datele BNS al RM

Cu mare regret e de menționat, că peste jumătate de cazuri din delictele juvenile sunt comise de tinerii lăsați fără supravegherea părintească. Din păcate o mare parte din numărul familiilor, mai ales din familiile monoparentale, incomplete, vulnerabile nu poartă răspunderea pentru starea educației proaste a copiilor săi. O mare parte – circa 75% de narcomani, peste 30% de alcoolici încă nu a atins vârsta de 25 de ani, circa 45% din consumatorii drogurilor sunt cu antecedente penale.

Din materialele cercetărilor sociologice rezultă o gamă de factori sociali-economici care în mare măsură determină condițiile necesare ale minimizării criminalității, comportamentului deviant în rândurile tineretului, generației tinere din Moldova. Acești factori sunt următorii:

1. Crearea locurilor de muncă prin orice formă de proprietate, reducând prin aceasta șomajul și asigurând posibilitățile egalității la start de a realiza capacitățile fiecărui tânăr în muncă, fiindcă doar munca este izvorul nesecat al tuturor bunurilor și veniturilor după rezultatele ei. Aceste venituri vin din munca ta și nu din contul altora. Însă pentru mărirea locurilor de muncă se cere mărirea investițiilor în crearea întreprinderilor noi, în satele mari, orașele, mai ales în privința prelucrării industriale ale materiei prime ale complexului agroindustrial;

2. Un rol hotărâtor în socializarea tinerilor îl aparține familiei, care astăzi deseori nu-și îndeplinește misiunea sa în privința educării membrilor săi. În legătură cu aceste consecințe este rațional ca instanțele administrării publice locale, organizațiile neguvernamentale ale societății civice să asigure controlul cuvenit sistematic ca fiecare familie, mai ales familiile monoparentale, incomplete, dezorganizate, vulnerabile să fie supravegheate și ajutate ca copiii să fie educați, ocupați cu învățământul, cu munca utilă familiei și societății (având în vedere că 60% din crimele juvenile au fost comise în anii 2005-2006 de tineri lăsați fără supravegherea părintească);

3. Este important de a mări corespunzător cerințele economiei naționale, numărul locurilor și meseriilor în școlile profesional-tehnice ca tineretul să capete profesiile dorite, asigurând întreprinderile industriale, complexe agroindustriale, de construcții, de transporturi, de locuințe comunale cu specialiști, muncitori calificați;

4. Este necesar crearea unui control social de supraveghere și prevenire a delincvenței în rândul tineretului, prin coordonarea activă între organele administrative locale – primării, municipalitate și organele Ministerului de Interne, organizații neguvernamentale a societății civice întru crearea gărzilor de prevenire a delincvenței, examinarea problemelor anomice, delincvente la ședințele consiliilor administrării publice locale, asigurând angajarea tinerilor la învățământ, în câmpul muncii, la activități utile nemijlocit la locul de trai;

5. Este rațional de examinat problema socializării tineretului în cadrul sistemului de învățământ și celui de protecție socială a familiei, intensificării legăturii dintre programele de învățământ și cel educativ, înlăturarea influenței exercitate de grupurile informale de tip marginal, deoarece anume această influență constituie unul din motivele actelor de violență, de folosire a drogurilor, de delincvență și vandalism. Este important, mai ales de asigurat protecția socială ale copiilor și tinerilor din familiile defavorizate, incomplete, dezorganizate, vulnerabile prevenind delincvența, abandonul școlar, lipsa de îndrumare și supraveghere permanentă din partea părinților, educatorilor și controlului din partea organizațiilor neguvernamentale, comitetelor părintești, inspectoratului organelor ministerului de interne și celor al administrării publice locale.

În scopul stimulării privind creșterea activității tineretului și reducerea pasivității tinerilor față de muncă și lucrul solidar obștesc întru intensificarea societății civile este

necesar demonstrarea grijii permanente pentru orientarea valorică a tinerilor la muncă, la sport, la odihnă activă întru întărirea sănătății și spiritualității.

În acest context este rațional ca instanțele de vârf a conducerii țării, a Guvernului, a municipiului Chișinău (având în vedere studențimea aproape 170 mii tineri) să examineze problema creării bazei de sport și odihnă sănătoasă în Vadul lui Vodă – lângă râul Nistru și concomitent de examinat posibilitatea construirii liniei de troleibuze, sau de cale ferată Chișinău – Vadul lui Vodă, poate în viitor și orașul Chișinău a continua construirea sa în apropierea Nistrului.

Михаил Хурс,
доктор социологии

ЭНЕРГОБЕЗОПАСНОСТЬ БЕЛАРУСИ КАК БАЗОВОЕ УСЛОВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ ЕЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

In the article the situation in the country's energy branch is analyzed in the context of the dynamics of the world tendencies on using various sources for providing people with heat and energy aiming the efficiency of national economies.

Энергетика является основной системообразующей и жизнеобеспечивающей отраслью любой страны и общества в целом. От степени ее развития и состояния топливно-энергетического комплекса (ТЭК) напрямую зависят производственные возможности и перспективы экономики, социальное самочувствие людей и комфортность условий труда и быта, а в интегрированном виде - место государства в международной экономической и политической системе.

Учитывая тот факт, что экономика и социальная сфера Беларуси все последние годы поступательно и динамично развиваются, можно с уверенностью говорить и о достаточно эффективной работе энергетической отрасли. Этот вывод достаточно убедительно подтверждается и результатами проведенного в 2005-2006 годах социологического мониторинга ситуации в отрасли[1]. Эти результаты свидетельствуют, что 42,1% населения оценивают работу отрасли положительно; 39,2% скорее положительно, чем отрицательно; 7,6% скорее отрицательно, чем положительно и только 2% отрицательно. При этом, следует иметь в виду, что даже это небольшое количество негативных оценок, скорее всего, вызвано недостатками в работе другой жизнеобеспечивающей отрасли - ЖКХ. Нам представляется, что вряд ли найдется другая страна, в которой результаты работы энергетической отрасли получали такую высокую оценку у населения. Вместе с тем, системный анализ ситуации в ТЭК страны позволил выявить наличие в нем целого ряда серьезных проблем, от решения которых будет во многом зависеть перспектива развития отрасли и экономики в целом. Основными из них являются: ограниченность собственных энергоресурсов, значительный износ машин и оборудования на предприятиях отрасли и высокая энергоемкость производимой продукции. Что касается первой из вышеназванных проблем, то следует признать, что уровень самообеспеченности страны собственными энергоресурсами на текущий момент определяется не столько реальным наличием или нехваткой соответствующего сырья в земных недрах, сколько соображениями экономической целесообразности извлечения обнаруженных запасов и рентабельности добывающих предприятий.

На решение проблем ТЭК направлен ряд государственных республиканских программ. Наиболее полно и комплексно меры по развитию энергетики страны представлены в «Основных направлениях энергетической политики Республики Беларусь на период до 2020 года». В первую очередь они направлены на создание необходимых предпосылок и условий для достаточного и надежного энергообеспечения заданных темпов развития национальной экономики в нормальный период и минимизацию ущерба в чрезвычайной ситуации. Выделяется решение главной задачи - обеспечение энергетической безопасности Беларуси как

основы государственной безопасности и суверенитета. При этом энергетическая стратегия республики на перспективу строится с учетом имеющихся реалий и взаимообусловленности возможностей для развития ТЭК объективными (наличие собственных энергоресурсов, состояние материально-технической базы, энергоемкость продукции) и субъективными (международная обстановка, социально-психологические особенности менталитета населения) факторами.

Стратегия развития отрасли на перспективу имеет ярко выраженную социальную направленность, предусматривает широкое внедрение новых энерготехнологий для повышения бытового комфорта и благосостояния населения, улучшения охраны здоровья и условий труда, сохранения природной среды. Одновременно ставится задача максимального снижения энергозатрат в жилищно-коммунальном хозяйстве на основе: внедрения поквартирного учета и регулирования расхода тепла, эффективных систем освещения и вентиляции; подогрева воды с использованием гелиоподогревателей; рекуперации тепла уходящего воздуха; утилизации тепла сточных вод; использования энергоэффективных строительных материалов и конструкций. Последнее особенно актуально для Беларуси, так как по строительным нормам, когда-то принятым в республике, жилые дома рассчитаны максимум на минус 24 градуса[2]. В тоже время, как утверждает министр жилищно-коммунального хозяйства В. Белохвостов: «Когда температура падает ниже 25 градусов и держится 5-6 дней, дома выстуживаются. И температура в квартире каждый день опускается на 2 градуса. 18 градусов тепла - это уже граница дискомфорта, при 16-ти градусах человек терпит неудобства. Но, к сожалению, многие дома построены с таким термосопротивлением, что в лютые морозы надо давать температуру в теплосети 150 градусов»[3]. Все это означает, что современная энергетика из технико-технологического все больше превращается в человекоизмерный комплекс, который должен развиваться и регулироваться с учетом не только технических стандартов и экономических показателей, но и аксиологических параметров, ожиданий и оценок населения.

Говоря об отношении населения к энергетике, полагаем целесообразным выделить **три его уровня: повседневный, производственный и экзистенциальный** (сош-ю-глобальный). **На первом - повседневном уровне**, большинство людей используют продукцию топливно-энергетического комплекса как обычные товары и услуги, исходя из соотношения их качества и цены. При этом у многих сохраняется установка, которая формировалась в течение прошлых лет, когда жилищно-коммунальные услуги были фактически почти «бесплатными», а цены на бензин и смазочные масла, тарифы на электроэнергию, газ, тепло - на порядки ниже их себестоимости. Парадокс, но такое отношение изменяется только в случае каких-либо сбоев, неполадок на предприятиях энергетики. При аварийных отключениях горячего водоснабжения, тепла и электроэнергии население в полной мере оценивает незаменимость и ценность этих коммунальных услуг для поддержания нормального жизнеобеспечения. В Беларуси, в отличие от некоторых стран СНГ, где и сейчас не отлажено отопление в осенне-зимний период (люди вынуждены ставить в квартирах буржуйки), где не только горячая, но и холодная вода подается периодически, а электричество включается на 2-3 часа в сутки, подобного никогда не было.

На втором - производственном уровне энергетическая составляющая в широком смысле слова оценивается как источник основного обеспечения производственного процесса, неотъемлемая часть себестоимости любых продукции и услуг, необходимых условий безопасности и бытового комфорта трудовой деятельности в любой сфере.

На экзистенциальном (социо-глобальном) уровне - это конкретные представления о глобальных процессах, идущих в области энергетики, включая динамику мировых цен на энергоносители, истощение планетарных запасов нефти, газа, угля, это представления о том, как будут жить последующие поколения, если уже сейчас не искать надежные альтернативные варианты энергообеспечения страны. Последнее обусловлено прежде всего следующими факторами:

Во-первых, местные природносырьевые ресурсы ограничены - даже если удастся полностью задействовать нетрадиционные и возобновляемые источники, их объем может составить не более 30% потребностей энергетики страны.

Во-вторых, существующий уровень и условия импорта энергоносителей из России (и других стран) за последних два года резко изменились в худшую сторону, как по экономическим, так и по политическим причинам. Для длительного сохранения и упрочения основных направлений импорта ТЭР необходимо политически обеспечить устойчивые институционализированные по всем параметрам формы отношений со странами-поставщиками энергоносителей, неподвластные ситуационным колебаниям и прежде всего политической конъюнктуре.

В-третьих, возможности диверсификации источников импорта топливно-энергетических ресурсов реально являются скорее гипотетическими (газ из Туркменистана, нефть - из государств Персидского залива или Северного моря) прежде всего по экономическим соображениям. Например, рассматривавшийся ранее вариант строительства в Бресте ТЭЦ на польском угле оказался контрпродуктивным из-за резкого повышения цен на этот вид энергоресурсов в самой Польше.

В-четвертых, проблема развития собственной ядерной энергетики и строительство в Беларуси атомной электрической станции. Здесь, с одной стороны, следует помнить о сохраняющемся в массовом сознании и общественной психологии «чернобыльском синдроме», с присущими ему радиационными фобиями, высокой социально-психологической тревожностью. С другой стороны, существует и понимание того, что авария на ЧАЭС была трагической случайностью, которую можно было избежать, даже за несколько минут до взрыва. Поэтому, оценивая ситуацию и перспективы ядерной энергетики в стране, необходимо учитывать, что сегодня в мире действуют свыше 440 АЭС, строится еще более 50 ядерных энергоблоков в Китае, Японии, Иране, Южной Корее, России, Украине и других странах. Ни одна страна после Чернобыля полностью не остановила действующие на АЭС реакторы, были лишь усилены меры безопасности, особенно связанные с влиянием человеческого фактора. Более того, с начала XXI века началась новая волна строительства АЭС в США, которое частично было заморожено в 1979 году после серьезной аварии на АЭС «Three Miles Island». Не вдаваясь здесь в детальный анализ аргументов «За» и «Против», можно предположить, что белорусское население, отличающееся высоким уровнем образования и ментальной мудростью, способно объективно

оценить доводы специалистов, опыт эксплуатации АЭС в других странах, в том числе у ближайших соседей - России, Украины, Литвы, и принять взвешенное решение по проблеме строительства АЭС в республике.

На наш взгляд, одной из причин медленного «прозрения» белорусского населения в вопросе о целесообразности ядерной энергетики является то, что эта проблема до настоящего времени широко не дискутировалась в отечественных СМИ. Более того, публикации и материалы в газетах, на радио и телевидении чаще всего бывают односторонние, в них практически ничего не говорится об экологичности и низкой себестоимости производства энергии на АЭС, а преобладают журналистские эмоции в форме разных постчернобыльских «страшилок», что естественно тормозит темпы уменьшения числа противников строительства ядерной станции.

Как нам представляется, есть, по крайней мере, две весомые, причины, чтобы окончательно определиться по вопросу строительства АЭС в Беларуси. Первая связана с возможностью использования нынешней достаточно неблагоприятной ценовой ситуации с импортом энергоносителей, которая в ближайшее время может еще более радикально измениться в худшую сторону. Вторая - это ожидаемое изменение баланса источников в энергетике и, соответственно, неизбежное повышение затрат на производство электроэнергии.

Вместе с тем, мы имеем реальное преимущество перед многими странами СНГ, так как в Беларуси энергетика осталась государственной отраслью, при этом основным приоритетом энергетической политики государства, закрепленным во всех перспективных программах по развитию ТЭК, является полное, надежное и безопасное обеспечение населения и экономики энергоресурсами по доступным ценам, снижение рисков и недопущение кризисной ситуации в энергообеспечении. В силу этого страна проводит энергетическую политику, ориентированную на сохранение созданной в условиях СССР Единой централизованной системы тепло- и электроснабжения населения и экономики. Расчленение, например, в ходе реформ в России и Казахстане Единой системы тепло- и электроснабжения на отдельные приватизированные сегменты ТЭК, действующие только по законам товарного рынка, сильно снизило консолидированный эффект системы, уменьшило экономию топлива от использования отходов тепла ТЭЦ в отоплении, усилило негативное влияние энергетики на экологию, привело к росту тарифов на тепло, использованию менее экономичных систем обогрева, (например, индивидуальные и групповые котельные, электронагреватели и др.). Все это, несмотря на обилие собственных энергоресурсов, привело в этих странах к многократным сбоям в электро- и теплоснабжении населения и промышленности, энергетическим кризисам в зимнее время года, многочисленным выходам из строя теплового и электрического энергооборудования. И это вполне закономерно, если учесть, что согласно статистическим данным, в Российской Федерации около 50% объектов коммунального теплоснабжения и инженерных сетей требуют замены, не менее 15% находятся в аварийном состоянии. На каждые 100 км. тепловых сетей ежегодно в России регистрируется 70 повреждений. Потери в тепловых сетях достигают 30%, а 82% общей протяженности тепловых сетей требуют капитального ремонта или полной замены[4].

Данная проблема не менее остра и для энергетической отрасли республики. Средневзвешенный срок службы единицы мощности на генерирующих источниках достиг 29,7 года при нормативе - 27 лет. Для решения этой проблемы в Государственной комплексной программе предусмотрен в течение 2006-2010 годов ввод значительного объема новых генерирующих мощностей, что позволит снизить их общий износ с теперешних 61,4% до 41,5%, еще более повысить устойчивость, надежность и эффективность энергосистемы страны.

В Беларуси, несмотря на ограниченность энергоресурсов, благодаря эффективной энергетической политике удалось избежать кризисных ситуаций и бесперебойно обеспечивать страну светом и теплом. Вместе с тем, изменение ситуации с импортом энергоресурсов делает как никогда актуальной задачу разработки и принятия дополнительных системных мер по усилению энергетической безопасности страны. В период до 2010 и 2020 г.г., планируется принять ряд дополнительных мер, основанных на диверсификации источников поставки энергоресурсов, более полном использовании собственных энергетических ресурсов, научно обоснованной корректировке государственной энергетической политики, поиске новых источников; создании и развитии системы экономии и бережливости, снижении энергоемкости продукции.

Для того, чтобы лучше представить ситуацию и перспективу развития энергетической отрасли полагаем целесообразным проанализировать их в контексте тенденций и перспектив развития мировой энергетики.

Вот уже несколько десятилетий в экономической, в том числе футурологической литературе, в многочисленных научных публикациях, посвященных проблемам развития мировой энергетики, с разных сторон обсуждается вопрос о якобы фатальной неизбежности полного истощения в XXI веке ряда видов невозобновляемых природных ресурсов, среди которых, прежде всего, называют энергоносители - нефть, природный газ и каменный уголь. Характерно, что в такой плоскости данная проблема стала широко рассматриваться специалистами ТЭК и учеными как раз после энергетического кризиса 1973-1974 г.г. Именно тогда появились безапелляционные утверждения в научных статьях и в СМИ о неизбежной гибели мировой цивилизации из-за истощения сырьевых ресурсов, прежде всего энергетических, в последующие 50 лет. Весьма пессимистические по содержанию и крайне жесткие по форме подобные оценки предрекали неизбежное истощение минерально-сырьевой базы и острый дефицит соответствующего сырья на мировом рынке уже в начале XXI века. В первую очередь это относилось к нефти, углю и природному газу.

Однако сегодня уже вполне очевидно, что большинство этих прогнозов не оправдались, либо вообще оказались ложными, как, например, широко известное исследование Римского клуба «Пределы роста», что убедительно подтверждается реальными статистическими данными[5]. Обозримое будущее человечества, а, следовательно, и Беларуси, по крайней мере в этом отношении уже не представляется столь мрачным и безысходным, как это ни казалось в 70-80-е годы прошлого столетия. При этом, наша точка зрения строится еще и на том теоретико-прикладном положении, что проблема долгосрочной обеспеченности мировой экономики природным энергетическим сырьем требует научного анализа и интерпретации прежде всего через призму затратного механизма его добычи и последующей переработки, а также динамики мирового спроса. На наш взгляд, абсолютно

контрпродуктивно не видеть того, что по мере постепенного истощения уже эксплуатируемых месторождений нефти и газа повсеместно идет активный процесс геологического поиска, разведки и вовлечения в эксплуатацию новых месторождений. Благодаря этому общий уровень разведанных и подтвержденных мировых геологических запасов углеводородного сырья в годовом исчислении по объему его потребления не только остается на относительно высоком уровне уже в течение нескольких десятилетий, но, что особенно важно, имеет все более очевидную тенденцию к росту. Нет необходимости далеко ходить за примерами.

Так, в марте 2006 г. президент Республики Беларусь А.Г. Лукашенко утвердил своим указом Государственную программу геологоразведочных работ по развитию минерально-сырьевой базы Беларуси на 2006-2010 годы и на период до 2020. года. На реализацию программы предусматривается около 349 млрд. рублей[6]. Из них 192 миллиарда - бюджетные средства, остальные - за счет предприятий и организаций, которые являются недропользователями. При этом 68% бюджетных затрат пойдет на обеспечение страны собственными топливно-энергетическими ресурсами. Характерно, что в настоящее время земные недра Беларуси обследованы на наличие полезных ископаемых только на 45 процентов. В них выявлено более 4 тысяч месторождений 30 видов полезных ископаемых. Основным препятствием в поисковых работах является то, что территория страны покрыта стометровой толщей песка и глины, которые осложняют доступ к другим ископаемым, расположенным глубже. В этой связи уместно, на наш взгляд, привести одно интересное предположение, гипотетическое по сущности и фантастическое по значимости. Оно, в случае своего подтверждения, может полностью перевернуть наши представления о реальных запасах нефти, а возможно, и природного газа, в том числе в Беларуси. Суть этого предположения в следующем.

Нефть, как известно, залегает в осадочных породах и в соответствии с геологической теорией ее происхождения именно там ее всегда ищут и находят. Но в геологической практике имеется несколько фактов, пока не нашедших серьезного научного объяснения, когда залежи нефти были случайно обнаружены не в осадочных, а в интрузивных кристаллических породах, где проводилось глубокое разведочное бурение на предмет поиска металлических руд. До недавнего времени геологам даже в голову не приходило пытаться искать нефть в подобных породах, а они, как известно, составляют около половины площади земной коры.

Вместе с тем, на текущий момент в Речицком районе Гомельской области в этих целях уже идет бурение скважины на глубину почти 6000 метров, предполагается бурение ряда новых, еще более глубоких.

Кроме того, не следует забывать того очевидного факта, что динамика разведанных запасов нефти, природного газа, угля в решающей степени зависит от уровня инвестиций в данную область, от соответствия инвестиций растущему спросу и фактическому уровню цен на мировом рынке. При этом, как полагают большинство ученых и экспертов, инвестиции в ТЭК подвержены долговременным циклическим колебаниям. Например, серьезные структурные изменения рынка энергоносителей и спекулятивно высокие цены можно рассматривать как следствие начала очередного инвестиционного цикла. Не исключено, что за этим последует период относительной стабилизации цен,

который вновь может смениться очередным повышательным циклом (волной) и соответственно высокой инвестиционной активностью в период с 2020 по 2030 годы. Условно экстраполируя эту тенденцию далее, аналогичную ситуацию можно ожидать где-то к середине 2080-х годов. Разумеется, наличие волн в динамике инвестиций в добычу ТЭР следует рассматривать скорее как гипотезу. Однако, как и любую научную гипотезу, ее необходимо учитывать и вполне можно использовать для разработки долгосрочных прогнозов динамики рынка углеводородов.

Отметим, что применение данной гипотезы строится на признании сокращения понижательных волн кондратьевских циклов и перехода мировой экономики на пятый цикл мировой конъюнктуры, который может продлиться как минимум до окончания первого десятилетия текущего века. В пользу того, что мировое хозяйство проходит фазу повышательной волны пятого цикла говорит резко усилившееся политическое, психологическое и отчасти военное давление США и стран Евросоюза и их военно-политических и экономических институтов на Беларусь, Россию и ряд других стран. При понижательной волне всегда делаются попытки установления иного баланса сил между различными центрами мирового хозяйства, поскольку меняется их «вес» в международной политике и экономике. В ближайшие годы эти тенденции окончательно проявятся в острой фазе **«третьего передела»** мировых топливно-энергетических рынков (первые два передела сводились к перераспределению сфер геополитического влияния и были спровоцированы мировыми войнами). Начинается, на наш взгляд, так называемая **«геоэкономическая революция»**, т.е. фаза коренного обновления мироустройства, связанная, прежде всего, с противостоянием глобальных центров экономической силы, а не отдельных государств. И здесь просматриваются две критические точки дальнейшего развития мирового хозяйства и, прежде всего, ТЭК. Первая из них - это время проведения в США и России очередных президентских выборов, а идущий в этих странах экономический подъем к этому времени может иссякнуть, приведя к обострению политической ситуации в мире. Вторая критическая точка - 2010-2011 г.г., когда повышательная волна пятого Кондратьевского цикла сменится понижательной. Несмотря на кажущуюся отдаленность этого времени, мы должны уже сегодня выстраивать свою политику в энергетической сфере с учетом возможных перемен на мировом экономическом, в том числе энергетическом рынке, которые могут проявиться в начале второго десятилетия XXI века. При этом необходимо четко учитывать основные факторы, воздействующие на мировое потребление и производство первичных энергоресурсов (ПЭР).

Прежде всего, выделим **факторы, воздействующие на объемы потребления ПЭР в мире**[7].

Приведем основные без их подробной детализации: темпы экономического роста, рост численности населения, противоречивость подходов к природопользованию, динамика мировых цен на ПЭР, повышение эффективности использования энергии и энергосбережение, существенные изменения природной среды и некоторые другие.

На этом фоне результаты анализа ситуации в энергетической отрасли республики становятся еще более предметными и практически осязаемыми.

Основная методологическая предпосылка этого анализа, как на текущий момент, так и в обозримой перспективе заключена в аксиоме: энергетика

Беларуси - это энергетика государства с очень высоким дефицитом собственных природных энергоресурсов. Ежегодная добыча и производство природных топливных ресурсов в Беларуси - прежде всего нефти, попутного газа, торфа, дров, находится на уровне 5,0-5,2 млн. т.у.т., что составляет около 15% общей потребности страны в топливно-энергетических ресурсах.

Вторая аксиома, с учетом которой формировалась энергетическая политика республики на перспективу, состоит в том, что энергетика Беларуси на сегодня монозависима от поставок природных ресурсов из Российской Федерации.

В-третьих, по сравнению с Западной Европой, Японией, Индией, Китаем, США и даже Канадой мы живем в стране со специфическим и достаточно суровым климатом. И дело не только и не столько в средней годовой температуре, сколько в суровости белорусского климата, которая прежде всего проявляется в значительной разности летней и зимней, ночной и дневной температур. Например, в абсолютном большинстве стран Западной Европы, включая обитаемую часть Норвегии и юг Швеции, среднегодовая температура находится выше нуля. Географы признают, что Западная Европа - уникальный, благодаря Гольфстриму, регион: на планете нет другого места, расположенного так близко к Северному полюсу и столь теплого. А та же обитаемая часть Канады по климатическим условиям опять же сравнима с Западной Европой, так как средняя годовая температура в Ванкувере плюс 9,8 градуса (как в Вене), а в Монреале - плюс 6,7 градуса (как в Варшаве).

В-четвертых, ситуация со всем известными неожиданными и односторонними, с грубым нарушением договоренностей в рамках развития союзных отношений, изменениями условий поставки для Беларуси энергоресурсов из России заставила руководство страны кардинально поменять существовавшие ранее подходы к проблеме развития отрасли, выдвинула на передний план задачи по обеспечению энергетической безопасности страны, не только как базовому условию ее социально-экономического развития, но и суверенитета.

Анализ предпринятых в республике мер по минимизации негативных последствий российских нефтегазовых демаршей не только подтверждает их своевременность и эффективность, но и позволяет сделать некоторые выводы относительно перспектив развития отрасли.

1. Эти демарши не достигли планируемого их авторами эффекта. Беларусь выстояла, не сдала за бесценок свою стратегическую собственность, приобретение которой на их условиях они считали уже «решенным» вопросом.

2. Выявился своеобразный и, судя по их реакции, очень неприятный авторам этих демаршей парадокс (и за это, с нашей точки зрения, следует их искренне поблагодарить). Вовремя «соскочив» с российской нефтегазовой иглы, Беларусь успешно преодолела неизбежные в данном случае издержки, не потеряла ощутимо темпов экономического и социального развития, смогла принять ряд своевременных и эффективных мер на опережение.

Как известно, Беларусь первой в Европе разработала в 2005 году Концепцию энергетической безопасности, в основу которой закладывался принцип сотрудничества с Россией в сфере обеспечения потребности в ТЭР с прогнозом трех вариантов развития ситуации: благоприятный, нейтральный и пессимистический.

Благодаря этому республика оказалась готовой к российскому вызову и, поскольку события стали развиваться по пессимистическому сценарию, кардинально пересмотрела эту концепцию, жестко увязав уточненные прогнозы развития отрасли на перспективу с тенденциями мирового рынка энергоресурсов и возможностями расширения использования собственных источников с учетом изменившегося ценового фактора, когда конкурентными и рентабельными уже сегодня становятся большинство из них. Принято решение о строительстве собственной АЭС, реализация которого не только повысит энергобезопасность страны, но и сделает еще более конкурентной нашу продукцию. Новый вариант Концепции содержит обоснованный оптимизм в вопросах достижения необходимого стране уровня энергобезопасности. Предусмотренный в ней комплекс мер по развитию энергетической отрасли гарантирует достижение всех показателей социально-экономического развития на среднесрочную (до 2010 года) и более длительную (до 2020 года) перспективу даже при самой неблагоприятной конъюнктуре цен на энергоресурсы. Как нам представляется, программа мер по реализации Концепции не только выполнима, но и имеет значительные резервы за счет поступательного и предметного включения в процесс ее реализации человеческого фактора, когда каждый гражданин республики задумается о цене тепла и энергии и будет делать все от него зависящего по их рачительному использованию на своем рабочем месте и в быту. Каждая копейка полученной здесь экономии будет работать на расширение возможностей экономики по обеспечению развития социальной сферы, повышению жизненного уровня населения. Очевидность этого аксиоматична и не требует каких-либо дополнительных пояснений или обоснований.

Библиография:

1. *Энергетика Беларуси: Состояние. Проблемы. Перспективы: Монография* / Бобров В.В., Дмитриев Е.И. и др. / Под ред. М.Н. Хурса. - Мн.: «ФУАинформ», 2006.
2. Белуга В., *Когда «жировка» не жирует* // «Рэспублжа», 11.02.2006, с.3.
3. Бабоед У., *Министр ЖКХ Владимир Белохвостов: Реформа ЖКХ в Беларуси завершена* // «Комсомольская правда в Беларуси», 30.03.2006, с. 16.
4. *Инвестиционный климат и структура рынка в энергетическом секторе России (Бюро экономического анализа)*, М. ТЕИС. 2005, с. 266-267.
5. *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on Predicament of Mankind*. N.Y. 1972.
6. Куклов В., *Зрящие в недра. От эффективности работы геологов во многом зависит экологическая безопасность страны* // Народная газета, 01.04.2006, с.2.
7. Байков Н., Безмельница Г., *Мировое потребление и производство первичных энергоресурсов* // Мировая экономика и международные отношения, №5, 2003, с.44-52.

Nicolae Sali,
doctor în istorie

ABORDAREA TEORETICO – METODOLOGICĂ A SOCIETĂȚII CIVILE ÎN PLAN SOCIOLOGIC*

The main purpose of this article is to approach the civic society to the theory and the methodology of the sociology domain. The special part is connected with the general theory of the system. Through the application of the systematical methodology the problems of the civil society were tackled. Also the ways of the presentation were elaborated. On the basic of different functional examples, a useful explicational scheme was created.

Până în zilele noastre problema constituirii societății civile se află în centrul atenției oamenilor de știință. Menționăm, cu regret însă, că ideea societății civile vădit e insuficientă tratată în teoriile sociologice contemporane, ce vine în contradicție cu necesitățile practice. Până în prezent rămâne nevalorificat întregul arsenal teoretic axat în jurul noțiunii societate civilă acumulat în istoria gândirii sociologice. Mai mult decât atât, în urma căderii regimurilor totalitare din statele socialiste, a schimbărilor de ordin politic, apariției unui cerc larg de asociații benevole, mișcări obștești, societatea civilă, ca expresie integră a sociumului luată în condițiile spațiului natural ce o caracterizează, având legături trainice între toate elementele ei și fiind independentă de stat, în plan sociologic nu a căpătat abordarea teoretico – metodologică necesară. Reieșind din faptul, că sociologia este studiul grupurilor sociale, în organizarea lor instituțională, a instituțiilor și organizării lor, a consecințelor schimbărilor în instituții și organizații sociale, noi vom lua în discuție anume aspectele sociologice ale cercetării societății civile. Ca metodologie de cercetare a societății civile poate servi metodologia sistemică în context cu cea funcțională. În sociologie ea este derivată din teoria sistemelor generale, dispunând de limbaj particular, tehnici de analiză operațională a izomorfismelor sistemice, strategii aplicative în forma unei inginerii sociale. Analiza poate fi de tip structuralizat și funcționalist și să se desfășoare pe temeiul postulării componentelor și relațiilor din cadrul sistemului global al acțiunii sociale. (Talcot Parsons, 1998).

Teoria generală a sistemelor a fost lansată de L.fon Bertalanfi în 1933 la Universitate din Chicago prin raportul „sisteme deschise și stări de echilibru mobil” (L. Bertalanfi, 1969).

Teoria generală a sistemelor aparține către concepțiile universale formalizate și înarmează lumea științifică cu metodele universale de cunoaștere științifică pentru a cuprinde în ansamblu întregul univers cercetat. O asemenea metodă dă posibilitatea să scoatem la iveală și să analizăm legitățile generale și particulare ale funcționării societății civile în ansamblu, prin întreaga totalitate a elementelor din care este compusă. Metodologia sistemică ca teorie a metodelor cunoașterii științifice în sens îngust se tratează ca bază teoretică a unor procedee și mijloace practice de cercetare și analiză. Un rol important aici îl joacă noțiunile de sistem, element, structură, conexiune, întreg, parte, funcție, ierarhie, mediu.

Prin aplicarea metodologiei sistemice avem posibilitatea să realizăm mai multe sarcini legate de dezvoltarea societății civile, precum elaborarea mijloacelor de

* Articolul se publică în regia autorului

prezentare în calitate de subsisteme a obiectului cercetat, de a constitui modele generalizatoare a totalității elementelor care se află în raporturi și conexiuni reciproce și care formează tot întregul societății civile ca unitate indisolubilă cu mediul și în interacțiune cu care ea se manifestă în întreaga sa amploare.

Interacțiunea elementelor sistemului societății civile se poate elucida prin abordarea unor așa variabile independente ca: valori, norme, colectivitate și roluri.

Procesul dezvoltării societății civile ca comunitate societală poate fi precăutat sub aspectul includerii tuturor elementelor într-un tot întreg, reproducerea modelului și funcționarea subsistemelor poate fi realizată sub genericul generalizării valorilor. Abordarea colectivităților ce fac parte din societatea civilă trebuie să ie în considerație diferențierea lor în dependență de sarcinile nemijlocite economice, politice, culturale, formarea unui mod sănătos de viață, iar prin roluri se va urmări ridicarea potențialului adaptiv al fiecărui subsistem la tot întregul.

Ca mijloc de cunoaștere științifică și de activitate practică, metodologia sistemică cere precăutarea părților într-o unitate indisolubilă cu întregul. Datorită caracterului dialectic, această metodologie a căpătat statutul de metodă științifică de cunoaștere. Ea se bazează pe anumite principii și anume:

1. Evidențierea elementelor alcătuitoare a sistemului, a rețelei de legături și relații între ele. Referitor la instituțiile societății civile ele pornesc de la biserici, asociații și cercuri culturale, plecând prin mediile independente de informare, asociații sportive și de odihnă, cluburi de dezbateri, forumuri și inițiative publice, partide politice, sindicate și instituții de alternativă;
2. Societatea civilă se află înăuntrul unui mediu, de aceea aici vom lua în considerație legătura cu mediul exterior;
3. Un alt principiu este luarea în considerare că fiecare element al societății civile este o subsistemă ce contribuie la furnizarea calităților „generalului” societății civile. Deci se pune accentul pe determinarea calităților elementelor în concordanță cu întregul.. în plan sociologic, se cere luarea în considerație că studiind problemele autoafirmării societății civile o atenție aparte trebuie acordată instituțiilor sociale, de a nu se neglija, deoarece ele sunt autoorganizatorice și posedă o multitudine de caracteristici individuale;
4. Metodologia sistemică insistă ca obligatoriu să fie elucidate principiile ierarhiei elementelor sistemului societății civile, formele de transmitere a informației între elemente, formele de influență unuia asupra altuia, coordonarea funcțională a subsistemelor. Ele apar concomitent și ca obiecte și ca subiecte de dirijare, constituind astfel o sistemă unică a diferitor, dar organic indisolubile a relațiilor obștești.

Aici ne vedem sarcina de a studia mecanismele dezvoltării societății civile descriind în plan organic structura ei ca o totalitate de elemente cu caracteristici generalizatorii care cer măsurarea lor prin aprecieri și observații științifice, prin crearea modurilor sistemice ce o reprezintă în formă operațională ca obiect al observației empirice.

Prin abordarea sistemică vom reieși din faptul că diferite laturi ale vieții sociale ale societății au și diferite grade de dezvoltare. În acest caz nu sunt excluse anumite contradicții ce sunt cauzate din motivul, că unele procese sunt impuse din exterior, cât poate și neștiința cum de procedat ca cetățenii să se implice, să valorifice posibilitățile mediului democratic actual.

Analiza sistemică cere de a lua în considerație că societatea civilă funcționează în baza principiului de autoorganizare și ea este chemată să contribuie pe toate căile la creșterea a cât mai multe organizații obștești de întreprinzători, de apărare a drepturilor omului, ecologice de binefacere și caritate, de orientări pentru copii, femei, tineret etc.

În plan sociologic accentul se pune pe aspectul analizei societății civile ca un spațiu diferit atât de sfera publică, cât și cea privată, ca o structură intermediară dintre individ și comunitate.

Metodologia analizei sistemice implică și analiza funcțională. Postulatul fundamental al schemei funcționale după cum menționează Cătălin Zamfir este următorul: societatea reprezintă un sistem compus din activități și produse ale acestora, care au anumite finalități și care îndeplinesc un anumit rol, o funcție: ele sunt constituite și /sau selectate în raport cu funcția pe care o îndeplinesc și sunt eliminate sau modificate când încetează a mai îndeplini o funcție în cadrul respectivului sistem social.(C . Zamfir, 1999).

Deci cerința funcțională presupune o acțiune și o orientare activă a unui sistem spre crearea și menținere condițiilor necesare bunei sale funcționări, supravețuirii și dezvoltării în dependență de necesitate, nevoie, trebuință. Specialiștii mai menționează și faptul, că termenul de analiză funcțională se repetă nu la ceva ce există, ci la ceva ce trebuie să existe. Activitățile individului uman, ca și cele ale colectivității au un pregnant caracter finalist.

Strategia analizei va consta în următoarele: pe baza diferitor modele funcționale, cât și a practicilor explicative de tip funcțional se va detașa o schemă explicativă eliberată, pe cât posibil de formulările care s-au dovedit a fi prea înguste, particulare, sau chiar defectuoase. Premizele acestei analize pot fi găsite în afara clasicilor analizei funcționale (T. Parsons, R.K. Merton, B.Malinowski A.R. Radcliffe-Brown) și într-o serie de lucrări care încearcă se evidențieze logica internă a analizei funcționale și să-i evalueze rezultatele.(E. Nagel, 1957, C. Hempel, 1965, D. Stoianovici, 1971, C.Zamfir, 1972, M.Achim, 1973, E Zamfir, 1975, L. Vlăsceanu, 1982, C.Popa, 1984, I. Ungureanu și St. Costea, 1985)

Schema funcțională reprezintă un model de sistem, cuprinzând următoarele elemente fundamentale: sistemul, cerința funcțională, elementul(ele) sistemului, funcțiile elementului (elor), contextul structural și posibilul acțional. Anume sub acest aspect poate fi întreprinsă analiza subsistemului (societatea civilă). Drept cadru de referință (sistem) poate fi luată întreaga societate(colectivitatea în ansamblu ei). Analiza funcțională se centrează asupra relației dintre societatea civilă și sistemul (colectivitatea în ansamblu ei) din care ea face parte ca element. Dar nici în acest caz nu este anulată autonomia relativă a subsistemei analizate. Subsistemul din schema funcțională analizată are o anumită caracteristică distinctivă: este totodată și un sistem orientat finalist. Întreaga sa activitate, dinamica sa internă este orientată spre realizarea unor finalități proprii: menținerea și dezvoltarea sa. Acest tip de sistem prezintă proprietatea autoorganizării. El are posibilitatea de a interveni activ în constituirea propriei sale organizări interioare, de a o modifica în raport cu variatele sale cerințe. În așa mod societatea civilă este examinată ca sistem integrat. Spre deosebire de alte sisteme, societatea civilă are o mai mare libertate în raport cu propria ei structură.

Cerința funcțională presupune o orientare activă a unui sistem spre crearea și menținerea condițiilor necesare bunei sale funcționări: supraviețuirii și dezvoltării. Tipologiile cerințelor funcționale pot fi utilizate pentru fiecare caz aparte în baza

postulatelor metodologice ale lui Parsons Talcott (1964), Malinowski Bronislaw (1944), Maslow Abraham (1968), Radcliffe-Brown A.R.(1965), Merton Robert (1957).

Ca exemplu dam mai jos explicația funcționării sistemului conform lui T.Parsons : orice sistem pentru a funcționa trebuie să asigure satisfacerea anumitor cerințe funcționale fundamentale (precondiții funcționale cum le denumește T.Parsons) pentru a sublinia faptul că ele sunt absolut obligatorii pentru orice sistem social-uman):

- adaptarea: în relația sa cu mediul, sistemul trebuie să obțină facilitățile care îi sunt necesare propriei sale funcționări;
- atingerea scopurilor: mobilizarea energiilor interne în vederea realizării scopurilor propuse;
- integrarea părților componente într-un tot armonios;

latența se referă, pe de o parte, la asigurarea conformării comportamentului actorilor cu modelele sociale elaborate, iar pe de altă parte, la reglementarea tensiunilor interne care provin din relațiile dintre actori.(Parsons Talcott, 1964).

Prin element funcțional înțelegem orice fenomen social care are semnificații, consecințe pentru cerințele funcționale ale unui sistem. El poate fi component (interior) al respectivului sistem, dar și un fenomen exterior, care afectează funcționarea sistemului în cauză, motiv pentru care aceasta dezvoltă o orientare activă de control a lui. Conceptele de cerință funcțională și funcțiile sunt simetrice. Ambele se referă la aceeași relație – relația dintre un sistem și elementele sale – dar din perspective diferite. Funcția este asociată cu perspectiva elementului: ce consecințe are acesta asupra stării și funcționării sistemului. Prin consecințele sale elementul contribuie la buna funcționare a sistemului sau dimpotrivă o împiedică pe aceasta. A determina funcția unui element înseamnă a specifica punctele în care consecințele acestuia afectează într-un fel sau altul sistemul luat drept cadru de referință. După R.K.Merton funcțiile (consecințele funcționale) ale unui element pentru sistem pot fi de trei tipuri : funcții pozitive – elementul respectiv contribuie la satisfacerea respectivei cerințe funcționale, are consecințe pozitive pentru sistemul luat în considerare; funcții negative (disfuncții) consecințele sunt negative și funcții neutre (nule) – respectivul element nu afectează nici pozitiv, nici negativ respectiva cerință funcțională.(Merton Robert, 1957)

Constituirea și dinamica societății civile are loc sub influența unei mulțimi de cerințe funcționale. Se va numi spațiu funcțional al unui element al societății civile totalitatea cerințelor funcționale care se exercită asupra acestuia. Elementul se integrează într-un context structural la care trebuie să se adapteze. Sistemul din care face parte, elementele acestuia cu care el se învecinează, alte sisteme pe care le afectează tind să dezvolte exigențe specifice față de respectivul element. Pentru a înțelege însă de ce un anumit element și nu altul a fost constituit este necesar să luăm în considerare încă un factor esențial care completează schema funcțională: „materia” din care elementele sociale sunt „concepute”, posibilul acțional al respectivei colectivități. Posibilul acțional al unui sistem social în situația de a constitui un element al său constă din patru tipuri mari de componente:

- Posibilități uman-individuale de acțiune: capacitățile fizice și mentale ale persoanelor umane;
- Posibilități uman-colective de acțiune. Acțiunea colectivă se deosebește de cea individuală, presupunând totodată și capacitatea de acțiune concretă, coordonată, de mobilizare pentru acțiune a unui număr mare de persoane. Se vorbește astfel, de capacitatea unei clase sociale sau colectivități de a acționa unitar, de a mobiliza la o acțiune organizată și coordonată de membrii săi;

- Instrumentele materiale și social-instituționale de acțiune: tehnologii, instituții sociale, norme colective, tradiții, organizații sociale;
- Cunoștințe necesare realizării respectivei activități, în condițiile existente, cât și capacitatea (cunoștințele necesare) de a crea noi instrumente tehnice și instituționale de acțiune.

Metodologia sistemică, structural funcțională are un caracter normativ, semnaleză strategii de investigaie, indică atât eventual dificultăți și neajunsuri, cât și căi de obținere a unor rezultate valide din punct de vedere științific. Ea este expresia constituirii critice și constructive a unei investigații sociologice de tipul studierii stării funcționării și dezvoltării societății civile.

Ele se încadrează în următoarele aspecte:

- A) autoreglarea funcțională a societății civile;
- B) integrare socială a cetățenilor și organizațiilor benevole cetățenești;
- C) autodezvoltarea subiectelor sociale
- D) umanizarea condițiilor de viață și a vieții sociale în ansamblu.

Așadar, analiza sistemică a societății civile ca un tot unitar își are principiile ei metodologice, iar abordarea procesului dezvoltării structurii ei sociale în direcția consolidării întregului, constă în faptul de a subordona toate elementele ca să se poată observa funcționarea integrală, momentele apariției noilor elemente, care anterior lipseau. Structura este un fenomen ce ține de dialectica obiectivă, iar sistema este precăutată ca un fenomen al dialecticii subiective. Structura, stabilitate ei orientează cercetarea spre direcționarea calitativă a sistemului, determină trăsăturile ei specifice. La interacțiunea cu mediul apare imaginea integrală a sistemului.

La determinarea nivelurilor și componentelor structurale ale societății civile, sociologia ajunge pe cale empirică. Primele probleme care apar în fața sociologului, când se întreprinde o analiză a părților componente ale societății civile, sunt situațiile de viață și comportament real al indivizilor aparte. Hegel începe analiza societății civile de la examinarea necesităților indivizilor care formează prin uniunea lor o comunitate formală. Caracterul formal al legăturilor dintre ei e condiționat în primul rând de orientarea lor internă, adică orientarea spre satisfacerea propriilor interese și necesități (Гегель Г.В., 1990).

În acest context, ceilalți oameni sunt pentru individ mijloc de realizare a intereselor sale vitale. În viața reală, însă, acțiunile oamenilor îndreptate spre realizarea acestor interese se manifestă ca forme de comportament ce pot fi observate și studiate de sociologie. La acest nivel de organizare a societății civile, sociologia doar fixează tipurile repetabile și stabile a comportamentului uman și modalitățile de satisfacere a necesităților indivizilor legate de aceste forme. Deja la nivelul individual, subiectiv-comportamental al societății civile, sociologul descoperă unele moduri și mijloace de acțiune, care constituie baza oricărei culturi și ca atare sunt folosite de oameni în procesul asigurării vieții lor.

Viziunea sociologică asupra societății civile și proceselor de formare a ei este caracterizată de o abordare integră și concret-istorică. Din punct de vedere al integrității, sociologia examinează societatea civilă ca pe o unitate a particularului și a întregului, a individualului și a colectivului. Prin aceasta ea se deosebește de științele sociale concrete care abordează părți sau aspecte particulare ale societății civile, ca de exemplu, bazele sale economice, sau forma politică de organizare.

Noțiunea de "societate civilă", în opinia noastră, nu numai că exprimă integritatea vieții sociale în raport cu structurile politice și în primul rând cu statul, ci și desemnează o

stare concret-istorică a societății. Ea este examinată în totalitatea părților și proprietăților ei. Societatea civilă în înțelesul sociologic, este starea actuală a societății sau însăși societatea contemporană, examinată într-un interval istoric determinat. Apărând la început ca o sferă de autoafirmare și autoorganizare a subiecților sociali, ea treptat concretește într-un sistem de instituții și organizații care își realizează activitatea în toate sferele vieții sociale.

Deci, pentru înțelegerea sociologică a societății civile e necesar examinarea ei ca un model efectiv și rațional al societății contemporane, care unește în sine realizările progresului economic și tehnico-științific cu diferite forme de organizare politică și dezvoltare spirituală a oamenilor. Dualismul existenței reale și ideale a societății civile e cercetat prin intermediul principiilor integrității și a abordării concret-istorice. Societatea dată, fiind o societate pluralistă și deschisă informațional oferă posibilități mai largi pentru cunoașterea sa de către sociologie. Anume din această cauză sociologia ca știință despre societatea contemporană, marchează societatea civilă ca obiect principal de cercetare.

Sociologia, luând în considerație structura complicată și specificul dezvoltării societății civile, nu pretinde la o cercetare complexă și atotcuprinzătoare a ei. Ca și alte discipline sociale, ea își separă aspectul propriu de cercetare. Această societate cu toate dimensiunile ei este studiată de mai multe discipline sociale. Sociologia, însă având ca obiect al cunoașterii societatea civilă, desprinde în ea propriul aspect de cercetare. Așa în societatea civilă se disting procesele instituționalizării și dezinstituționalizării sale. Anume lor le atrage atenție sociologia occidentală. Nominalizăm opiniile lui T. Parsons, E. Hiddens, G. Turner ș.a. care fac din aspectul instituțional al societății un obiect de studiu. Prin aspectul instituțional sau funcțional al sistemelor sociale, **T. Parsons** înțelegea procesele integrative și structurile prin intermediul cărora relațiile dintre părțile acestor sisteme se structurează într-o anumită modalitate, în corespundere cu cerințele funcționării lor armonioase, sau nu se structurează, de asemenea dintr-o cauză explicabilă (Парсонс Т., 1972).

După părerea lui **E. Hiddens**, obiect al cercetării sociologice sunt instituțiile sociale apărute în urma transformărilor economice din ultimii 200- 300 de ani. Societatea contemporană se manifestă ca un sistem de forme instituționalizate de comportament uman, care se repetă și se reproduc într-o perspectivă temporal-spațială (Гидденс Э., 1994).

Iar **G. Turner**, propune o mai largă tratare a instituționalizării ca domeniu al cunoașterii sociologice. Prin conceptul de instituționalizare el desemnează multitudinea proceselor și structurilor prin intermediul cărora oamenii și grupurile se organizează în societate (Тернер Дж., 1985).

În esență este vorba despre crearea, schimbarea și distrugerea diferitor structuri sociale incluzând și societatea în general. În acest caz se pierde specificul înțelegerii sociologice a instituționalizării vieții sociale și a societății civile.

Problema instituționalizării societății civile se află la stadiul începător de cercetare. Astăzi sociologia capătă un statut nou în societate în legătură cu atitudinea schimbată față de știință și de cercetările științifice. Amplificarea crizei din Republica Moldova determină în mare măsură orientarea ei aplicativă și dezvoltarea funcției critice. În timpul de față de la sociologie se cere concentrarea asupra rezolvării problemelor sociale practice, de însemnătate generală. În condițiile crizei societății, crește rolul funcției critice a sociologiei. Ea nu poate fi un simplu registrator și observator al evenimentelor sociale. Obiectivitatea ei științifică constă nu în așa o atârnare față de

procesele și schimbările din societate, ci în participarea activă la formarea politicii sociale la toate nivelurile ei de realizare, în capacitatea de a examina variante alternative a viitorului societății reeșind din critica variantelor existente sau din variantele propuse de structurile de la conducere. Reflecția și critica științifică a bazelor societății existente trebuie să fie îndreptată în primul rând asupra determinării și rezolvării contradicțiilor, care în condițiile formării societății civile în republica noastră, au în primul rând un caracter instituțional. Cu alte cuvinte, sunt contradicții a procesului de instituționalizare a acestei societăți.

În perioada trecerii la o societate civilă, sociologia devine preponderent știința despre dezvoltarea sistemelor sociale în perioada de criză, care se ocupă în primul rând cu aspectele anomice a destrămării societăților tradiționale precapitaliste și cu procesele de formare a societății contemporane. Ea este chemată să explice decurgerea și formele anomice ale procesului de instituționalizare a unui sistem social de tip civil. Această abordare se bazează pe tradiția legată de numele lui **Emil Durkheim**. Anume în acest sens el examinează problema anomiei sociale, explicând-o prin contradicțiile și greutatea trecerii de la o solidaritate mecanică la o solidaritate organică. Există însă și o altă tradiție, bazată pe concepția raționalistă a lui **Max Weber**. Instituționalizarea societății civice este cercetată de el ca un proces de raționalizare a vieții obștești în rezultatul căreia se formează gospodăria capitalistă și statul modern, care interacționează între ele pe baza dreptului formal. Structura acestui proces Weber o examinează ca pe o unitate a trei momente – raționalizarea societății, a culturii și a personalității. Aceste două modele de instituționalizare a societății civile se îmbogățesc și se completează reciproc. Pe măsura formării acestei societăți, crește rolul elementelor raționale și slăbește acțiunea elementelor neraționale. Societatea civilă în starea sa dezvoltată este un sistem rațional organizat și orientat spre asigurarea condițiilor optime pentru autorealizarea personalității și a grupurilor.

În determinarea structurii și instituționalizării societății civile trebuie să reieșim din structura sa pe trei niveluri. Respectiv în calitate de premise și componente ale procesului de instituționalizare se manifestă: Formarea personalității în societatea civilă, formarea etosului și a culturii civice și în sfârșit, crearea unor forme organizaționale noi și a normelor sociale reglatoare de comportament legate cu acestea.

Integrarea componentelor personale și culturale a instituționalizării societății civile se asigură prin intermediul mecanismelor socializării și a individualizării. Ambele mecanisme se completează și se echilibrează reciproc. Socializarea presupune nu numai însușirea de către individ a normelor și valorilor sociale caracteristice societății civice și culturii sale ci și desocializarea, atomizarea personalității în rezultatul descompunerii relațiilor sociale vechi și a distrugerii modelelor culturale învechite. La fel și mecanismul individualizării prevede pe de o parte preamărirea personalității, dezvoltarea capacităților ei individuale, pe de altă parte însă e minimalizarea rolului psihologiei colectiviste și a bazei colective de existență a oamenilor, proprii tipului tradițional sau politar de societate. Optimal e socotit așa un raport dintre partea culturală și individuală a instituționalizării, care să asigure armonizarea maximal posibilă a intereselor individuale și colective în condiții sociale anumite și prin aceasta să creeze premise pentru dezvoltarea liberă a întregii societăți civile.

În procesul instituționalizării societății civile are loc integrarea subsistemului personalității în subsistemul social, reprezentat printr-o totalitate de roluri sociale care corespund poziției individului în structurile sociale. Interacțiunea dintre aceste două

subsisteme este reglată de mecanismele adaptării și a controlului social. La stadiul formării societății civile (în condițiile dezvoltării în criză) individul se acomodează la cerințele sistemului social prin două modalități: sau însușind activ noile modalități de activitate, în așa fel mărindu-și statutul și prestigiul social (moment pozitiv), sau prin intermediul unui comportament conformist sau chiar deviant (moment negativ). Controlul social ca mecanism de evaluare și sancționare a comportamentului indivizilor în sistemul social se realizează pe de o parte, prin intermediul elaborării pe baza reprezentărilor individuale și instituționale a normelor generale și regulilor de comportament, iar pe de altă parte pe calea introducerii unor sancțiuni riguroase care ignorează interesele personalității și o impun la o alegere unilaterală care exclude posibilitatea căutării unor variante alternative favorabile. Optimizarea acestor mecanisme ale instituționalizării este atinsă cu ajutorul creării unor mijloace socio-culturale mai flexibile de reglare – înțelegerea, consensul, ș.a.

Componentele sociale și culturale ale instituționalizării civile sunt integrate cu ajutorul mecanismelor reglării normative a comportamentelor de rol și a legitimării normelor și valorilor culturale. Sensul pozitiv al mecanismului reglării normative constă în faptul că subiecții autonomi care acționează în sistemul social își coordonează prin intermediul normelor sociale orientările și comportamentul propriu. Mijloc optimal a unei astfel de cooperări a orientărilor subiecților este recunoscută așa o normă, care permite susținerea și întărirea autonomiei lor. În plan negativ, reglarea normativă e înțeleasă de către subiecți ca mijloc de impunere lor a voinței și intereselor altui subiect, care ocupă un statut social mai înalt.

Specificul cunoașterii sociologice a societății civile și a proceselor de formare a ei se bazează pe trei considerente:

1. Obiect al cunoașterii sociologice este societatea civilă, examinată în unitatea celor două moduri de existență ale sale – ideal și real, de asemenea subiectiv și obiectiv, spontan și planificat.
2. Sociologia studiază societatea civilă nu ca pe o parte a întregului social (organismului social) ci ca pe o integritate concret-istorică, adică starea contemporană a societății, caracterizată pe de o parte prin prezența subiecților autonomi (indivizi, grupuri, ș.a.) și a diverselor interese și necesități ale lor, iar pe de altă parte, de existența metodelor și mijloacelor instituționalizate de realizare a acestor interese.
3. În calitate de domeniu de cercetare, sociologia divizează procesele și structurile instituționalizării societății civile, care cuprind instituții sociale și procese de reglare a relațiilor dintre oameni ca subiecți a unei activități comune.

În contextul unei perioade de tranziție îndelungată, în care se găsește Republica Moldova, e necesar ca societatea civilă să se instituționalizeze ca o realitate viabilă, să-și stabilească identitatea, să asigure democratizarea societății, reconsiderarea sentimentului comunitar instaurarea statului de drept.

Bibliografie:

1. Bertalanfi L. Obceea teoria sistem. Criticescii obzor // Iccledovania po obcei teorii sistem. M.1969
2. Merton Robert. Social Theory and Social Structure, New York, 1957

3. Nagel E., 1957, C. Hempel, 1965, D. Stoianovici, 1971, C.Zamfir, 1972, M.Achim, 1973
4. Parsons Talcott. The Social System, London, 1964; Malinowski Bronislaw. Magic
5. Sciens and Religion, North Carolina, 1944; Maslow Abraham. The Theory of Human Motivation: The basic Needs, Foresman and Comp, 1968.
6. Parsons Talcott. The Social System, London, 1964.
7. Radcliffe-Brown A.R., Structure and Function in Primitive Society, London, 1965;
8. E Zamfir, 1975, L. Vlăsceanu, 1982, C.Popa, 1984, I. Ungureanu și St. Costea, 1985 Zamfir C. Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Iași 1999.
9. Гидденс Э. Социология. // Социологические исследования, 1994, № 2, с.36.
10. Гегель Г.В. Философия права. Москва, Мысль, 1990, с.227- 278.
11. Западная теоретическая социология 80-х годов. Москва, ИНИОН, 1989.
12. Парсонс Т. Общий обзор. // Американская социология. Москва, Прогресс, 1972.
13. Talcot Parsons. Система современных обществ. М.1998.
14. Тернер Дж. Структура социологической теории. Москва, Прогресс, 1985.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Nicolae Bodean,
doctorand

ROLUL FACTORULUI ECONOMIC ÎN FORMAREA ȘI MANIFESTAREA NAȚIUNII ȘI NAȚIONALISMULUI

Periodically in history and specialized literature is stressed the concept of economic primal, the land era, the economic era, the industrial era and finally the financial era. In this paper Here is empathized the bond between: economic and spiritual, the material positioning and the existential one from the metaphysical point of view. So, in the article is discussed the question how and in which measure the economical (as a metaphysical notion) determines and implies the formation, the emergence and the distinction of the nation and nationalism. The nation notion implies a dimension of antiquity and eternity, but recently there is a new idea which consists of the identification of the “imagined political community” with the ethnical groups, in which the central idea stands for nations and nationalisms.

Periodic în istorie și în literatura de specialitate se vorbește despre un primat al economicului, despre o eră funciară, economică, industrială și în final financiară. Se abordează, se scoate în evidență relația dintre economic și spiritual, dintre poziționarea materială și cea existențială în sens metafizic al ideii. Astfel, ne punem întrebarea cum și în ce măsură economicul (ca o noțiune metafizică) determină și implică formarea, manifestarea și specificul națiunilor și naționalismelor. Națiunile implică un sens al antichității și eternității, iar identificarea „comunității politice imaginare”[1] cu grupurile etnice, în care rezidă ideea centrală de națiuni și naționalism, este recentă.

Alegerea rațională și interesul propriu sunt prezumții fundamentale și punctul de pornire al multor explicații economice. Faptul că de la o anumită etapă a istoriei umanității atâția oameni și-au exprimat disponibilitatea de a muri și ucide pentru „națiunile” lor pare să contrazică aceste presupuneri: oamenii apar într-o lumină mult mai generoasă și idealistă și mult mai cruzi și perverși decât implică prezumțiile teoriei economice.

Observăm că la un moment dat în istorie „națiunea” devine comunitatea politică „naturală” (legitimă – ca continuitate și împlinire istorică). Însă ne punem întrebarea dacă există oare interese „economice” care explică apariția naționalismului și re-apariția sa. Cum devine posibil ca indivizii de azi plasați într-o existență cotidiană și realități economico-financiare să fie dispuși să se jertfească pentru aceste comunități inventate și tot acești indivizi, pacifiști în viața de zi cu zi, sunt în stare să omoare membri ai altor națiuni? Astfel, apare întrebarea firească dacă este în potență economia să explice naționalismul sau ar trebui doar să conchidem precum că naționalismul derivă din aspecte iraționale ale conduitei umane la care economia clasică contribuie infam?

Deși relația mutuală dintre crearea națiunii și dezvoltarea economiei de piață poate crea un dezechilibru ineficient de tip instituțional, naționalismul poate fi inclus printre cauzele generatoare de îmbogățire. Atât cumulumul de bogăție, cât și cel de căutare a plus profitului contribuie la elucidarea conceptului: analiza perioadelor distincte ale naționalismului fiind necesară pentru a înțelege care dintre cele două explicații economice este mai adecvată.

Însă trebuie să luăm în calcul și o anumită limită a explicațiilor economice ale naționalismului, pornind de la manifestările naționaliste care par a neglija orice explicație de alegere rațională.

Adam Smith[2] a atribuit „bunăstarea națiunilor” diviziunii muncii, care la rândul său, era determinată de parametrii economiei de piață. Analiza lui Smith s-a fundamentat pe faptul că diviziunea muncii ar favoriza învățarea prin muncă: muncitorii puteau îmbunătăți aptitudinile specifice muncii prestate dacă se specializau „in stricto sensu”. Națiunile trebuie să nu obstrucționeze comerțul pentru a beneficia integral de avantajele diviziunii muncii.

Argumentul diviziunii muncii a fost sugerat în nenumărate rânduri de Charles Babbage. Deși Smith percepea diferențele de aptitudini ca urmare a diviziunii muncii, Babbage a început de la prezumția că indivizii sunt înzestrați cu variate aptitudini și posedă avantaje comparative în diverse domenii. După Babbage, specializarea devine avantajoasă, deoarece face posibilă exploatarea avantajului comparativ al indivizilor. Acest principiu e similar celui propus de David Ricardo[4] în explicarea beneficiilor diviziunii muncii între națiuni. Contrar lui Smith, Babbage (la fel Ricardo) au atestat diferența în aptitudini (și alți factori ce afectează productivitatea) mai mult de pe poziția de cauză decât efect al diviziunii muncii. Aceasta nu este unica diferență între Babbage și Smith. Dacă Smith susținea că diviziunea muncii maximizează învățarea prin practicare, Babbage considera că marele avantaj reprezintă minimizarea învățării necesare înainte de practicare; cu cât mai îngustă este specializarea, cu atât mai puțin e nevoie de învățat înainte de a începe.

Gradul specializării sugerat de Smith și Babbage este divers. Principiul promovat de Smith presupunea ca specializarea să nu fie prea îngustă, altfel ar dezavantaja mai mult decât ar avantaja. În opoziție, principiul lui Babbage presupunea că specializarea intensă este un plus deoarece permite diminuarea învățării a priori și deci o exploatare net superioară a avantajelor comparative existente.

Deși principiile lui Smith arată avantajele diviziunii orizontale a muncii, unde fiecare beneficiază de învățare prin avantaje, principiile lui Babbage au implicații strict ierarhizate: rezervele de timp sunt obținute când însărcinările calificate sunt separate de cele necalificate și doar persoanele care posedă avantajul comparativ major sunt antrenate în realizarea însărcinărilor calificate.

Chiar dacă principiile lui Babbage și Smith diferă și aplicarea lor cumulativă ar necesita un „compromis”, argumentele lor pot fi integrate, observând că, în anumit cadru, diviziunea muncii poate diminua învățarea necesară înainte de muncă, augmenta învățarea în procesul muncii și exploata aptitudinile ereditare și avantajele comparative. Aceste principii canalizează dublu albia spre „bunăstarea națiunilor” în sensul că atât diviziunea muncii în cadrul națiunii cât și între națiuni se intensifică.

Cu toate beneficiile, specializarea națională sau individuală are dezavantajul că indivizii sau națiunile adună toate ouăle într-un singur coș. Dacă, precum susține Smith, diviziunea muncii maximizează dezvoltarea aptitudinilor specifice, e valabil ca cineva să piardă capital uman când o ocupație particulară devine hiperabundentă. Flexibilitatea activităților asociate economiei de piață implică faptul că dimensiunea pieții ar putea limita stimulul de specializare în anumite domenii.

Această idee are o semnificație deosebită în tratarea temei noastre. Gellner[5] susține că mobilitatea oamenilor prin ocupații e o noutate mai mult a societăților industriale moderne decât diviziunea muncii „per se”. După Gellner conexiunea dintre diviziunea muncii și „bunăstarea națiunilor” rezidă prin evoluția națiunilor și naționalismului.

În societățile agrare tradiționale, riscul specializării rămâne neglijabil. În aceste societăți nu există o motivație de a exploata oportunitățile de profit generate de implementarea inovațiilor. Rezultatele unor nivele scăzute de productivitate satisfac nevoile primare ale piețelor locale, pentru care cererea nu este volatilă. Absența inovațiilor și a

stabilității relative a cererii determină o stagnare a societăților, individul perpetuând fără nici un risc activitățile de-a lungul unei perioade nedeterminate. Indivizii rareori optează pentru o schimbare a ocupațiilor ce pot (și trebuie) să fie moștenite de la părinți. Astfel, fiecare activitate poate forma propria cultură idiosincronică/unică prin care aptitudinile, „secretele” și codurile etice sunt transmise din generație în generație. În astfel de societăți tradiționale diferențele culturale sunt utile. O cultură se poate specializa în satisfacerea unor nevoi particulare a comerțului și să favorizeze coeziunea membrilor acesteia. Diferențele culturale sporesc stabilitatea unei societăți. Limbajul liderilor diferă de cel al muncitorilor. Limbajul scris poate să nu fie vorbit sau să fie vorbit doar de slujitorii religioși, birocrați sau intelectuali, această diversitate necauzând probleme particulare. Dimpotrivă, poate contribui la stabilitatea societății, or delimitează poziția fiecărui individ în societate.

Diferențierea lingvistică și cea etnică sunt sporite și de mobilitatea redusă: reiterând că transmiterea culturii se efectuează la nivel local, aceasta nu cauzează decât o constanță în termeni de spațiu. Astfel, diviziunea muncii în societățile tradiționale poate deveni complexă. Complexitatea și diferențele interne ale culturilor pot fi și mai remarcabile. Este util a contrasta caracteristicile societăților agrare tradiționale cu cele din economiile industrializate. Aceste societăți sunt caracterizate prin inovații tehnologice frecvente și printr-o cerere extrem de volatilă; muncitorii se transferă deseori de la un serviciu la altul; conținutul posturilor se schimbă frecvent și diviziunea muncii trebuie uneori redefinită. În acest cadru, specializarea poate cauza riscuri mai înalte, deoarece aptitudinile dobândite în procesul executării unei munci specifice pot ajunge ușor în surplus. Riscurile asociate cu specializarea în economiile moderne dinamice pot fi reduse dacă se întâmplă ca indivizii să împărtășească o cultură comună. O cultură comună permite perfecționarea lor mai accelerată când sunt nevoiți să schimbe serviciul. Din acest motiv, într-o societate industrială, idiosincresiile ocupaționale și spațiale ce caracterizează societățile agrare nu mai pot fi acceptate. Acestea limitează mobilitatea resurselor umane în cadrul diferitor poziții ale diviziunii flexibile. În contrast, o cultură omogenă, prin descreșterea costurilor pentru recalificare, reduce riscul asociat cu specializarea și încurajează exploatarea avantajelor diviziunii muncii într-o lume în continuă schimbare.

Într-o societate industrială modernă, diviziunea muncii nu este limitată doar de dimensiunea pieței, dar și de o anumită cultură omogenă. Politicile naționale (naționaliste) ce favorizează omogenizarea culturii încurajează dezvoltarea unui tip de diviziune flexibilă a muncii, asociată cu economiile de piață. În acest sens, naționalismul poate genera acumulări de avuții. Riscurile asociate cu diviziunea muncii pot fi diminuate prin transformarea specificului investițiilor din profesii specifice în investiții de cultură generală. Multe din secretele idiosincretice ale unui anumit tip de comerț pot fi verbalizate într-un limbaj comprehensibil, accesibil tuturor indivizilor aparținând de aceeași cultură.

Limbajul scris și cultura generală încetează a fi un domeniu exclusiv al unei caste de indivizi. Acestea trebuie să devină ceva comun tuturor indivizilor, or doar cei care posedă aptitudini generale sunt capabili să studieze aducând avantaje diviziunii muncii. Doar indivizii cu un nivel de cultură generală pot implementa (cel puțin parțial) ceea ce au cunoscut în urma profesiilor practicate. Astfel, membrii unei societăți cu o piață flexibilă pot beneficia de avantajele smithiene, doar dacă au primit instruire generală satisfăcătoare. În caz contrar, trebuie să aibă încredere în beneficiile diviziunii muncii conturate de către Babbage: precum că unele profesii ce solicită o instruire preliminară infimă pot fi separate de acele ce implică aptitudini mai profunde.

Muncitorii de la linia de producție nu necesită prea multă cultură generală și deseori nici să vorbească limba țării în care lucrează. Specializarea lor îngustă îi avantajează nu pe motiv că e permisă orice instruire, dar pentru că minimizează instruirea preliminară necesară. Piața muncii devine una duală divizată în muncitori de tip smithian și cel babbagean, uneori avansând la nivel de națiuni. Este important a împărtăși o cultură generală vastă dacă indivizii dau predilecție tipului muncitorului smithian. Însă națiunea este mai mult decât o instituție ce favorizează sau e favorizată de evoluția generală a culturii națiunii. O națiune este și o „comunitate imaginară”.

Chiar dacă un grup vast de persoane care împărtășesc aceeași cultură pot reduce riscurile asociate cu diviziunea muncii, ele mai persistă în economia modernă. Unele instruirii înguste, ce țin de profesii specifice, fac imposibilă utilizarea acestora în altă parte decât cum au fost preconizate incipient. Unele forme de asumare solidară a riscului devin necesare pentru a exploata beneficiile unei diviziuni a muncii flexibile. Existența instituțiilor de coeziune națională, precum indemnizațiile de șomaj și subsidiile pentru recalificare, devin necesare pentru a motiva persoanele să-și asume riscul specializării. În caz contrar majoritatea indivizilor ar opta să sacrifice avantajele smithiene deținând rangurile inferioare ale diviziunii muncii organizate în linii precum sugera Babbage.

Diviziunea muncii poate fi, de asemenea, limitată la parametrii coeziunii naționale. În așa măsură, interesul propriu poate oferi explicații precum că națiunile și naționalismul au apărut împreună cu difuzarea capitalismului către secolul al XVII-lea. Într-o lume caracterizată de mobilitatea ocupațională, o cultură națională omogenă, iar solidaritatea națională are o importanță economică majoră și contribuie la bunăstarea națiunilor. Intoleranța pentru multitudinea grupurilor etnice și culturilor (varietate ce caracterizează precedentele state-dinastii), ar putea implica un raționament asemănător.

Investițiile în „cultura generală” poartă un caracter general în sensul că pot fi aplicate în multe profesii, dar rămân specifice unei culturi în particular. Dacă o anumită cultură nu reușește să se dezvolte și chiar să supraviețuiască, se pot pierde multe investiții valoroase în resursele umane. Investițiile generice specifice unei culturi pot fi inhibitate de riscurile existente. Salvagardarea politică, așa precum un stat își ocrotește investițiile etnice, poate reduce riscurile investițiilor culturale specifice. Aceste măsuri de salvagardare nu doar protejează investițiile etnice șubrede, ale la fel formează noi investiții în etnicitate, – care la rândul ei face convenabilă investițiile în noile politici de salvagardare, moment în care derulează un proces cauzal cumulativ mutual.

Cultura națională și solidaritatea națională pot fi dezvoltate și uneori chiar inventate de un stat național. Astfel, apariția naționalismului cultural și a celui politic poate fi explicat prin avansarea capitalismului. Dacă anumiți „agenți politici” pot depăși problema ignorării angajamentelor cotidiene ce caracterizează activitatea colectivă, se vor aloca investiții în naționalism, descrescând riscul diviziunii muncii mobile ce caracterizează economiile de piață.

Existența unei diviziuni a muncii flexibile face rațional investițiile în naționalism. Totuși contrariul e la fel de valabil. Existența unei comunități naționale poate induce agenții dispuși să se expună riscurilor vis-à-vis de diviziunea muncii mobile. Astfel, naționalismul și flexibilitatea diviziunii muncii se autoconsolidează: existența diviziunii muncii mobile determinând indivizii să investească în instituțiile naționale ce favorizează flexibilitatea în diviziunea muncii ș.a.m.d.

Solidaritatea organică promovată de Durkheim și avantajele smithiene pot simbioza într-o verigă autoconsolidatoare. Din aceste considerente, economiile naționale

capitaliste pot descrie echilibrul instituțional. Instituțiile naționalismului re-crează condițiile de necesitate a investițiilor în naționalism prin diviziunea muncii a economiei capitaliste. Aceste instituții re-crează condițiile în baza cărora această formă de organizare e convenientă prin intermediul instituțiilor naționalismului.

E în esența „echilibrului instituțional” ca o economie națională capitalistă, care este avantajată de beneficiile smithiene, poate să nu se realizeze nicicând; dacă instituțiile naționalismului lipsesc, dobândirea aptitudinilor devine prea riscantă. Pe de altă parte, dacă oamenii nu au aptitudini, investițiile în instituțiile naționalismului ce oferă posibilitatea exercitării lor nu sunt convenabile. Astfel, multe entități ce nu sunt capabile să se asocieze în națiuni viabile pot fi lăsate la extrema economiei mondiale și la nivelul inferior al diviziunii muncii lansate de Babbage. Mai mult ca atât, este în substanța echilibrului instituțional ca cineva să rămână blocat într-o națiune necorespunzătoare. Chiar dacă o națiune de proporții ar putea extinde scopul diviziunea muncii și eficienței economiei, solidaritatea, încrederea și protecția politică pot induce oamenii să facă investiții specifice unei culturi naționale (și viceversa). Acest impact poate rezulta la fel grație beneficiilor naționalității distribuite inegal. Grupuri mici, ce beneficiază de avantaje vaste și inegale, vor putea investi în formarea națiunilor care altfel reprezintă „echilibru instituțional inferior” pentru majoritatea populației.

Ținând cont de toate acestea, apare întrebarea firească dacă diviziunea muncii este un plus pentru dezvoltarea națiunii sau este un plus pentru sporul naționalismului.

Probabilitatea ca naționaliștii să lupte pentru „echilibrul instituțional” inferior e substanțială în opinia lui Breton care a propus la 1964 un concept intitulat „ante-litteram” cu o abordare a mecanismului de beneficiu, pentru a studia naționalismul. Breton demonstrează modalitatea în care investițiile naționaliste pot deveni o alegere rațională pentru un grup în căutarea unor privilegii speciale pe seama altor grupuri sociale în cadrul aceleiași națiuni. Clasa de mijloc, cu precădere, poate câștiga din investițiile în naționalism. Membrii acesteia pot obține munci mai bune când alte grupuri etnice nu le pot crea concurență. În acest mod, investițiile care aduc o rată socială mai înaltă de rambursare sunt sacrificate pentru proiecte ce maximizează privilegiile clasei de mijloc.

Investițiile naționaliste pot avea drept rezultat manipularea preferințelor clasei muncitoare, astfel încât să câștige unele beneficii psihologice de la politicile naționale. Totuși aceste beneficii pot fi obținute cu prețul pierderii rezultatelor proiectelor investiționale imparțiale generatoare de o rată mai înaltă de rambursare. În aceste cazuri naționaliștii manifestă un efect opus (dar nu inconsistent) celui promovat de Gellner. În loc să creeze omogenitate culturală, solidaritate și mobilitate pe piață, aceștia inventează tradiții „vechi” ce aduc în scenă intoleranța și discordiile. În așa mod ei au posibilitatea de a destrăma națiunea în națiuni mai mici, unde pot deține cele mai bune posturi. Naționaliștii tind să limiteze mobilitatea pieții și efectele pozitive ale diviziunii muncii. Ei nu creează și nu măresc piețele, ci le divid. În acest fel, câștigă beneficii ce ar fi putut fi lichidate în condițiile unor vaste pieți naționale.

Alți economiști au descris mișcărilor naționaliste în sensul opus propus de Breton. Ei ignoră faptul că politicile naționaliste sunt necesare pentru a promova dezvoltarea țărilor din lumea a treia. Protecționismul e conceput mai mult ca o cale de maximizare a dobânzii națiunii decât un beneficiu al naționaliștilor.

Politicile naționaliste fundamentate pe o protecție activă a „industriei infantile” au caracterizat evoluția țărilor pe care marxiștii le denumesc țări imperialiste. De exemplu, pionierul protecționismului Friedrich List[7] promova politicile protecționiste ale Statului German formându-și poziția după modelul protecționist american. Conform acestor

abordări, politicile naționaliste de care se conduc țările în curs de dezvoltare sunt o reacție rațională, iar inhibiția dezvoltării acestora se datorează liberalizării comerțului.

Teoreticienii promotori ai teoriilor interdependenței susțineau că comerțul liber nu obstrucționează dezvoltarea. Totuși această dezvoltare e funcțională în funcție de nevoile țărilor centrelor imperialiste, nesatisfăcând interesele țărilor de la „periferie”. Astfel, dependența economică cauzează dependență politică în sensul primar sugerat de Hirshman[8]. Chiar dacă comerțul internațional aduce beneficii, importanța acestora în raport cu mărimea economiilor naționale e asimetrică și poate cauza dependența politică, care la rândul ei creează dependența economică, dezvoltând un cerc vicios. Puterea imperialistă poate recurge la șantaj în raport cu alte națiuni și poate inhiba unele căi de dezvoltare ce dăunează propriilor interese. De exemplu, națiunile imperialiste ar putea încerca să concentreze tipul smithian de locuri de muncă în cadrul teritoriilor proprii și să le localizeze pe cele inferioare ale tipului lui Babbage de diviziune a muncii în țările lumii a treia.

Uneori naționaliștii susțin că ruperea dependenței politice și economice e proximală finalizării relației de dependență culturală față de puterile imperialiste. Prin dependență culturală se subînțelege că cultura pe care o consumă este fabricată în altă parte și nu este conexă nevoilor națiunii proprii.

Protecția culturii locale poate condiționa un regres, o mentalitate provincială, care servește exclusiv interesului unor „intelectuali în căutarea beneficiilor”. Mai mult, cultura locală segmentează piața și limitează avantajele diviziunii muncii în liniile pe care le-am elucidat anterior. Dacă totuși dezvoltarea culturii locale are efectul augmentării omogenității culturale și solidarității etnice, atunci poate avea efecte benigne asupra flexibilității pieții și să aducă în scenă unele avantaje propuse de Smith, în cadrul diviziunii muncii.

Rolul consumatorilor pasivi ai unei culturi străine poate limita acțiunile membrilor, unui anumit grup etnic aflați la poziția inferioară după tipologia lui Babbage, în procesul de diviziune a muncii. Pentru salvarea aptitudinilor solicită se impune ca profesiile ce implică un grad sporit de participare culturală să fie separate de celelalte profesii. Astfel, membrii de la periferii par să posede un avantaj comparativ în profesiile caracterizate printr-o participare culturală minimă. Acest fapt consolidează poziția lor în calitate de consumatori pasivi ai culturii străine formând un cerc vicios, avantajul lor comparativ fiind neadecvat.

Dacă o situație de autosuport al dependenței culturale este posibilă, protecționismul cultural poate înrăutăți lucrurile; doar uneori este util pentru a rupe acest cerc vicios. În termeni generali, protecționismul cultural este o opțiunea incorectă de a ocroti o cultură: fiecare cultură poate progresa și supraviețui dacă reușește să se integreze într-o manieră creativă cu cele mai bune aspecte ale altor culturi. Expunerea unei culturi la factorii externi poate condiționa supraviețuirea ei pe termen lung.

Argumentele naționaliste în favoarea protejării locuirilor de muncă în fața concurenței străine par a fi mai convingătoare decât cele vis-à-vis de achiziții și culturile străine. La fel, în acest caz, este posibil de judecat faptul că un control al emigrațiilor acordă beneficii angajaților, care, altfel, ar fi fost înlăturați de concurența angajaților străini.

Totuși dacă un stat intenționează să garanteze o formă a omogenității culturale și solidarității naționale, care ar favoriza specializarea smithiană și mobilitatea pieții, atunci un grad moderat de control devine necesar. Orice tentativă de a forma la toți aceleași aptitudini fundamentale este destinată eșecului, dacă accesul străinilor la națiunea în cauză este împiedicată. În cazul în cultura comună a comunității naționale trebuie păstrată

(din alte motive decât cele economice), viteza imigrării trebuie să corespundă cu cel al integrării. Gradul de realizare a instituțiilor de solidaritate națională (precum politicile de angajare totală, subvenții de șomaj și asigurări de sănătate) solicită ca accesul acestora să nu fie limitat pentru străini.

Există probe precum că prohibițiile imigraționiste sunt acompaniate de creșterea instituțiilor de solidaritate națională. Într-adevăr, conform lui Carr[9], abordarea problemelor de imigrare este o caracteristică crucială care distinge naționalismul secolului al XX-lea de cel al secolului al XIX-lea. După Carr, „naționalismul” liberal din secolul al XIX-lea s-a fundamentat pe faptul că statul trebuie să garanteze drepturile de proprietate și să nu intervină în mecanismul comerțului național și a celui internațional. Credința în mecanismele automate de „laissez-faire” și separarea formală dintre puterea politică și de cea economică, au contribuit în secolul al XIX-lea la stabilirea între națiuni a unor relații relativ pacifiste. Pe parcursul acestei perioade, națiunile devin preponderent politice și culturale dar nu unități economice (cel puțin mulți din membrii acestora consideră că aceasta este substanța lor). Din acest motiv nu devin un impediment în calea comerțului internațional sau a mobilității economice. Mai mult ca atât, până la 1870, naționalismul promovează unificarea statelor mai mici (exemplul Italiei și Germaniei), contribuind la expansiunea piețelor naționale.

Carr susține că elementul diferențiar ce caracterizează naționalismul secolului al XX-lea (inclusiv latura sa violentă), derivă din trei factori: socializarea națiunii, naționalizarea politicii economice și extensia geografică a naționalismului.

Socializarea națiunii, constituie în crearea unei noi trepte sociale la nivel de națiune și s-a impus în ultimele trei decenii ale secolului al XX-lea. Trăsăturile sale erau: dezvoltarea industriei și a dezvoltarea aptitudinilor industriale la indivizi, expansiunea rapidă în număr și importanță a populației urbane, creșterea numărului organizațiilor muncitorești și a conștiinței politice a muncitorilor, introducerea învățământului primar obligatoriu și extensiunea franchise-ului. Democratizarea națiunilor în secolul al XIX-lea s-a bazat pe afirmarea voinței politice a clasei de mijloc. În contrast, „socializarea națiunii pentru prima oară aduce cerințele economice ale maselor în prim-plan”. Nivelul salariilor și cel al angajării devin problemele de bază în politica națională, contrapusă, în unele cazuri cu cele ale altor țări.

Naționalizarea politicii economice a fost o consecință directă a extensiunii aspirațiilor naționale spre beneficiul întregii populații. O ordine internațională ar fi fost compatibilă cu ordinea națională doar în cazul în care economia era apolitică. Când atenția la capitolul aspecte sociale a substituit conceptul de „laissez faire”, economia unică mondială a fost înlocuită cu o multitudine de economii naționale, fiecare națiune fiind preocupată de bunăstarea propriilor membri.

Socializarea națiunii și naționalizarea politicii economice și-au găsit expresia în mod dramatic în schimbările radicale ale politicilor imigraționiste de după anul 1919, când toate țările industriale au închis granițele în fața imigrației de proporții. Guvernele din secolul al XIX-lea puteau să accepte imigrația când economia națională solicita abundant forță de muncă ieftină. Prin contrast „ieftin și din abundență” reprezenta o politică de eșec pentru guvernele din secolul al XX-lea. Conceptul de muncă „ieftină și din abundență” a dispărut din dicționarul politic, fiind substituit cu cuvinte neatrăgătoare „salarii joase și șomaj”

Restricțiile de imigrare au evidențiat faptul că naționalitatea înseamnă nu doar o apartenență politică ci și una economică la comunitate. Națiunea garanta nu numai doar apărarea națională, drepturile de proprietate, o cultură omogenă, dar și o educație

adecvată, servicii calificate, asigurarea sănătății chiar și în caz de șomaj. Naționalitatea a oferit membrilor niște drepturi exclusive de a savura aceste beneficii.

Consecințele restricționării imigrației au fost ambigue. Într-un sens, imigrația nelimitată diminuează inițiativa de a investi în bunuri publice necesare pentru publicul larg. În acest caz, obstrucționarea fenomenului conduce la bunăstarea poporului. În alt sens, din cauza restricționării imigrației națiunile nu pot obține unele din aptitudini de care au nevoie. Penuria abilităților a condiționat crearea monopoluri și a altor privilegii, dificil de dezbădăcinat de concurența externă. Astfel, restricțiile doar împovărează națiunea și sporesc beneficiile unor grupuri de muncitori. O ambiguitate similară caracterizează variatele forme ale protecționismului în sfera angajării, definirea locurilor de muncă, standardizarea și restricțiile bazate pe calificări, toate acestea caracterizând cadrul legal al secolului al XX-lea.

Forme diverse de reglementare pot fi necesare pentru a stimula investiții în întreprinderi sau ocupaționale. În primul caz, protecția postului de muncă într-o anumită întreprindere poate deveni o condiție necesară pentru specificul investițiilor în întreprinderii. În ultimul caz, caracteristicile postului de muncă, inclusiv modelul de calificare, sunt standardizate pentru întreprinderi.

Protecția angajării într-o anumită întreprindere este asociată cu existența unei piețe de muncă interne, precum și complexitatea birocratică a întreprinderilor moderne. Această complexitate poate fi singura cale pentru a favoriza schimburile în situațiile în care drepturile de proprietate și aptitudinile nu pot fi definite legal și trebuie fundamentate pe încrederea reciprocă a celor din interior[10].

Standardizarea posturilor poate deveni o modalitate de abținere a drepturilor de proprietate și a piețelor ocupaționale naționale pentru slujbe calificate. Astfel, muncitorul poate găsi aceeași nișă ce definește aceeași slujbă în întreprinderi variate. Standardizarea profesiilor implică faptul că investițiile întreprinderilor specifice sunt reduse enorm, fiind substituie de investiții generale, astfel muncitorii pot migra de la o altă întreprindere[11].

Crearea unor astfel de pieți naționale este complexă; angajatorul, împreună cu angajații săi poate să fie tentat să schimbe specificul postului, făcându-l mai puțin general și mai mult specific ca să satisfacă cerințele particulare ale întreprinderii. Piețele pentru ocupații calificate reprezintă un bun public și indivizii pot ușor migra în baza prevederile acestora. Angajatorii naționali și asociațiile de angajați pot însă limita această viziune. O intervenție activă a statului în politica educațională și definirea standardelor ocupaționale, este utilă pentru a asigura viabilitatea instituțională a piețelor ocupaționale. Totuși reglementările statului pot avea efect negativ și să segmenteze piețele ocupaționale în pieți naționale cu sisteme diferite de reglementare. Statul investește cu putere obstacolele liberei circulații, datorită controlului imigrației și susțin restricțiile acestei politici care poate avea efecte, fie generatoare de bunăstare, fie de satisfacerea a unor interese.

Socializarea națiunii și naționalismul politicii economice, inițiate în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, demonstrează că statul poate ameliora instituțiile solidarității naționale și culturii naționale ceea ce reprezintă condiții inerente pentru o diviziune eficientă a muncii în cadrul națiunii. Am menționat mai sus că interacționarea acestor elemente poate crea un echilibru inferior susținut, astfel indivizii fiind blocați în diviziunea greșită a muncii și națiunea neadecvată. Această limitarea a naționalismului fiind mai clară după 1870.

Anul 1870 marchează sfârșitul creării relative facilitare a națiunilor. Anterior, națiunilor noi le era ușor sa se autodefinească fie pentru că până la formarea națiunii

existau unități administrative, fie că exista o omogenitate culturale, care le facilita să se definească compact pe un teritoriu înainte unificării politice.

Înainte de 1870, naționalismul a facilitat extinderea piețelor: naționaliștii au abolit drepturile feudale, restricțiile comerciale impuse de țara mamă și au înlăturat bariere artificiale ce fac dimensiunea statului mai mică decât cea a națiunii. După 1890, grupuri etnice mai mici, dispersate și amalgamate cu alte grupuri etnice pe același teritoriu, au încercat să preia statutul de națiune. Naționalismul devine deseori asociat cu separatismul și intoleranța etnică, religioasă sau națională. Inflația naționalismului tinde să distrugă în loc să creeze pieți. Ideile bazate pe interese devin mai convingătoare decât motivul creării bunăstării, ca urmare a activităților naționaliste.

Experiența dezastruoasă din prima jumătate a secolului al XX-lea a oferit naționalismului o conotație sinistă. Cu excepția „mișcărilor naționale de eliberare”, după cel de-al doilea război mondial, naționalismul a fost înlocuit de loialitatea pentru valorile universale precum lumea liberă și comunismul. Totuși statele naționale au constituit formele primare de organizare în perioada postbelică și naționalismul și a reluat imediat amploarea după încetarea conflictului dintre lumea „liberă” și cea „comunistă”

Începând cu anul 1989, naționalismul a reînviat, fiind acompaniat de ambiguități teribile ce au caracterizat evoluția acestuia. Totuși „internaționalismul” și „cosmopolitismul” sunt la fel de vagi. Formarea unor comunități mai mari poate însemna că multe din funcțiile obținute în urma socializării națiunilor și naționalizării politicii economice sunt transferate unor organizații mai vaste, care sunt îndeplinite net superior de companii multinaționale în lumea creată la toate nivelele, unde războaiele naționale pot însemna sfârșitul umanității.

Declinul statului național poate implica trecerea instituțiilor de solidaritate socială ce au apărut treptat după anii '70 ai secolului al XIX-lea și care au crescut considerabil după cel de al II-lea război mondial. Promotorii declinului puterii statelor naționale, sunt cointeresați în destrămarea instituțiilor de solidaritate națională, iar alții încearcă să reconstruiască aceleași instituții în comunități mai mari.

Atât naționalismul, cât și refuzul de a-l recunoaște pot fi condiționate de interesele „individuale” sau de cele „generale”. În ambele cazuri nu trebuie de exagerat în luarea unei poziții în favoare căutării unui beneficiu sau ce a creării bunăstării.

În multe cazuri ambele explicații pot fi aplicate, iar în alte contexte istorice doar una devine adecvată. Mai mult, ambele abordări explică naționalismul drept o alegere rațională a agenților în căutarea augmentării propriului beneficiu. Astfel, aceștia împărtășesc prezumția că factorii precum: identitatea națională, onoare și putere dețin un rol neglijabil sau cel puțin secundar în explicarea naționalismului. În urma a acestor raționamente, putem considera ambele explicații drept explicații economice ale naționalismului.

Breton[12] subliniază că „naționalitatea” este un bun public. Aceasta ar însemna că fiecă individ ar trebuie să evite exagerarea și să contribuie la afirmarea naționalității. Astfel, devine irelevant dacă rezultatul bunului public se rezumă la profiturile obținute de grupul de investitori în naționalitate sau rezultatele sunt generate de dezvoltarea întregii națiuni. Dacă indivizii nu pot găsi o soluție pentru a se eschiva de angajamentele cotidiene, investițiile în naționalitate vor fi mai puține ca ofertă. Aceasta ar trebui să dea speranțe celor ce se opun ideii de naționalism. Însă praxis-ul nu oferă sprijin acestei speculații. Vedem că (sau chiar prea) mulți indivizi sunt dispuși și uneori chiar fericiți să-și sacrifice averea și viața în numele națiunilor proprii. Aceste sacrificii sunt dificil de explicat din perspectiva economică, deoarece indivizii caută să-și maximizeze bunăstarea.

Pentru a încerca să explicăm de ce indivizii vor să se angajeze în activități naționaliste, vom porni de la următoarele stări de facto: primar – majoritatea participanților în activitățile naționaliste susțin că conviețuirea cu alte naționalități comportă provocări sau împiedică națiunea să se autoexprime, distrugându-le identitatea; secundar – uneori grupurile naționale par să accepte „co-abitatul” cu alte grupuri naționale doar dacă dețin „puterea”, se află la conducerea țării; terțiar – uneori oamenii își sacrifică averea și viața în lupta pentru identitate națională și putere.

Astfel, apare întrebarea dacă putem explica acest fenomen prin prisma economică, sau să presupunem ca este o alegere exclusiv irațională, ori totuși există și o augmentare a naționaliștilor în această problemă.

La augmentarea utilității nu trebuie să se țină cont doar de utilitatea a ceea ce avem, dar și de utilitatea dobândită ca urmare a cugetării asupra faptului cine suntem. Ideea utilității simbolice a cauzat schimbarea radicală a propriilor păreri despre intervenția statului în distribuirea bunăstării. Multe din acțiunile noastre ne conferă o utilitate simbolică prin faptul că maximizează averea proprie prin stabilirea a ceea ce cine suntem într-o modalitate pe care o găsim dezirabilă. De exemplu, votul, prin care vrem să ne manifestăm identitatea politică sau intenționăm să decidem să redistribuim bunăstarea fiindcă dorim să ne autodefinim ca parte componentă a comunității care își protejează membrii.

Să presupunem că redefinirea noastră ca membri ai națiunii diminuează din constrângeri și ne face să le depășim. În acest caz, persoanele ce sporesc utilitatea sunt disponibile să-și sacrifice patrimoniul și viața pentru națiunea proprie și se mândresc cu (savurează) apartenența la ceva etern.

Extensiunea acestei abordări economice e întărită cu explicarea originii naționalismului oferită de Benedict Anderson în cartea sa „*Imagined Communities*”. Anderson subliniază că „nu există un număr mai mare de embleme ale culturii naționaliste moderne decât numărul înregistrat pentru monumente dedicate soldaților eroi anonimi”[13], observăm că oamenii posedă un simț al solidarității pentru un necunoscut care și-a sacrificat viața pentru o cauză nobilă.

Motivul pentru acest statut particular de naționalism este că, spre deosebire de liberalism și marxism, el este mai preocupat de moarte și imortalitate. În acest context, naționalismul are o proximitate cu religia. La fel ca religia, naționalismul transformă întâmplarea vieții omenești într-o continuitate și reduce suferința cauzată de conștiința fragilității acesteia.

În secolul al XVIII-lea nu doar s-a constituit crearea naționalismului, dar avut loc și criza viziunii creștine asupra lumii. Iluminismul putea să distrugă ușor paradisul și salvarea, dar nicidecum necesitatea pe care le satisfăceau, astfel, națiunea convenea perfect acestei cauze. Chiar de la începutul formării națiunilor, ele subînțelegeau existența ei din timpuri neștiute, apriori expresiei sale politice într-un stat național. Se presupunea că el va exista veșnic și își va îndeplini „misiunea” pe pământ. Membrii națiunii în ciuda imprevizibilității ei împărțeau imortalitatea comunităților lor imaginare.

Religia și naționalismul pot fi văzute drept căi alternative de a obține o utilitate simbolică. La fel, criza marxistă (și apărarea lumii libere) a favorizat recentele reapariții ale naționalismului.

Argumentele enunțate anterior confirmă faptul că o alegere rațională extinsă ar putea explica cererea pentru surse alternative de utilitate simbolică, deci propunerea naționalismului atunci când alte mijloace devin mai puțin atractive.

Ideea conform căreia oamenii aleg sursa utilității simbolice conform nevoilor lor este oarecum contradictorie. Deseori oamenii pot atinge utilitatea simbolică doar în cazul în care sunt încredințați că religia sau naționalitatea constituie o identitate a lor indiferent de alegerea pe care o fac. O identitate aleasă de un individ presupune împărtășirea imprevizibilului și limitării. Pentru a satisface nevoia de a diminua constrângerile vieții individuale, o identitate trebuie să apară ca alegând membrii și nu viceversa.

Un Dumnezeu sau națiunea alese să sporească utilitatea simbolică sunt fără sens și sunt lipsite de folos pentru a depăși fragilității și imprevizibilității vieților noastre. Această nevoie poate fi satisfăcută doar dacă credem că Dumnezeu sau națiunea ne-au ales pentru a le îndeplini voința. Doar în acest mod, indivizii pot fi convinși de faptul că aparțin la ceva mai grandios decât supraviețuirea entităților lor fizice.

După Anderson, faptul că putem alege să ne alăturăm acestor asociații, inhibă și obligațiunile asumate pentru atingerea scopurilor. Dacă suntem conștienți de faptul că aceste organisme reprezintă interesele noastre, acțiunile noastre dobândesc aura purității. Iar această puritate ne determină să participăm la o cauză măreață ce depășește limitele existenței noastre. „Destul de ironic, teoria marxistă de interpretare a istoriei e simțită (mai mult decât conștientizată) ca o reprezentare a nevoii fatale, la fel obținând aura purității și dezinteresului.”[14]

Limitarea excesului de naționalism este o modalitate de a oferi mijloace alternative de obținere a poziționării simbolice în perioada de după 1989. De exemplu, rămâne deschisă întrebarea dacă mișcarea ecologică poate oferi o astfel de alternativă și face oamenii să creadă că sunt aleși să salveze lumea.

Astfel, puterea națională și prestigiul pot fi utilizate pentru o analiză economică. Puterea și prestigiul posedă unele trăsături ce le disting. Putem să ne imaginăm ușor o societate în care fiecare individ consumă cantități mari de bunuri materiale. Însă este mult mai dificil să ne închipuim o societate în care fiecare consumă cantități enorme de putere și de prestigiu. Concluzionând, putem afirma, că fiecare consumă putere și prestigiu în măsura în care nu le consumă alții.

Orice cantitate pozitivă de putere și de prestigiu trebuie consumat colectiv și în același timp cu cantități negative: pare imposibil să exerciți puterea dacă cineva nu practică exercițiul acestei puteri sau, cu alte cuvinte, trebuie consumată împreună cu puterea negativă. În mod analog este imposibil ca cineva să consume prestigiu sau „superioritate socială” dacă alții nu consumă „inferioritate” socială.

Dispariția grupurilor caracterizate de un nivel slab de cooperare atrage după sine moartea fizică a indivizilor. Modelele lui Boyd și Richardson[15] solicită doar o despărțire de grup și emigrație dispersată a indivizilor aparținând grupei dizolvate în alte grupuri. Dacă dimensiunea grupului ce se destramă nu e prea vastă în raport cu populația, imitarea mecanismului va implica faptul că imigrația membrilor grupului destrămat nu va schimba caracteristicile altor grupuri: în fiecare grupă, cei câțiva imigranți vor imita conduita membrilor pre-existenți. Cu alte cuvinte, ce contează pentru existența unui astfel de proces de selecție care rezidă în extinderea culturală, aceasta nefiind necesară.

După Boyd și Richardson, grupul uman ce pare să satisfacă cerințele modelului lor este un grup etnic. Grupurile etnice sunt caracterizate de faptul că volumul trăsăturilor culturale în cadrul grupului este mai mare decât acela dintre grupuri. Cooperarea în

cadrul grupului etnic, conflictele și războaiele dintre grupurile etnice, precum și consecințe inter-relaționate a lor sunt prognozate de modelul evoluției culturale.

Isaiah Berlin[16] a făcut o distincție între cele două concepte de naționalism: primul, nu este agresiv și accentuează cooperarea, solidaritatea, familiaritatea cu concetățenii, în schimb cel de-al doilea concept evidențiază conflictul, violența și ura pentru străini. Analiza lui Boyd și Richardson demonstrează: că chiar dacă e posibil să existe două „elemente de bază”, conformitatea lor poate fi interdependentă. Cooperarea și solidaritatea din primul concept nu s-ar fi dezvoltat dacă nu alcătuiau un contrast cu înțelesului celui de-al doilea concept: conflicte, războaie.

Apare întrebarea poate oare elementul naționalist să fie disociat de elementul malign? Poate primul să stopeze maximizarea de corespundere, care, provocând atâtea victime poate duce la distrugerea umanității? Putem să întreprindem ceva împotriva pornirilor genetice și elementelor ce uneori ne domină rațiunea despre astfel de consecințe dezastruoase? Poate maximizarea utilității individuale să prevaleze asupra replicării ce maximizează corespunderea în mințile noastre?

Teoriile explicate nu trebuie considerate ca excluzându-se mutual; fiecare poate contribui la explicare unor aspecte ale naționalismului. Crearea bunăstării și căutarea interesului propriu, utilitatea simbolică și, în ultimă instanță, replicatorii egoiști ce maximizează corespunderea proprie în mințile noastre sunt toate concepte ce pot facilita comprehensiunea acestui fenomen complex.

Note:

1. Anderson, Benedict. *Comunități imaginate*. - București, 2000, Editura Integral. p.11
2. Smith, Adam. *Avuția Națiunilor*. - București, 1996, Editura Academiei
3. Babbage, Charles. *Economy of Machinery and Manufactures*. Lucrarea apărută în primă ediție în 1832
4. Ricardo, David. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. Lucrarea apărută în primă ediție în 1817
5. Gellner, Ernest. *Condițiile libertății. Societatea civilă și rivalii ei*. - Polirom, București, 1998
6. Breton, Albert. *The Economics of Nationalism. Journal of Political Economy*. Vol. 72, Nr. 4, pp. 376-86
7. Lucrarea reprezentativă fiind *Das Nationale System der Politischen Ökonomie* (Sistemul național al economiei politice) apărută în 1841
8. În *National Power and the Structure of Foreign Trade* în primă ediție în 1945
9. Carr, Edward Hallett în *Nationalism and After* în primă ediție în 1945
10. Breton, Albert. Wintrobe, Ronald în *The Logic of Bureaucratic Control* în primă ediție în 1982
11. Pagano, Ugo în primă apariție în *Property Rights, Asset Specificity, and the Division of Labour under Alternative Capitalist Relations*. Cambridge Journal of Economics. Vol. 15, Nr. 3., 1991
12. Ibidem
13. Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. – Londra, 1983, Ed. Verso, p.10 (prima ediție)
14. Ibidem
15. Gardels, Nathan. *Two Concept of Nationalism: An Interview with Isaiah Berlin*. Noiembrie 1991
16. Ibidem

Andrei Perciun,
doctorand

CONSIDERAȚII FILOSOFICE PENTRU O NOEMA A IMAGINII FOTOGRAFICE

The noema of the photo is found in “Ça-a-été” by Barthes, which explains itself as an referent inducible and inflexible in the past. What we see now, was there. The structural similarities of the Photo and of the symbol are undisputable, as the photographic image stands for a past reality in present terms.

Roland Barthes pune în paranteze aspectele sociale ale fotografiei, căutând cu perseverență noema acesteia, dând greutate ontologică faptului de a-fi-în-sine a fotografiei, ceea ce va prolifera o devastare conceptuală a tuturor imaginilor. În pofida frecvenței vizuale a imaginilor în domeniile teoretice și practice, filosoful francez va efectua o transmutație fenomenologică cu scopul de a găsi diferențierile de bază ale imaginii fotografice de celelalte imagini (sensul noțiunii de imagine fotografică se identifică cu noțiunea de imagine tehnică cercetată de Vilém Flusser). „J'étais saisi à l'égard de la Photographie d'un désir «ontologique»: je voulais à tout prix savoir ce qu'elle était «en sois» par quel trait essentiel elle se distinguait de la communauté des images.” Astfel, Barthes atestă imposibilitatea de a face o tipizare specifică fotografiei. Însă datorită unităților funcționale ale fotografiei, corifeul mitologiilor contemporane va enumera trei direcții generale de manifestare a acesteia: empirică (fotografii profesionale sau de amator), retorică (peisaje, naturi statice, portrete, nuduri) și estetică (realism, pictorealism). Toate acestea în particular sau în ansamblu se grupează în partea exterioară în-sine-lui (esenței) fotografiei, ceea ce complică ineluctabil stabilirea unei identități distincte. Dificultatea sustrasă din situația imposibilității stabilirii punctului diferențial inerent fotografiei (nominalizarea barthesiană a esenței noetice se va concentra asupra conceptului de punctum) se datorează funcției de re-prezentare și de re-producere în sensul unei medieri. Cu alte cuvinte, situația imaginii fotografice este asimilată de structura intimă a simbolului propriu-zis, care se elucidează prin repetiție, redundanță, reprezentare și chiar imitație, acestea, la rândul lor sunt întreprinse pe fundalul vădit al contingenței și întâmplării.

Deopotrivă transformărilor lui Andreas Müller-Pohle, întâmplarea devine un element indispensabil imaginii fotografice. Maniera în care sunt create aceste fotografii este tendențial opusă programului necesar al aparatului, materializându-se prin formula în care ochiul operatorului (teoria) este urmat strict de mâna acestuia (practica), ce este aplicată asupra declanșatorului consecutiv unui proces de coordonare în care se deduce viitorul printr-o prezentificare spontan-programată. Aceste imagini fotografice evoluează în direcția clarității sociale, exactității viziunilor despre lume și expresivității delapidate spre o realitate seducătoare și virtuală. Vom vedea mai târziu că aceste fotografii întâlnite frecvent în viața cotidiană se vor subordona în cadrul spațiului vizionar nivelului culturii de masa, pe care Barthes o va elucida cu ajutorul conceptului de stadium. Procedul de căutare al în-sine-lui fotografic va fi asistat la Müller-Pohle de subversiunea firului logic din care se „țese” fotografia. Așa încât se apelează la metodica orbirii operatorului care va ieși sub dominația programului „ochi-mână” al aparatului printr-o întâmplare necesară, ludic direcționată spre descoperirea neverosimilului. Ulterior acestui procedeu se vor înfățișa „...fotografii demitologizante, demaginizante și informative în același timp: ele fac vizibil ceea ce, până acum, nu s-a văzut...”[2]. Se observă că acest procedeu care manevrează cu întâmplarea liberă axată în timp, leapădă fotografia de rigoare, însă

nu se face o referire directă la noema acesteia, deoarece în prim plan iese în evidența latura ei funcțională.

Plasată structural, de Jean-Louis Poitevin, la articulația dintre vizibil și invizibil (la fel ca simbolul), imaginii îi revine rolul de a sucomba invizibilul într-un văzut, care, la rândul său, reprezintă trecerea și apoi revenirea imaginii în conștiință. Gilbert Durand discerne poziția tranșantă a simbolului ca „un semn veșnic văduvit de semnificat”[3], în sensul expeditiv al verificării, trimise spre un lucru abstract sau spre oricare altă experiență inaccesibilă din punctul de vedere al sensibilității prezente. Opulența cu care tradiția kantiană și metodologia fenomenologică tratează situația interacțiunii conștiinței cu infailibilul exteriorului este simplificată de Durand, printr-o decelare velină a modurilor de reprezentare a lumii, la un demers direct și la altul indirect. Firesc cu ajutorul acestora se apreciază gradul de adecvare al referențialului reprezentat: „Conștiința dispune de două moduri pentru a-și reprezenta lumea. Unul direct, în care lucrul însuși pare prezent în minte, ca în percepție sau în simpla senzație. Celălalt indirect, atunci când dintr-un motiv sau altul, lucrul nu poate să se prezinte „în carne și oase” sensibilității...”[4].

Diferența metafizică pe care o face fenomenologia pentru o „conștiință a ceva” înlătură orice alt procedeu de a percepe lumea direct. Mediarea imaginii, în sensul ei general, va sensibiliza distanța dintre om și natură. Vilém Flusser preia o poziție critică cu caracter ludic atunci când se lansează într-un discurs despre valențele acestei medieri pentru o integrare cât mai compatibilă a conștiinței în lume. Așa încât poziția eminentă a omului față de natură va fi însoțită de o continuă luptă cu scopul de a preschimba obiectele. Ob-iectum-ul definit de Flusser în mod etimologic reprezintă o proiectare împotriva Subiectului. În mod firesc se va solicita unui „Așa este” comoditatea altui „Așa trebuie să fie”[5]. Durand, la fel ca Flusser, când vorbește de mediere se axează pe doi piloni de bază: imagine și text. Mediarea determină felul în care gândim și percepem realitatea. Ambii au temei să afirme distorsiunile categorice ale „galaxiei Gutenberg”[6] vis-a-vis de circularitatea „magică” a imaginii, iar fotografia va reprezenta obiectul post-industrial (Flusser) ce reiese dintr-un „efect pervers” (Durand) al civilizării. Evidența cu care fotografia este subordonată direct planului simbolist al ființării se datorează „punerii în paranteze” a înseși intenționalității. În asociere cu celelalte imagini (în mare parte picturi), imaginii fotografice cu predilecție îi este propriu felul de a fi tautologică. Așa încât scenariul fenomenologic al relației complementare dintre Subiect și Obiect, propagat în sensul identificării într-un singur bloc existențial, în urma parvenirii obiectului abnegat din intenționalitatea subiectului într-o abținere a calității ultimului, este distorsionat de fotografie până în momentul în care subiectul este transformat în obiect. Barthes este conștient de acest lucru atunci când preia roluri neautentice în momentul în care este fotografiat (se are în vedere gradul pluralist de eu-ri care apar de fiecare dată în diverse fotografii și care nu reflectă eu-l indubitabil al ființei): „Car la Photographie, c’est l’avènement de moi-même comme autre: une dissociation retorse de la conscience d’identité.[7]” Asociată cu moartea, imaginea fotografică continuă să repete aceeași ființare improprie, Barthes concluzionând că „Photographie transformait le sujet en objet...[8]” și că bucata de cașcaval va rămâne întotdeauna bucată de cașcaval în orizontul ființării fotografice.

Acest mod de interpretare ne îngăduie să calibrăm ideea continuității spațiului fotografic cu aporiile anticilor Parmenide și Zenon ale căror idei asupra referențialului existenței, ca incluziune neîntreruptă a ființurilor, corespunde circularității, care este o

prerogativă a imaginii fotografice. În pofida acestui fapt avem puțin teme să afirmăm că imaginea fotografică se reduce doar la o simpla oglindire a realității, la fel nu putem spune că fotografia se prezintă ca o entitate vie. Legătura cu moartea pe care o face Barthes se atașează de dorința de a păstra imaginea trecută fără nici o schimbare și cu o expresivitate cât mai intensă. Asemenea lui Parrhasios din Efes care își organiza toate tehnicile cu scopul de a găsi răspunsul la întrebările: „Cum să reprezinți invizibilul în vizibil? Cum să surprinzi expresia în momentul crucial al mitului (cum să reprezinți ethosul mithosului fixat pe imagine)?[9]” stăpânind darul picturii, în spatele picturilor antice grecești mereu preexistă o narațiune (text) concentrată într-un moment etic de maximă tensiune. Parrhasios considerat unul dintre cei mai remarcabili pictori ai antichității, mai cunoscut chiar și decât Zeuxis, într-un dialog cu Socrate enumeră trei momente consecutive ale vizibilului spre invizibil: în primul imaginea reprezintă ceea ce se vede, în al doilea se caută frumusețea și în al treilea este exprimat ethosul – momentul crucial, care preia forma stării de spirit. Însă Parrhasios, tortura sclavi pentru o reprezentare mai autentică al chinului lui Prometeu înlănțuit pe stâncă, de exemplu, în scopul conservării ethosului în imaginea pictată. Sclavul murea, iar imaginea lui pe chipul lui Prometeu va dura o veșnicie. Este evidentă legătura cu teatrul și poezia, pe care o face și Barthes atunci când recurge la originile imaginii fotografice.

Simptomatică pentru un cuget clasic grecesc este complementaritatea mutuală dintre evidența imaginii și tragismul textual al narațiunilor homerice: „Pictura antică este narațiunea unui poet condensat în imagine[10]”. Deci noema imaginii s-ar putea afla la un pas de moarte. Barthes descoperă pe suprafața imaginii fotografice trei straturi conceptuale: studium-ul reflectă circumstanțele sociale, ceea ce este aruncat direct privirii, stadium-ul vine cu un conținut educativ din partea vizionarului în scopul unei percepții cât mai adecvate al studium-ului, dar, cum am menționat, prioritar acestora este noema fotografiei, care, într-o oarecare măsură, se exprimă printr-un punctum. Pentru Barthes punctum-ul constituie un oximoron, într-un fel penibil din cauza felului de manifestare nedeslușit și înțepător atunci când devine evident. Miopia și uitarea sunt pilonii neasemuiți ai descoperirii punctum-ului, care oricum pretinde să „developeze indevelopabilul”: „Ruse du vocabulaire: on dit „développer une photo”, mais ce que l’action chimique développe, c’est l’indéveloppable, une essence (de blessure), ce qui ne peut se transformer, mais seulement se répéter sans les espèces de l’insistance (du regard insistant)”[11].

Punctum-ul constituie un dat momentan tangențial înrudit, după Barthes, cu forma tradițională a poeziei japoneze – Haïku, deoarece nu reiese dintr-o meditație interpretativă de durată și, în așa mod, se realizează un fel de „înțepătură” al absentului, al referentului „care nu mai este”, însă prin prezentul privirii spectatorului se isca un decupaj într-un „care a fost”. Ceea ce e important pentru punctum este momentul ieșirii din structurile originare ale medierii și respectiv funcția decodării este inutilizabilă pentru aflarea acestuia: „Le studium est en définitive toujours codé le punctum ne l’est pas...”[12].

Caracterul indicibil al punctum-ului și sentimentul de jenă fixat în momentul apariției acestuia involuntar ne conectează la considerațiile kantiene despre sublim. Evidența acestei analogii se dovedește a fi mai intensă atunci când se face o descriere a sentimentului acronic pătruns de intuiția proximității numenale care sustrage spiritul din albia structurată a rațiunii pure în clipa în care se dă sublimul. Barthes vorbește despre aceeași vigilență spirituală erodată spre o imposibilitate de a formaliza înțepătura clară și, totodată, obscură a punctum-ului: „Ce qui je peux nommer ne peut réellement me

poindre. L'impuissance à nommer est un bon symptôme de trouble.[13]" Punctum-ul apare manifestându-se mnemonic atunci când se potrivește indirect conștiinței, adică se uită ca apoi să se amintească. Barthes recunoaște mai lejer o imagine fotografică la distanța miopiei, deoarece claritatea proximității vizuale îi impune alcătuirea unui bloc descriptiv din care punctum-ul „fuge”. Scrisul ca funcție a textului are ca scop uitarea, ca și imaginea văzută în întuneric. Din această perspectivă este abnegat aspectul mediatic al acestora, astfel încât se formează un kairos pentru descoperirea punctum-ului: „... pour bien voir une photo, il vaut mieux lever la tête on fermer les yeux”. A închide ochii înseamnă a da posibilitate imaginii să vorbească în tăcere.

Metoda soporifică, ce pleacă din locul epistemic al medierii și care parvine la o relație proximă cu noema imaginii fotografice, atrage după sine o dialectică izolantă asistată de o fenomenologie critică. Această dialectică se referă în egală măsură atât la text, cât și la imaginii. Deci contradicția interioară a cuvântului vorbit se va regăsi în tăcere și apoi se va depozita într-un cuvânt scris. Trecut printr-o uitare și redescoperit cu un nou înțeles, cuvântul preia un alt curent de evoluție interpretativă. Imaginea văzută, la fel ca și cuvântul rostit, își găsește izolarea fenomenologică sau, din perspectivă textuală, pauza critică, exprimată tragic printr-o tăcere, în umbră, dacă nu chiar în întunericul viziunii. Cu predilecție ne amintim de Müller-Pohle cutezătorul, care a înlocuit siguranța necesară a programului prestabilit „ochi-mână” cu o orbire neasemuită din domeniul libertății, practică aglutinată cu o pavare metodică spre o autentificare a realității. Imaginea reamintită extrage obscuritatea întunericului și lasă imprimat teribilul apariției unui alt punct de vedere în sensul monadologiei lui Leibniz și al punctum-ului bathresian.

Această idee indică condițiile favorabile pentru a aminti în treacăt de faimoasa alegorie a lui Lucian Blaga exprimată întru remarcarea diferitelor grade de profunzime ale spiritului: „Mă plimb în vârf de munte. E noapte, dar cum ochii mi s-au obișnuit cu întunericul, văd la depărtări mari, vag, ce-i drept, dar totuși văd. Aprind un muc de lumânare, deodată văd limpede la doi pași, dar mai departe nimic. Minte noastră sănătoasă, cu presimțirile ei instinctive, obișnuită cu întunericul realității, vede - tulbure, ce-i drept - la depărtări și-n adâncimi foarte mari. Știința își aprinde însă mucul de lumânare, dintr-o dată vedem totul la doi pași, dar mai departe deloc...[15]”. Criza științei clasice din „epoca lui Gutenberg” a fost îndatorată de o autentificare a realității, fiind analizată în nenumărate rânduri de diferiți autori din secolul XIX-XX; perioadă în care își face apariția fotografia, care parțial realizează o sinteză a imaginii percepute în mod tradițional și a conceptului textual al științei.

Transfigurarea dialectică îndreptată spre noema imaginii fotografice este impregnată deci de o substanță metodic fenomenologică. Pentru a înțelege mai bine această dialectică Barthes ne oferă ca exemplu discuția lui Kafka cu Janouch: «La condition préalable à l'image, c'est la vue », disait Janouch à Kafka. Et Kafka souriait et répondait: «On photographie des choses pour se les chasser de l'esprit. Mes histoires sont une façon de fermer les yeux. »[16]; adică a privi o imagine obișnuită cu alți ochi pentru ai redescoperi esența ei originară. Acest punctum barthesian deține și un mandat al sintezei dintre Stadium și Studium, cu alte cuvinte venind din afara imaginii punctum-ul se află, totodată, în ea. În așa mod „... l'image lancé le désir au-delà de ce qu'elle donne à voir...[17]” și cu această străpungere imaginea este adusă până în extrema perfecțiunii anchilozante și, totodată, virtuale fără să fie descoperită propriu zis noemă imaginilor fotografice. Un caz similar se întâmplă și cu Parrhasios din Efes, care inițiază linia

extremă a pornografiei, stăruindu-se să „despice” frumusețea feminină până în ultima celulă.

Barthes încearcă să măsoare gradul de verosimilitate a imaginii vizuale, analizând amănunțit fotografia în care maica sa este reprezentată în vârstă. Jocul pe care îl preia Barthes se implică interpretativ în raționamentele vectoriale ale timpului. Prezentificând un trecut de loc retrăit, se ajunge la paradoxul unui propriu impropriu: „Ce n’*était pas elle, et pourtant ce n’*était* personn d’*autre*[18]”. Totodată, imaginea percepută rămâne în particular adevărată, iar la nivel general falsă; diferențiindu-se pentru o recunoaștere a identității, imaginea fotografică rămâne neesențială în aspectual realității prezente.*

Provocarea pe care o face imaginea vizuală se concentrează asupra momentului „aproape că”, înrudit cu formula definitorie a visului. Acesta induce conștiinței credule o aventură ispititoare care se desfășoară între un a cunoaște și un a vedea al realității. Cunoașterea, în adevăratul înțeles al cuvântului, se dizolvă treptat cu o exuberanță gravă într-un joc circular al timpului, al realității și al ființei. Așa încât se ajunge la formula lui Godard „Pas une image juste, juste une image”, în care imaginea vizuală se îndepărtează de veritabilul științific mult râvnit la prima vedere.

Identificarea punctuală a trecutului și cea a viitorului, ca fiind identice într-un prezent, face imaginea fotografică să fie mai aproape de demersul fenomenologic al realității. Diferită de celelalte imagini tradiționale, imaginea fotografică este strict plasată într-o combinație complementară al trecutului cu prezentul. Și dacă „La peinture, elle, peut feindre la réalité sans l’avoir vu.”, atunci fotografia se re-prezintă printr-o „... double position conjointe: de réalité et de passé.[19]”

Constituentul noemic al fotografiei este găsit de Barthes într-un „Ça-a-été”, care se elucidează ca un referent indicibil și inflexibil în trecut. Ceea se vede acum, a fost acolo. Acel „acolo” se situează între un subiect și un infinit intransigent, ultimul preluând rolul reperului prin care este posibilă o re-actualizare sau o re-prezentare. Similitudinile structurale ale fotografiei și ale simbolului sunt incontestabile, în cazul în care se ajunge să se conchidă că imaginea fotografică reprezintă o realitate trecută prezentificată: „La photographie ne dit pas (forcément) ce qui n’est plus, mais seulement et à coup sûr ce qui a été.[20]”

În continuare vom trasa câteva repere cu privire la structura imaginii vizuale și a fenomenului istoriei. Este ireproșabilă legătura dintre istorie și timp, însă acest timp istoric se manifestă printr-o linearitate conceptuală determinată de un determinism progresist. Am analizat și în alte studii interpretarea pe care o dă Vilém Flusser expansiunii textuale în istorie, care predetermină modul dualist și liniar al gândirii în detrimentul timpului circular al imaginii. Șirul coerent al timpului istoric devine o limitare anchilozantă pentru viața cotidiană. În acest sens filosofia vieții vine ca o riposta ordinii „normale” a lucrurilor cu scopul determinării unui explozii existențiale, care va depăși pierderea individului în anonimatul mulțimii mute. Søren Aabye Kierkegaard dă un înțeles mai specific simbolului crucii atunci când încearcă să explice fenomenul existenței. Cum o face? Linia orizontală a crucii este interpretată de Kierkegaard ca fiind timpul în înțelesul coerent al scurgerii evenimentelor în istorie. Pe acest segment temporal al normalului lucrurile se petrec după scenariu prestabilite, la fel ca și în filmul artistic din prezent. Cea de-a doua linie pe care se construiește propriu-zis semnul crucii este interpretată de filosoful danez ca fiind o ieșire din sine, o ex-sistență, o abordare critică al situsului existențial în care se află. Această izbucnire tangențial se apropie de fenomenul fotografiei în sensul unei decupări din realitate.

Același înțeles îl au și transmutațiile circulare ale lui Friedrich Nietzsche, în care omul cămilă corespunde liniei orizontale a crucifixului kierkegaardian, iar poziția existențială a omului leu se regăsește în verticalitatea conștientizatoare preparată de diferență și exprimată printr-o mirare. Deci imaginea fotografică, la rândul ei, distruge stilul constitutiv al omogenității cotidiene și prin asta uimește. Ea nu posedă viitorul. Cinematograful decurge normal, ca viața. Fotografia însă se îndreaptă spre trecut printr-un aoriste, care încearcă să mențină această verticalitate și nu să demonstreze printr-un cod, ulterior lecturat. Prezentificarea pe care o face fotografia se asociază cu ideea lui Kierkegaard despre contemporanitate a minților verticale, adică a acelor indivizi care au izbutit să-și croiască propriul sistem valoric, diferit de acel subzistent. În așa fel, Kierkegaard îi plasează pe poziții de contemporani pe Buddha, Confucius, Socrate și Isus, considerându-i verticali impecabili. Fotografia se dovedește a fi, în acest context, un certificat de prezență pentru ființele înfățișate de ea. Și din această perspectivă, se cere amintită concepția lui Robin George Collingwood care vizează posibilitatea adecvării obiectului de studiu al științei istorice. El expune ideea conform căreia cunoștințele istorice se adecvează datorită procesualităților lor[21], adică istoria nu studiază evenimente, ci procese care nu au un început și un sfârșit, nu fapte moarte ale trecutului, ci prezentificări transfigurate ale contemporaneității. Ipoteza de la care pornește Collingwood este afirmația că istoricul studiază trecutul care este viu în prezent. Prin urmare re-prezentarea pe care o face imaginea fotografică este una de ordin structural-simbolic prin care e posibilă o repercusiune asupra trecutului.

Deci autentificarea existenței ființei constituie condiția noemei pentru o imagine fotografică. Din acest aspect ne vom confrunta cu mari dificultăți atunci când vom aspira să o transfigurăm într-o narațiune. Din această cauză, Barthes provoacă repetări neconținute întrebării despre sensul imaginii fotografice cu scopul de a depopulariza fotografie până la un singur individ. Pentru întreaga cultura occidentală, spune Barthes, ceea ce e prea evident este neadecvat și ceea ce e prea vizibil este neadevarat. Aceasta ne determină să confirmăm analogia structurii imaginii fotografice și a poeziei japoneze Haiku, amintită deja, așa încât în momentul în care imaginea vizuală este pusă în producție se pierde orice posibilitate de a mai simți acea înțepătură tulburată a punctum-ului.

Note:

1. Roland Barthes, *La chambre claire, Note sur la photographie*, Cahiers du Cinéma, Gallimard, Seul, 1980, p. 13.
2. Vilém Flusser, *Pentru o filosofie a fotografiei*, Idea Design & Print Editură, 2003, p.62.
3. Gilbert Durand, *Aventurile Imaginarului, imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, 1999, p. 14.
4. Ibidem, p. 13.
5. Vilém Flusser, *Pentru o filosofie a fotografiei*, Idea Design & Print Editură, 2003.
6. Gilbert Durand, *Aventurile Imaginarului, imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, 1999, p. 145.
7. Roland Barthes, *La chambre claire, Note sur la photographie*, Cahiers du Cinéma, Gallimard, Seul, 1980, p. 28.
8. Ibidem, p. 29.
9. Pascal Quignard, *Sexul și spaima*, Editura București, 2000, p. 35.
10. Ibidem, p. 39.

11. Roland Barthes, *La chambre claire, Note sur la photographie*, Cahiers du Cinéma, Gallimard, Seul, 1980, p. 81.
12. Ibidem, p. 84.
13. Ibidem, p. 84.
14. Ibidem, p. 88.
15. http://filosofieonline.com/citate.php?what=Lucian%20Blaga&sess_id ; citat nr. 21.
16. Roland Barthes, *La chambre claire, Note sur la photographie*, Cahiers du Cinéma, Gallimard, Seul, 1980, p. 88.
17. Ibidem, p. 93.
18. Ibidem, p. 103.
19. Ibidem, p. 120.
20. Ibidem, p. 133.
21. Robin George Collingwood, *O autobiografie filosofică*, Editura Trei, București, 1998.

Laurențiu Turbatu,
doctorand

CONCEPTUL ȘI PARTICULARITĂȚILE FUNDAMENTALE ALE STATULUI DE DREPT ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

The author states in the first part the historical conditions of the apparition of this type of state, legitimately placing it after the French bourgeoisie Revolution. Thus, the doctorand establishes the roots of the proper state starting from the famous Declaration of the Human's Rights, as well as from the principles of liberales – bourgeois doctrine.

Viața statală în societatea capitalistă, ca și principalii factori ai vieții politice, a cunoscut mutații radicale, o organizare desăvârșită, superioară în raport cu toate societățile anterioare.

Burghezia, clasă revoluționară, progresistă, care a venit pe scena istoriei cu tendințe clare de reînnoire în toate domeniile, pentru eliminarea tuturor elementelor drenatorii din societatea feudală, a adoptat o poziție clară, antifeudală, antinobiliară, propaganda teze, lozinci ca: *libertate, fraternitate, demnitate, suveranitate*. Burghezia este clasa socială, care în viața politică a promovat: libertatea comerțului, convențiilor, lansând și principiul doctrinei liberale: „*lăsați să se facă, lăsați să treacă*”, libera inițiativă, libera întreprindere atât în gândire, cât și în acțiune.

Revoluția burgheză din Franța a proclamat o suită de drepturi și libertăți nemaîntâlnite până atunci, - libertatea concepțiilor, a ideilor religioase, politice etc.

Celebra *Declarație a drepturilor omului* din perioada Revoluție Franceze a fost devansată de gândirea românească revoluționară, cu 5 ani înainte, în anul 1784, prin principiile și revendicările social –umane, profund progresiste, proclamate de Revoluția Românilor din Transilvania, condusă de Horia Cloșca și Crișan.

Burghezia are, de asemenea, meritul de a fi introdus dreptul de vot universal, direct, egal și secret, sistemul constituțional, care cuprinde totalitatea drepturilor și libertăților civice, sistemul electoral, ce consacră normele și principiile de organizare a alegerilor și de promovare a forțelor politice conducătoare în stat etc.

Statul de drept[1] este un termen elaborat de știința juridică germană (Rechstaadt) și considerat ca element de bază al pozitivismului juridic. În sec al XIX-lea, juriștii prusaci Mohl, Stahl, Geist opun statul de drept statului polițist. După opinia lor, statul de drept, în raporturile sale cu cetățenii, trebuie să se supună regimului de drept.

În secolul al XX-lea, juristul austriac Hans Kelsen definește statul de drept ca structurare a unei ordini juridice și piramidale, în care normele se articulează într-un tot organic, prin intermediul constituției, legislației și regulamentelor, asigurând drepturile și libertățile individului. Hans Kelsen caracterizează statul de drept ca o ordine de constrângere și nu ca o ordine contractuală, ceea ce a permis și interpretări ce justifică statutul polițist. Statul de drept, intrat în umbră între anii 1930 – 1950, revine în actualitate după anul 1970, dar sub forma unei doctrine a contractului social (Bodin, Hobbes, Spinoza, Locke) și a doctrinei drepturilor individuale, fiind interpretat ca un stat suveran, limitat în acțiunile sale prin lege. Rămâne însă deschisă și nesatisfăcător rezolvată problema democrației și a evitării alunecării spre anarhie. O democrație poate corespunde esenței sale doar dacă dispune de un stat puternic, în stare să reglementeze și să mențină ordinea democratică.

Premisa teoretică a statului de drept pornește de la un important principiu din limba germană „*justz staadt*” sau „*rechts staadt*”. Cerința primordială a acestui principiu

este domnia dreptului, domnia supremă a legilor, a normelor de drept. Aceasta înseamnă, în esență, statul de drept. Orice atingere adusă principiului supremației legii, pune sub semnul îndoielii însăși existența liberă a națiunii, a poporului, acțiunea unui principiu fundamental, juridic și democratic: „*Vox populi, vox dei*”.

Legea în statul de drept trebuie să exprime voința poporului. În statul de drept se confirmă principiul democratic și juridic al strămoșilor romani:” *voluntas populi, suprema lex este*”. Principiul „*libertas populi*” are la bază principiul „*libertas sub lege*”.

Statul se numește de drept, deoarece întregul edificiu statal, întreaga construcție statală, structura a statului, locală și centrală, pe orizontală și verticală se bazează pe lege pe prevederile ei, pe normele de drept. De asemenea, pe lege se fundamentează ansamblul relațiilor dintre cetățeni și stat. Toți indivizii, indiferent de poziția socială, de rolul deținut în ierarhia societății, se subordonează prevederilor legii, acționează, mai corect, trebuie să acționeze, atât în viața politică, cât și în cea viața socială în conformitate cu legea: „*Dura lex, sed lex*” (Legea este aspră, dar este lege). Nimeni nu poate invoca faptul că nu a cunoscut legea (Nemo censtur ignorare legem) (Nimeni nu poate invoca că nu a cunoscut legea).

Așa cum este logic, firesc, statul de drept își întemeiază înainte de toate, întreaga sa funcționalitate, activitate internă și internațională pe Constituție, legea supremă, fundamentală sau „Legea legilor”. [2] Aceasta consfințește forma de guvernământ, structura și competența organelor centrale și locale ale statului, separația puterilor în stat și controlul reciproc între acestea, drepturile și libertățile civice etc.

În orice stat de drept, caracterul democratic al Constituției este un principiu fundamental, condiția primordială a promovării democrației autentice. În acest sens, o mare importanță are nu numai proclamarea principiilor, normelor democratice, a drepturilor fundamentale ale omului, dar și modul în care se asigură garantarea lor, precizarea condițiilor și căilor sau a mijloacelor de materializare a acestora de către stat și organele sale. De altminteri, aceasta este chintesența democrației în orice regim politic. Statul de drept își întemeiază activitatea și pe baza legilor ordinare, obișnuite, edictate de puterea legislativă – Parlamentul [3] care reglementează fiecare din domeniile de activitate socială (de exemplu, legi în domeniile politic, economic, juridic, social, cultural etc.). În acest sens, o mare importanță are legea electorală care stă la temelia promovării organelor statului de drept, de organizare și desfășurare democratică a alegerilor. Legea electorală (sistemul electoral) definește principiile după care se organizează alegerile pentru formarea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și organelor locale ale puterii, consiliilor locale.

În orice stat de drept, sistemul electoral [4] are la bază principiile votul universal, egal, direct și secret, dubla și chiar tripla candidatură, revocabilitatea deputaților, ce nu-și îndeplinesc corect mandatul sau care încalcă ordinea de drept, precum și normele morale. În concluzie, cu privire la rolul legii în statul de drept, subliniem faptul că orice atingere adusă principiilor supremației legilor pune sub semnul întrebării însăși existența statului de drept.

Legea este emanația parlamentului, care exprimă prin senatorii și deputații săi aleși democratic voința națională. În mod excepțional, în anumite condiții, Guvernul poate fi obligat, pe baza unei prevederi precise, bine delimitate ca să emită decrete și ordonanțe în domenii, care normal, sunt reglementate prin lege. Însă la scurt timp după emiterea lor, este necesară validarea acestora de către Parlament, ca o cerință imperioasă a statului de drept. Principiul formulat de romani „*delegata potestas non delegatum*”,

adică puterile nu se deleagă, este, fără îndoială, o cucerire de seamă a dreptului și nu și-a pierdut nici astăzi actualitatea.

Principiul „*Rechts staadt*” presupune nu numai domnia legii, ci și asocierea necesarmente a acestuia cu separațiunea puterilor în stat. Separațiunea celor trei puteri: legislativă (parlamentul), executivă (guvernul), judecătorească (justiția), trebuie să fie reală și nu formală. Acest principiu este garantul democrației autentice, o stavilă în calea totalitarismului, a monopolului puterii în stat, a abuzurilor și inechităților sociale, a încălcării legalității de către cetățeni sau de organele statului.

Trebuie pornit de la principiul controlului puterii[5], în ansamblu, de către demos, care este suveranul absolut, deoarece orice putere excesivă, abuzivă naște putere dictatorială, în măsura în care aceasta nu este controlată.

O garanție a autenticității separațiunii puterilor în stat, a nonmixiunii uneia în sfera de atribuții și competențe a celeilalte, este controlul reciproc, admis reciproc prin consens, care nu este totuna cu inginerința sau imixtitudinea.

Un alt principiu esențial al statului de drept îl constituie pluralismul partitist, libertatea deplină a organizării și activității diverselor partide politice, care, exprimă opțiunile politice și doctrinare ale societății, ale diferitor grupuri și categorii sociale.

Desigur, cerința primordială a libertății de acțiune politică a unui partid este recunoașterea sa prealabilă, ca persoană juridică de către o instanță judecătorească, cu condiția ca, atât programul său, cât și statutul și doctrina sa să cuprindă principii și obiective care să nu vină în contradicție cu principiile democratice din Constituția țării[6].

Partidul politic este prin definiție: a) o asociație liberă; b) de cetățeni; c) uniți în mod permanent prin concepții și idei comune; d) care exprimă interesele unui anumit grup social; e) al cărui scop este de a ajunge la putere și de a guverna[7].

Partidul este o asociație liberă, deoarece oamenii aderă la un partid în mod voluntar, delibera, opțional, în timp ce individual face parte, *volens-nolens*, dintr-o clasă socială sau dintr-o familie. Asociația trebuie formată numai din cetățeni ai statului respectiv, întrucât nu se pot încredința destinele unei națiuni ale unui popor străinilor[8]. Rezidenții din orice țară, fără cetățenia statului respectiv, pot constitui asociații, organizații politice, dar nu și partide care să guverneze.

Partidul este o asociație permanentă, întrucât el trebuie să se implice în toate etapele istorice ale vieții politice și nu numai într-o anumită perioadă. La români se cunosc organizații politice care au purtat chiar denumire de partid ca: „*Partida națională*” din Moldova și Muntenia, dar, care, aveau ca scop doar un obiectiv trecător, nepermanent, înfăptuirea Unirii Principatelor, după care s-a dizolvat[9].

Partidul trebuie să reprezinte anumite grupări sociale, pentru ca el să aibă legături cu masele de bază ale poporului, ale națiunii, să poată constitui o forță politică reală. În istorie se cunosc grupări politice fără legătură cu națiunea, cu poporul, cum este camarila, alcătuită din oameni politici venali, interesați în obținerea unor avantaje conjuncturale. Camarila oscilează în jurul monarhului, îl adulează, îi susține programele și chiar îl finanțează în scopuri dictatoriale, militare etc., în schimbul unor privilegii substanțiale, cu caracter financiar, economic. Regele Carol al II-lea s-a bazat pe o asemenea camarilă în exercitarea dictaturii monarhice dintre anii 1938-1940[10], iar pe plan mondial toate regimurile dictatoriale se înconjoară de o camarilă.

Partidul politic trebuie să lupte prin mijloace de persuasiune pentru a ajunge la putere, la rotativa guvernamentală, deoarece numai în această poziție orice partid își

poate valida capacitatea sa de forță politică conducătoare, poate demonstra justețea și viabilitatea programului său politic. Este mult mai simplu să stai în opoziție, să denigrez, să critici virulent, întemeiat sau neîntemeiat, partidul de guvernământ. Meritul unui partid, potențialul său creator, se validează însă în exercițiul puterii și nu în opoziție[11].

Statul de drept trebuie să se bazeze pe o guvernare democratică, pe mijloace și metode democratice de conducere și de emitere a deciziilor, consultând poporul, electoratul, înainte de adoptarea unor legi de mare însemnătate economică, socială, politică, spirituală. Conducerea politică a statului de drept presupune folosirea sistematică a metodei sondajului de opinie (sondarea opiniei publice, cu aportul unor organisme specializate și instrumente moderne, validate și a presei). În problemele cardinale, esențiale, privind destinele națiunii, statul de drept trebuie să apeleze la metoda plebiscitului și a referendumului. Într-o democrație autentică, statul de drept trebuie să folosească, de asemenea, metoda revocării miniștrilor, a deputaților, care încalcă legalitatea, normele speciale și morale sau competența lor[12].

În statul de drept este necesar să fie promovată o asemenea viață democratică, care să exprime în mod real sensul etimologic al termenului, „*democrație*”, adică de putere a poporului. Statul de drept presupune, de asemenea, libertatea de manifestare, de opinie constructivă a partidelor de opoziție față de puterea de stat, față de guvern, precum și libertatea de manifestare a „*societății civile*”, menite să monitorizeze deciziile puterii statale și să le amendeze.

Statul de drept reclamă deplina libertate a presei, care în orice democrație e considerată, a patra putere. Desigur, libertatea de opinie, de atitudine critică a presei, exclude calomnia, denigrarea și invecitivele. Statul de drept implică, totodată, deplina libertate de manifestare a tuturor cultelor, a libertății de conștiință religioasă, fără nici o discriminare. Fără îndoială că această libertate presupune respectarea deplină a legalității statale în această problemă și exclude metode și practici, poziții, manifestări care dăunează intereselor naționale și statale.

Statul de drept trebuie să creeze toate condițiile pentru asigurarea egalității depline în drepturi a naționalităților conlocuitoare reprezentând țara respectivă.

Note:

1. Cf. Alexandru Roșca, M.Gh.Constantin, *Principiile politico-juridice ale statului de drept în România*, în *Analele Universității Ecologice „Dimitrie Cantemir”*, Tg.Mureș, pp.33-41; Cf. Și Vlad Galin Corini, *Noțiuni de legislație*, Editura Universității din Oradea, 2001, passim; Cf. Și Dumitru Mazilu, *Statul de drept – principiul îndeplinirii angajamentelor asumate*, în rev. „*Palatul Justiției*”, Nr.10/2000; Cf. Și Il Deleanu, M.Enache, *Premisele și mecanismele statului de drept*, în rev. „*Dreptul*”, Nr.12/1993; Cf. Alexandru Roșca, Gh.Rusnac, Andrei Zafurt, *Demoralizarea și începutul renovării naționale (Republica Moldova)*, Chișinău, 1996; Cf. Gh. Costachi (și colab.), *Probleme ale eradicării statului de drept în Republica Moldova*, Sub redacția științifică: Acad. Al. Roșca, Academia de științe a Republicii Moldova, Chișinău, 2003; Cf. Și Gh. Costachi, Vitalie Cușmir, *Probleme ale statului de drept și administrării democratice*, Chișinău, 2001; C. Gh. Marinescu, Zaira Murgu, *Statul de drept și libertățile civice în perioada de tranziție*, Buletin Științific, Nr.2/2000, „*Ecologie și cultură*”, pp.391-397; Cf. Iurie Frunză (și Colab.), *Teoria generală a statului și dreptului*, Chișinău, 2003, passim; Cf. Ion Sîrbu (Coord.), *Individul, personalitatea, societatea democratică*, Chișinău, 2005, passim;

- Cf. Gh.Costachi, (și Colab.), *Probleme ale dezvoltării economiei de piață, în statul de drept*, Bălți, 2005, passim.
2. Cf. Genoveva Vrabie, *Drept constituțional și instituții politice*, vol.II, Editura „Chemarea”, Iași, 1999, passim; Cf.și Dumitru Mazilu, *Op.cit.,loc.cit.*
 3. *Ibidem*; Cf. Și T.Drăganu, *Introducere în teoria și practica statului de drept*, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1992 passim.
 4. Cf. I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. I., Editura „Europa Nova”, București, 1996, passim.
 5. Alexandru Amititeloaic, *Abuzul de putere și arbitrarul politic*, Editura „Candy”, Iași, 2005, passim.
 6. *Apud*, Dimitrie Gusti.
 7. *Apud*, Dimitrie Gusti.
 8. *Ibidem*.
 9. *Ibidem*.
 10. Viorel Enea, *Partidele politice în condițiile democrației pluraliste*, „Buletin științific”, Nr.11/2005, Academia Ecologică din România, Iași, pp.311-318; Cf. Și Viorel Enea, *Conceptul de partid politic în gândirea lui Dimitrie Gusti*, în „*Perspective*, („Buletin științific”)), Nr.2-3/2004; 5-6/2005, Universitatea „Ștefan cel Mare și Sfânt”, Botoșani .
 11. *Ibidem*.
 12. *Ibidem*.

Oxana Chitoroga,
doctorandă

REGLEMENTAREA POLITICO-JURIDICĂ A ACTIVITĂȚII MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN PRACTICILE INTERNAȚIONALE ȘI NAȚIONALE*

În conformitate cu standardele europene și internaționale actuale, minoritățile etnice sau naționale constituie o parte integrantă și organică a societăților statelor de reședință și națunilor.

Acest principiu este consacrat în documentele referitoare la minorități adoptate în cadrul Națiunilor Unite. În acest context, *Declarația Națiunilor Unite cu privire la Drepturile persoanelor care aparțin minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice* (Rezoluția 47/135 a Adunării Generale a Națiunilor Unite, adoptată la 18 decembrie 1992) are ca scop suprem *realizarea și promovarea constantă a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice, ca parte integrantă a dezvoltării societății ca un tot unitar și în cadrul democratic bazat pe lege*[1].

Un alt document al Națiunilor Unite, Rezoluția 49/192 a Adunării Generale (adoptată la 23 decembrie 1994) cu privire la promovarea efectivă a declarației cu privire la Drepturile persoanelor care aparțin minorităților naționale sau etnice, religioase sau lingvistice *îndeamnă statele și comunitatea internațională să promoveze și să protejeze drepturile acestor persoane, inclusiv prin facilitarea participării lor depline în toate aspectele vieții politice, economice, sociale, religioase și culturale și în progresul economic și dezvoltarea țării lor*[2]. Acest pasaj promovează integrarea minorităților în cadrul societății statului de reședință în toate dimensiunile lui.

În sistemul O.S.C.E., *Harta de la Paris pentru o Nouă Europă*, în capitolul cu privire la Dimensiunea Umană (paragraful 3), explică decizia statelor membre ale O.S.C.E. *de a încuraja contribuția valorică a minorităților naționale la viața societăților noastre ...*[3]. Un alt document, *Raportul experților O.S.C.E. cu privire la problemele minorităților naționale*, adoptat la 19 iulie 1991 în Geneva, prevede în paragraful 6 al Secțiunii I că *minoritățile naționale sunt parte integrantă a statului în care ei locuiesc și constituie un factor de îmbogățire a statului și societății respective*[4].

Un pasaj identic apare în paragraful patru al Preambulii Instrumentului de Inițiativă Central European pentru protecția minorităților naționale (adoptat la 19 noiembrie 1994 în Turin)[5]. De asemenea, articolul 1, paragraful 1 al aceluiași document explică că *Statele recunosc existența minorităților naționale ca atare, considerându-le parte integrantă a societății în care locuiesc, și le garantează condițiile necesare pentru promovarea identității lor*[6].

Faptul că minoritatea națională este parte integrantă a societății statului de cetățenie este, de asemenea exprimată prin protecția foarte obiectivă a minorităților naționale: de a păstra identitatea minorităților din punctele de vedere cultural, lingvistic, religios; de a acomoda minoritatea și majoritatea *în cadrul* societății statului de proveniență, a cărui cetățeni sunt persoane care aparțin ambelor categorii. Astfel, ambele subiecte - statul de reședință și minoritățile - beneficiază din specificul de identitate a celor din urmă, reciproc dezvoltând diversitatea.

Cu alte cuvinte, existența unui *numitor comun* între minoritate și majoritate dă posibilitate minorității naționale să fie parte integrantă a societății statului de

* Articolul se publică în regia autorului

reședință. Acest numitor comun poate fi definit de doi factori: *primul* este *legătura juridică de cetățenie* pe care membrii minoritari o posedă în relație cu statul în care locuiesc, împreună cu cetățenii care aparțin majorității sau altor minorități naționale; *al doilea* este *dimensiunea socială și economică* a societății statului de proveniență, divizată și suportată în mod natural de toți membrii acelei societăți, indiferent de apartenența la majoritate sau minoritate.

Este important de a păstra acest numitor comun în scopul menținerii armoniei dintre majoritate și minoritate și coeziunea socială a societății statului de reședință și națiunii. Din perspectiva relației de cetățenie care reprezintă *dimensiunea politică* (și juridică) a numitorului comun, principiul că minoritatea națională este parte integrantă a societății statului de reședință și națiunii este exprimat de regula că *toți cetățenii pot participa la procesul de luare a deciziilor prin exercitarea drepturilor lor politice* garantate de Constituție, indiferent de apartenența la populația minoritară sau majoritară. *Intervenția externă și arbitrară încercând să modifice și să slăbească relația de cetățenie poate afecta această dimensiune politică* a numitorului comun și, în consecință, *coeziunea politică a sistemului minoritate-majoritate*. Totodată, intervenția externă și arbitrară care va afecta dimensiunea socio-economică va dăuna, de asemenea coeziunii sociale a statului de reședință.

În acest context, recente evenimente de după 1990 în Europa de Sud-Est au demonstrat că inegalitățile și puterea economică au format o ecuație cu probleme specifice a persoanelor care aparțin minorităților naționale, au creat tensiuni care au dus la conflicte ce au afectat stabilitatea regiunii. Măsurile de discriminare în acest domeniu particular, prin acordarea drepturilor socio-economice având același nivel ca cele disponibile în statul care le garantează (statul de rubedenie), nu va intensifica integrarea persoanelor care aparțin minorităților etnice sau naționale *în cadrul societății statului de reședință sau națiunii, dar va promova și facilita integrarea lor artificială în cadrul societății și națiunii statului de rubedenie (în sens etnic)*. La prima etapă, *efectul va fi izolarea minorității în societatea statului de cetățenie și, între timp procesul de segregare a acestor minorități*[7]. *Statele trebuie să nu creeze asemenea privilegii pentru grupuri particulare care pot avea efecte de dezintegrare în statele în care locuiesc*. [8].

În concluzie, asemenea intervenție în domeniul socio-economic prin acordarea unor asemenea facilități, creează „o schimbare discriminatorie” între minoritate și majoritate din punctul de vedere economic. Aceeași „schimbare” ar putea apărea, de asemenea, și în domeniile politic și juridic prin promovarea justificărilor administrative directe între persoanele care aparțin anumitor minorități și statul de rubedenie. Această situație este interzisă de Legea Internațională generală contemporană a jurisdicției statale, care, în mod expresiv, stipulează doar posibilitatea unor persoane de a crea și menține contacte și relații interpersonale libere cu asociațiile și organizațiile non-guvernamentale[9].

Cu alte cuvinte, orice intervenție a statului de rubedenie în alte domenii decât cel cultural, lingvistic și religios nu este permisă de standardele internaționale actuale, deoarece aceasta contravine protecției obiective a minorităților: păstrarea identității minoritare în statul de reședință. De fapt, „minoritatea națională” este studiată în relație cu „majoritatea națională”, ceea ce presupune că „minoritatea națională” este un grup minoritar cu diferite trăsături etnice decât restul populației aparținând aceleiași națiuni ca „majoritate națională”.

„Respectul și protecția minorităților” constituie unul din criteriile politice ce trebuie îndeplinite de către statele candidate la Uniunea Europeană, implicit și de către Republica Moldova. Se are în vedere elaborarea și aplicarea unor inițiative legislative sau politici publice care să contribuie la îmbunătățirea șanselor minorităților rasiale și etnice, astfel încât acestea să nu fie discriminate și să li se asigure toate drepturile tradiționale. În Republica Moldova a fost adoptat cadrul legal necesar în ce privește protejarea minorităților etnice. Problemele nu lipsesc însă, fiind legate îndeosebi de modul defectuos în care este aplicată legea sau de neaplicarea acesteia.

Legislația moldovenească privitoare la statutul minorităților este inspirată, la fel ca și cea din majoritatea absolută a statelor europene, din principiile generale invocate de diverse organisme internaționale (ONU, Consiliul Europei, OSCE) și reținute, printre altele, de către „Declarația Universală a Drepturilor Omului”, „Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice”, „Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale”, „Carta de la Paris pentru o Nouă Europă” (21 noiembrie 1990), „Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială” (21 decembrie 1965), „Convenția privind lupta contra discriminării în domeniul învățământului” (14 decembrie 1960).

Prin **declarația specială a Parlamentului R.M. din 26 mai 1992**, „alienarea legislației interne la standardele internaționale în materia drepturilor omului” a fost declarată drept **„singura cale aptă să consolideze democrația și să asigure persoanelor care aparțin minorităților etnice, lingvistice și religioase drepturile legitime de a-și apăra și dezvolta identitatea”**,

În perioada 2001-2005 Republica Moldova a întreprins eforturi considerabile în vederea armonizării relațiilor interetnice și eliminării tuturor formelor de discriminare întemeiate pe rasă, culoare, ascendență sau origine națională sau etnică.

La 19 iulie 2001 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat **Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor**, la 24 octombrie 2003 a fost adoptată Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind aprobarea **Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008**, la 19 decembrie 2003 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat **Legea privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova**.

În afară de cele expuse, trebuie menționate următoarele acte:

Constituția Republicii Moldova, conform căreia statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi. Statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării. Toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau origine socială.

Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (nr. 3456-XI din 01.09.89) – un act normativ de bază, care reglementează domeniul funcționării limbilor pe teritoriul republicii; **Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz Yeri)** (Nr.344-XIII din 23.12.94). Legea a fost adoptată în scopul satisfacerii necesităților naționale și păstrării identității naționale a găgăuzilor, dezvoltării lor plene și multilaterale, prosperării limbii și culturii naționale, asigurării

sinestătorniciei politice și economice; **Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria)** (nr. 173-XVI din 22 iulie 2005), conform căreia pe teritoriul Transnistriei – unității teritoriale autonome cu statutul juridic special, care este partea inalienabilă a Republicii Moldova, limbile oficiale sînt limbile moldovenească, ucraineană și rusă.

Republica Moldova a aderat la multe acte internaționale în domeniul protecției drepturilor omului, inclusiv drepturilor minorităților naționale: *Declarația Universală a Drepturilor Omului; Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice; Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale; Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială; Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale; Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale; Actul final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa; Carta de la Paris pentru o nouă Europă* etc.

Republica Moldova a semnat un șir de tratate bilaterale de prietenie și colaborare cu statele – patriile etno-istorice ale minorităților naționale domiciliate în republică, sau apropiate acestora din punct de vedere cultural. Aceste tratate conțin articole speciale privind protecția minorităților naționale. În prezent astfel de tratate sînt semnate cu Ucraina, Rusia, Turcia, Bulgaria, Belarus, Polonia și altele.

În concluzie se poate afirma că legislația din Republica Moldova privind minoritățile etnice este una dintre cele mai permissive din Europa. De cadrul juridic favorabil a profitat însă cu adevărat doar o singură minoritate – cea rusă. Acest lucru se explică atît prin moștenirea din perioada sovietică, legislația moldovenească actuală, cît și prin natura raporturilor dintre Republica Moldova și Federația Rusă în ultimii 16 ani. Menținerea dominației limbii ruse în diverse domenii (mai ales în mass-media și economie, dar și în sistemul educațional al celorlalte minorități) constituie un obstacol în calea afirmării depline a limbii române, la fel ca și a limbilor ucraineană, bulgară și găgăuză.

Note:

1. Năstase, Adrian. Drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale. Vol 2. Reglementări în dreptul intern al unor state europene. Editura R.A. Monitorul Oficial, 1998, p. 196.
2. Ibidem, p.201.
3. Ibidem, p.522.
4. Ibidem, p.532.
5. Ibidem, p.792.
6. Ibidem, p.793
7. Supplementary information to the Position Document forwarded to the Venice Commission on 14 August 2001 (officially forwarded on 18 September 2001), p. 6-7.
8. The OSCE High Commissioner on national Minorities, Statement on Sovereignty, Responsibility and National Minorities, 26 October 2001, The Hague.
9. Vezi art.2, paragraful 5 al Declarației Națiunilor Unite cu privire la drepturile persoanelor care aparțin minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice; art.17, paragraful 1 al Convenției – cadru cu privire la protecția minorităților naționale.

EFICIENȚA INVESTIȚIEI ÎN CAPITALUL UMAN

The article “The efficiency of investment in human capital” includes types and sources of investments in human capital, factors which influence the decision to invest in education; are analyzed the advantages of investments in human capital for the fellow, organization and society.

Activitățile, care sporesc cunoștințele teoretice și practice ale oamenilor, aptitudinile lor intelectuale, psihice și fizice, presupun atât cheltuieli bănești, cât și eforturi umane de învățare, ele potentează calitativ resursele umane și sunt denumite investiții în om. În viziunea majorității autorilor, investiția în capitalul uman reprezintă orice activitate menită să asigure o sporire a calităților productive ale factorului uman[3, p. 77], în scopul obținerii unor venituri suplimentare într-o perioadă ulterioară.

A. Dobrânin și S. Diatlov susțin că „capitalul uman este format în rezultatul investițiilor și acumulării de către om a unui stoc de sănătate, cunoștințe, deprinderi, aptitudini, motivații, care sunt utilizate rațional în procesul de muncă, contribuind la mărirea productivității și veniturilor”[4].

Majoritatea specialiștilor formează structura capitalului uman pe principiul cheltuielilor, în baza diferitor tipuri de investiții în capitalul uman. Astfel, Mc. Connel și S. Brue identifică trei tipuri de cheltuieli ale investiției în capitalul uman[8]:

- cheltuieli pentru educație, inclusiv obținerea studiilor medii, formarea profesională, adaptare profesională, cheltuielile permanente pentru actualizarea cunoștințelor și a aptitudinilor individuale;

- cheltuieli pentru sănătate – cheltuieli pentru profilaxie, asigurare medicală, alimentarea corectă, crearea condițiilor de viață și îmbunătățirea condițiilor de trai;

- cheltuieli pentru menținerea mobilității resurselor de muncă, inclusiv căutării unui loc de muncă, schimbarea locului de muncă (migrația forței de muncă), căutarea de informații cu privire la piața muncii.

Unii autori includ și cheltuielile alocate pentru cultură[7]. Spre exemplu Gary Becker include în categoria activităților de investiție în capitalul uman activități precum lectura sau învățarea bunelor maniere[1].

Atât cheltuielile pentru educație, cât și cele cu sănătatea pot fi privite atât ca și investiție cât și drept consum. Problema delimitării graniței între investiție și consum a preocupat îndeosebi economiștii, fără a conduce însă la un consens total. În general s-a impus tratarea capitalului uman ca și investiție, abilitățile constituente ale capitalului uman pot fi utilizate practic oricând, în funcție de mediul social și economic în care indivizii se pot plasa la un anumit moment. Mai mult investiția este una continuă, ținând fie dezvoltarea (cursurile de perfecționare sau educația continuă, spre exemplu), fie menținerea stocului de capital (consultațiile medicale periodice, de exemplu).

Problematika investițiilor în capitalul uman este destul de vastă. Educația, formarea profesională și pregătirea la locul de muncă măresc nivelul de cunoștințe ale omului, astfel majorând volumul și calitatea capitalului uman. Odată cu ridicarea nivelului de educație crește și eficiența muncii, fie prin mărirea productivității muncii sau prin cunoștințele obținute, care permit angajatului să desfășoare activități, rezultatul cărora prezintă o valoare mai mare. Ocrotirea sănătății, micșorarea morbidității și

mortalității, prelungesc capacitatea de muncă a omului, la fel mărește intensitatea folosirii capitalului uman.

Migrația și căutarea informației favorizează mobilitatea forței de muncă în zone și domenii unde munca este mai bine plătită, acolo unde costul serviciilor capitalului uman sunt mai mari.

Educația și sănătatea sunt factori care acționează pe termen lung, în timp ce migrația și căutarea informației acționează pe termen scurt. Caracteristic investițiilor în capitalul uman este faptul că efectul acestora va apare cu un decalaj mare în timp, durata de recuperare a investiției fiind foarte mare.

Investițiile în capitalul uman pot fi făcute de individ, familie, întreprindere și societate.

Tabelul nr. 1

Tipurile și sursele de investiții în capitalul uman

Tipurile de investiții Sursele de investiții	Instruirea și formarea profesională	Asistența medicală	Mobilitatea (repartizare efectivă a forței de muncă)
Individul	Plata pentru educația generală; veniturile ratate în perioada de instruire	Plata pentru serviciile medicale; veniturile ratate în perioada de îmbolnăvire	Cheltuieli pentru perfecționarea profesională; schimbarea locului de muncă
Întreprinderile	Plata pentru pregătirea angajaților; alocații benevole, perfecționarea cadrelor	Plata pentru deservirea medicală, asigurarea medicală, protecția muncii	Indemnizații de șomaj, asigurarea pentru șomaj, angajarea și selectarea cadrelor, promovarea în cadrul firmei
Statul	Alocații din buget pentru educație și formare profesională	Alocații din buget pentru ocrotirea medicală	Alocații pentru șomaj, întreținerea oficiilor forței de muncă, măsuri active pentru susținerea șomerilor (orientare, mediere, perfecționare, recalificare etc.)

Sursa: Teaciu C. *Valorificarea factorului uman în perioada de tranziție. Chișinău, 2000, p. 31*

Decizia de a investi în capitalul uman, potrivit modelului tradițional, trebuie să fie rațională și presupune, de cele mai multe ori, o analiză cât mai riguroasă atât a costurilor, cât și a beneficiilor corespunzătoare, astfel, se aplică metoda *analizei cost – beneficiu*. Din punct de vedere economic, analiza costurilor vizează *costurile directe* (școlarizare, rechizite, manuale), cât și pe cele indirecte. Costurile indirecte sunt privite în termenii *costurilor de oportunitate* (care releva posibilele câștiguri pe care individul le-ar fi obținut dacă nu ar fi continuat procesul de formare și s-ar fi integrat pe piața muncii). Costul educației superioare este reprezentat de venitul pe care persoana respectivă l-ar fi câștigat dacă ar fi intrat pe piața forței de muncă imediat după învățământul obligatoriu plus orice alte costuri, cum ar fi taxe, echipament, minus bursele sau alte alocații acordate

studentilor. Câștigul este reprezentat de diferența dintre venitul pe care acea persoană l-ar fi avut dacă ar fi părăsit școala și venitul pe care îl va avea ca rezultat al educației superioare.

Se impune și o altă remarcă: decizia de a investi în educație este o decizie responsabilă, asumată conștient și deliberat de fiecare individ, deoarece educarea acestuia înseamnă racordarea la sistemul de valori comunitare, respectarea regulilor de conduită socială și, pe termen lung, diminuarea (sau, eventual, eliminarea) actelor iresponsabile, neadmise de societate; dar, mai înseamnă și obținerea unor efecte externe pozitive de natură economică, culturală, personală. Lipsa de educație (uneori ca și lipsa de voință de a investi în educație) înseamnă costuri sociale importante și pierderea / ratarea unor oportunități individuale și la nivelul întregii societăți, oportunități de creștere și dezvoltare economică și socială.

Educația și formarea profesională sunt considerate cele mai importante investiții în capitalul uman. Investiția în educație este influențată distinct de o serie de factori [13, p. 71], de natura complexă, cum ar fi: a) momentul în care se face investiția; b) costurile antrenate; c) starea generală a unei economii; d) diferențele existente între câștigurile scontate a se obține.

a) Există ideea că întotdeauna unei investiții educaționale făcute mai târziu îi va corespunde o valoare netă prezentă mai mică și un randament scăzut deoarece rămân mai puțin ani pentru ca persoana respectivă să beneficieze de pe urma acestei investiții și să-și recupereze venitul pierdut în timpul cât a fost la o școală superioară.

Eficiența investiției în capitalul uman este dată în primul rând de volumul câștigurilor rezultate din activitatea desfășurată ca perioadă activă. Pe lângă mărimea salariului negociat la angajare este luată în calcul și durata de timp pentru care se scotează. Este foarte important ca investiția făcută să fie realizată la o vârstă cât mai timpurie. Un motiv care sprijină acest factor îl reprezintă ponderea mare a studenților în populația universitară cu vârste mici cuprinse între 18 și 22 de ani.

b) *Costurile*. Dacă ceilalți factori sunt constanți – cel puțin în principiu – atunci, cu cât costurile implicate sunt mai mici, cu atât numărul persoanelor care vor considera profitabilă investiția educațională va fi mai mare. Cercetările realizate în țările Europei de Vest au demonstrat că mărimea taxei de studii cu 100 dolari SUA în an, duce la micșorarea numărului de abiturienți cu 0,5-0,8% [4].

c) *Starea generală a economiei*. S-a remarcat că în perioade de recesiune se reduc veniturile pe care scotează să le obțină absolvenții de liceu pe piața muncii sau, mai grav, se îngustează aria posibilităților de obținere a unui loc de muncă.

Studiile lui Peter Mattila [9] au reliefat că în condițiile de recesiune se manifestă două efecte semnificative, pe care le-a numit efectul lucrătorilor descurajați (lipsa locurilor de muncă favorizează întoarcerea la școală pentru a-și completa instrucția școlară) și, respectiv, efectul lucrătorilor adiționali (lipsa surselor financiare impune de a întrerupe școala și de a încerca să pătrundă ei pe piața muncii, pentru a compensa deficitul de venit al familiei). Mattila a constatat faptul că tinerii din grupa de vârstă 16-19 ani reacționează conform primului efect (revenind la școală) într-o proporție mult mai mare decât în cea de a doua situație.

d) *Diferențele existente în mărimea veniturilor*. Cu cât diferența între câștigurile obținute de absolvenții de nivel secundar și universitar este mai mare, cu atât va fi mai mare și numărul celor care vor investi în capitalul uman, deci pentru a urma o facultate. Richard Freeman [5] a folosit noțiunea de “premiu universitar” pentru a desemna creșterea potențială a veniturilor, asociate cu absolvirea unei instituții universitare. Această realitate

reprezintă o motivație a susținerii investiției în educație dovedită de numărul impresionant de mare de tineri care urmează astfel de școli.

Oamenii sunt diferiți indiferent de nivelul de instruire. Investiția în educație nu este nici ea recuperată în mod uniform pentru cei care au dobândit același nivel de instruire, cu aceeași durată de timp și în același domeniu de activitate. Aptitudinile și talentele diferite ale semenilor contribuie la obținerea unor performanțe superioare și implicit a unor venituri suplimentare. Această caracteristică este un alt factor cu influență directă asupra investiției în capitalul uman. Veniturile suplimentare datorate aptitudinilor speciale pe care le are un individ se constituie în – rentă de abilitate. Rezultă că o parte a câștigului suplimentar obținut poate fi atribuit abilității și caracteristicilor genetice specifice fiecărui individ care, în cele mai multe cazuri, nu au o legătură directă cu nivelul de școlarizare.

Pregătirea profesională are loc și în afara instituției de învățământ, în special, la locul de muncă. Instruirea poate fi privită și ca o formă de investiție care sporește posibilitățile firmei în viitor, întrucât ea duce la creșterea productivității lucrătorilor.

Pregătirea la locul de muncă este o sursă importantă de creștere a veniturilor, deoarece lucrătorii capătă experiență[1, p. 21]. Jacob Mincer afirmă că o investiție totală în pregătirea la locul de muncă poate fi aproape la fel de mare ca și în instituția de învățământ[10].

Creșterea capitalului uman al angajaților aduce firmelor sporuri de productivitate și avantaje competitive. Capitalul uman de care ele beneficiază poate fi rezultatul educației formale, nonformale sau al școlarizării și pregătirii la locul de muncă. Interesul pentru investițiile postșcolare în training are determinări multiple. El provine pe de o parte din faptul că școala asigură dobândirea unui capital uman educațional incomplet în raport cu cerințele pieței muncii, iar pe de altă parte din faptul că acest tip de investiții generează o creștere semnificativă a venitului pe măsură ce sunt însoțite de dobândirea experienței profesionale.

În structura capitalului uman dobândit la locul de muncă studiile identifică capitalul uman specific firmei și capitalul uman general. Capitalul uman specific include deprinderile și cunoștințele ale angajaților, care prezintă interes doar pentru compania, la care au fost obținute. Pe parcursul instruirii generale angajatul obținute astfel de cunoștințe și deprinderi, care poate fi util și altor firme[1, p. 82].

În procesul de formare a capitalului uman al întreprinderii un rol important revine evaluării și planificării investițiilor. Procesul se efectuează conform principalelor direcții de dezvoltare a capitalului uman: perfecționarea cunoștințelor și ridicarea calificării lucrătorilor prin instruire; ocrotirea sănătății angajaților; stimularea mobilității profesionale pe orizontală și verticală; coordonarea componentei cantitative pe calea angajării sau eliberării lucrătorilor.

Trebuie precizat faptul că maximizarea bunăstării – atât în perspectiva individului cât și a firmei – presupune o reunire a eforturilor pentru investiția în educație de pe poziții de cooperare și nu de competiție între individ și firmă, competiția ducându-ne cu gândul la existența unei “piețe a educației”.

Economiști precum Becker și Denison au vizat să demonstreze că investiția în educație este o investiție productivă, ea producând nu numai beneficii individuale ci și sociale[6, p. 26]. Abordarea investiției în educație din *perspectivă socială* se bazează în principiu tot pe o analiză *cost-beneficiu*, dar la nivel macrosocial. Evident, costurile includ și contribuția publică (inclusiv subvențiile sau alocațiile de sprijin), în timp ce

beneficiile economice ale investiției în educarea și formarea profesională vizează conotațiile sociale ale instruirii, abordată ca un bun public. Cercetările în domeniu evidențiază influența contribuției statului în adoptarea deciziei de continuare a studiilor, nivelul și dinamica instruirii fiind condiționate de nivelul alocațiilor și subsidiilor, care se constituie în pârgii ale procesului de formare și adaptare profesională. „Astfel de investiții ale statului sporesc oferta potențială de forță de muncă superior calificată, implicit flexibilizând piața muncii și asigurând o mai bună adaptare a oamenilor la schimbările ce intervin în zona cererii de muncă”[13, p. 102].

Mulți teoreticieni au pus astfel în evidență faptul că investiția în educație induce beneficii sociale semnificative întrucât:

- lucrătorii cu un nivel superior de instruire sunt susceptibil să fie relativ mai puțin afectați de șomaj, mai mult, pentru cei mai puțin instruiți prezintă, de cele mai multe ori, o rată mai înaltă a șomajului, iar statul va trebui să cheltuiască în plus, pentru plata ajutorului de șomaj sau alte alocații de sprijin. Unii autori au reliefat că societatea are de câștigat, întrucât ea va plăti relativ mai puține taxe pentru programele de protecție socială sau cele legate de prevenirea unor fenomene antisociale care apar uneori în replică față de situația în care unele categorii marginalizate pot recurge, de exemplu, la crimă ca la o sursă alternativă de venit;

- persoanele mai instruite prezintă, de regulă, o mai mare capacitate de transformare a creativității potențiale în creativitate manifestată, ceea ce conduce, de cele mai multe ori, la performanțe superioare, aptitudini de a adopta decizii, de a se adapta mai rapid la schimbările sociale și tehnologice, de a încuraja progresul tehnic, inclusiv la creșterea numărului de brevete și inovații. Iar marea majoritate a descoperirilor sunt utilizate în folosul societății.

Distincția între investiția individuală și cea socială în educație este legat de componentele de orientare strategică a factorilor politici din țara analizată. Astfel, cu cât se scotează că beneficiile sociale asociate investiției în capitalul uman vor fi mai mari, cu atât guvernul va încerca, în mod firesc să sprijine prin subvenții sau alte tipuri de fonduri publice, procesul instructiv educativ[5, p. 296],[12].

Guvernele joacă fără îndoială rolul central în direcționarea formării și dezvoltării capitalului uman. Bugetele publice sunt în general principalii finanțatori, dar cheltuielile private, ale gospodăriilor și firmelor, sunt și ele destul de importante. Investirea în capital uman, ca decizie politică cu importante efecte distribuționale și de creștere, este condiționată de toate aceste aspecte. Ea presupune cinci tipuri de opțiuni majore[11, p. 92-95]: decizia asupra nivelului investirii optim pentru societatea în cauză și membrii săi; modul de repartizare a costurilor între bugetul public, gospodării și firme / organizații, toate părți beneficiare ale investiției; alocarea optimă a resurselor rare (precum accesul în învățământul superior sau la cel preșcolar, accesul la îngrijire medicală etc.) dată fiind inegalitatea distribuirii beneficiilor; asigurarea echității în ce privește distribuția beneficiilor investirii în capital uman; stabilirea procedurilor de monitorizare, măsurare, evaluare și asumare a responsabilității pentru rezultatele investiției pe termen scurt, mediu și lung.

Astfel, investițiile în capitalul uman presupune beneficii pentru individ, firme și societate. Pentru un angajat motivarea pentru menținerea sănătății și obținerea studiilor și formarea abilităților profesionale este creșterea veniturilor, satisfacții mai mari de la munca depusă, îmbunătățirea condițiilor de muncă, creșterea respectului de sine. Pentru firmă, investirea banilor în dezvoltarea personalului contribuie la majorarea productivității muncii, minimizarea pierderii timpului de muncă și eficiența lucrului, care

contribuie la îmbunătățirea capacității concurențiale. Pentru societate, în general, efectul se exprimă prin mărirea bunăstării cetățenilor, creșterea PIB, mărirea activității cetățenilor.

Evaluarea eficienței investiției în educație pentru prima dată în literatura economică mondială a fost realizată în anii 20 ai secolului XX, de către academicianul rus S. Strumilin. În baza datelor statistice, el a calculat influența diferitor nivele de educație la formarea bugetului de stat și a veniturilor angajaților[15]. Ceva mai târziu L. Thurow și B. Veisbord au propus a nouă metodă de evaluare. Ei susțineau că mărirea capitalului uman se evaluează prin renta de capitalizare, acel supliment la salariu, care se obține de o persoană cu studii. Potrivit unor specialiști acest model se poate aplica în țările cu o economie dezvoltată, unde diferența între munca calificată și cea necalificată este considerabilă.

Gary Becker[2] a fost primul care a elaborat un model al investiției în capitalul uman, stabilind existența unei relații strânse de dependență între instruire și câștigurile individuale previzibile.

Un rol central în teoria capitalului uman revine conceptului „rata internă de recuperare a investiției”. Ea constă, prin analogie cu beneficiul din capital și permite evaluarea eficienței investițiilor în capitalul uman, și în primul rând – în educație și pregătirea la locul de muncă. Teoreticienii capitalului uman susțin că la investirea mijloacelor în educație și formare profesională se comportă rațional, evaluând costurile și beneficiile. La fel ca și investitorii „obișnuiți” ei compară rata de revenire așteptată cu veniturile unei investiții alternative (dobânda din depozitul bancar, dividende din hârtii de valoare, etc.). În dependență de ce este mai rațional din punct de vedere economic, se decide a se investi sau nu în educație. Ratele de recuperare, se prezintă, ca un regulator al repartizării investițiilor între diferite tipuri și nivele de educație, la fel între sistemul de învățământ în general și alte ramuri ale economiei. Ratele înalte de recuperare certifică o investiție insuficientă, cele scăzute – o suprainvestiție. Se identifică rate de recuperare private și sociale. Primele măsoară eficiența investiției din punct de vedere a investitorului, a doua – din punct de vedere a întregii societăți. Calculele demonstrează că rentabilitatea capitalului uman, de regulă, este mai înaltă, decât în capitalul fizic. Aceasta justifică raționalitatea comportamentului celui ce învață și a părinților. În SUA rata de revenire din învățământul primar constituie 50-100%, învățământului mediu – 15-20%, superior 10-15%.

Evaluarea ratelor interne de revenire au fost criticate, utilizând ca argument că salariile mari a salariaților calificați pot fi un rezultat nu al cunoștințelor și deprinderilor, dar a talentului înnăscut sau a provenienței dintr-o familie mai înstărită. Analizele empirice au demonstrat că atât aptitudinile, cât și originea socială nu joacă un rol însemnat. Dacă au o anumită influență asupra salariilor, ea poate fi indirectă, influențând la obținerea cantitativă și calitativă a educației.

Pentru a pune în evidență efectul investiției în educație asupra câștigurilor, în literatura de specialitate s-a utilizat așa-numitul *model al profilurilor vârstă –câștig*. Rezultatele obținute prin acest model demonstrează că venitul mediu al persoanelor cu un nivel superior de instruire (măsurat în ani de școlarizare) este mai mare. În plus, venitul persoanelor mai instruite crește mai repede decât cel al persoanelor mai puțin instruite[13, p. 56].

Importanța investițiilor în capitalul uman și în special în educație și sănătate este determinată de scopurile general – umane, cât și de factorii obiectivi, legați de progresul

științifico-tehnic, deoarece crearea capitalului uman prin instruire și păstrarea acestuia prin ocrotirea sănătății devine unul din factorii principali ai dezvoltării durabile a societății. Investiția în capitalul uman este cea mai rentabilă pentru dezvoltarea unei societăți pe termen lung. Alocarea unui important volum de investiții va contribui la formarea și adaptarea profesională, la îmbunătățirea potențialului educațional și la crearea unor structuri de calificare corespunzătoare economiei de piață la care Moldova vrea să accedă.

Bibliografie:

1. Becker G. *Capitalul uman. O analiza teoretica si empirica cu referire speciala la educatie.* – Ed. All, Bucuresti, 1997.
2. Becker G. *Investment in Human Capital. A theoretical analysis.* // Journal of Political Economy. vol.70, nr.1, 1962, p.9-49.
3. Campbel R, Connel Mc., Stanly B. *Contemporary Labour Economics*, second edition, Mc. Grow-Hill Book Co, New York, 1988.
4. Добрынин А., Дятлов С. *Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования.* СПб.: Наука, 1999. 309 с.
5. Freeman R. *Labour Economics.* Enalewood Cliffs, Prentice Hall, 1979.
6. Hatos A. *Sociologia educației.* - Ed. Polirom, Iași, 2006, 248p.
7. Ильинский И.В. *Инвестиции в будущее: образование в инновационном воспроизводстве.* – СПб.: Изд. СПб УЭФ, 1996.
8. Макконел К., Брю С. *Экономикс: принципы, проблемы и политика.* - Т.2. - М: Республика, 1992.
9. Mattila P. *Determinants of Male School Enrollments as Time Series Analzsis* // Review of Economics and Statistics, May 1984, p. 242-251.
10. Mincer J., Goschio H. *Jurnal of the Japanese and International Economies.* 1988, p. 297-331.
11. OECD. *Human Capital Investment. An International Comparison*, Center for Educational Research and Innovation, OECD, Paris, 1998.
12. Psacharopoulos G. *Rates of returns to Investiment in Education Around the World.* //Comparative Education Review, vol.16, 1992, p.31-53.
13. Suciu M. C., Gheorghe Al. *Investiția în educație.* - Ed. Economică, București 2000.
14. Струмилин С. *Проблемы экономики труда.* Москва, Из. Наука, 1982.
15. Teaciu C. *Valorificarea factorului uman în perioada de tranziție.* Chișinău, 2000.

Дмитрий Каврук,
докторант

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ПРИДНЕСТРОВСКОГО РЕГИОНА: КАК ВЫХОДИТЬ ИЗ ТУПИКА?

Вместе с крушением СССР и самопровозглашением независимости от Кишинева приднестровский регион выбрал экономическую стратегию, отличную от той, которая проводилась в большинстве бывших советских республик, в том числе, и в Молдове. Лидеры региона на словах провозгласили сохранение командно-административной экономики советского типа. Приднестровская модель, призванная одновременно сдерживать «наступление» рыночной экономики и сохранять высокий уровень социальной защищенности для большинства слоев общества, никогда не была воплощена на практике, а сегодня уже и открыто находится в стадии демонтажа. Что ждет приднестровскую экономику?

Первое, что бросается в глаза при анализе приднестровской экономики – это ее крайняя непоследовательность. Попытка создать собственный путь экономического развития была предпринята еще в 1990 году. Тогда Верховным Советом МССР была принята «концепция перехода к рыночной экономике». При этом приднестровский регион попытался реализовать в рамках единой республики модель регионального хозрасчета. В отсутствие стратегии реформ и затянувшихся дискуссий о функциях государства и роли государственной собственности, левобережье, в отличие от остальной Молдовы, придерживалось «принципов регулируемости экономики и ее социальной направленности, избрало нелиберальный путь развития» (5, стр. 11).

К концу 1995 года промышленное производство в регионе относительно уровня 1991 года упало более чем на 60%. Цены увеличились в 400 раз (1, стр. 3). Далее, в выступлениях по случаю «независимости», согласно которым в регионе останется экономика нелиберального типа, в 1996 году принимается закон о государственном бюджете, которые эксперты считают началом фактического ухода командно-административной экономики (3, стр. 8), хотя ностальгическая риторика времен Советского Союза сохраняется еще длительное время. Тогда же были предприняты попытки создать правовые основы для негосударственных форм собственности. Но в 1997 году из-за многочисленных нарушений процесс приватизации был заморожен решением самопровозглашенных властей, что еще больше привело к бесконтрольности в вопросах госсобственности. В 1997 году инфляция в Приднестровье была на уровне 46,5%.

Финансовый кризис 1998 года подвинул руководство региона на действия, прямо противоположные тем, что предпринимались с 1996 года: государственное регулирование экономики было ужесточено. В течение 1999 года указом Игоря Смирнова трижды усиливалось фискальное давление. После этого частные банки фактически были вынуждены уйти с валютного рынка.

В 2000-м году уровень ВВП Приднестровья относительно 1991 года составлял лишь 17%.

В 2001 году в регионе приступили к разработке законов, допускающих относительную либерализацию предпринимательской деятельности, снижение налоговой нагрузки и т.д. Далее руководители приднестровского режима, похоже, отказались от идеи «нелиберального пути». С 2001 до 2004 года была

осуществлена налоговая реформа, появилась счетная палата и фондовая биржа. При этом механизмы экономического управления продолжают определяться четко выстроенной вертикалью власти.

С 2003 года началась так называемая «большая», или массовая приватизация. В частную собственность перешло более 70-ти предприятий. Администрация региона заявила, что в ближайшее время будет продано три четверти государственной собственности. То, каким образом были проданы самые крупные объекты, вызвало серьезные вопросы у экспертов. Так, государственный пакет акций Молдавского Metallургического завода был куплен зарегистрированной в Лихтенштейне компанией за 2,6 миллионов долларов США, хотя стартовая цена была определена в 10 миллионов долларов (4 от 19.08.03). В 2006 году крупнейшее винодельческое предприятие «КВИНТ» было продано ООО «Шериф» за 21,7 млн. долларов США.

И хотя в целом приватизация была проведена, сегодня бюджет региона имеет дефицит более, чем 50%. Нынешнее состояние бюджета, а так же способы использования средств, полученных от приватизации, однозначно свидетельствуют: до сих пор нет представления о том, к какому типу экономики движется регион. В частности, об этом свидетельствует анахроничный статус земли. При том, что в других отраслях экономики ожидается развитие частной инициативы, в сельском хозяйстве – кардинально иная ситуация. Декларируется, что земля до сих пор остается объектом исключительной собственности «государства», хотя граждане имеют право продать, подарить или передать по наследству свои права на земельную долю (2, стр. 36). При этом объемы сельскохозяйственного производства составляют 9% от уровня 1991 года. Урожайность основных культур значительно упала и продолжает падать.

Если в приднестровском ВВП сельское хозяйство практически отсутствует (в 2005 году – 3,8%), то доля промышленности постоянно снижается. Если рассматривать промышленное производство в Приднестровье по отношению к 1991 году, то становится ясным, что к 2006 году производство сократилось многократно.

Сегодня зафиксированный рост добавленной стоимости (при дефиците бюджета) не может свидетельствовать о структурных позитивных изменениях, поскольку больше половины его приходится на одно предприятие – Молдавский металлургический завод, продукция которого сильно зависит от цен на международном рынке.

За 16 лет отделившейся от Кишинева политики приднестровская экономика была серьезно разрушена. При том, что на 12,4 % территории МССР 15,2 % ее население Приднестровья в 1990 году производило 40% совокупного общественного продукта, доля региона в объеме промышленного производства всей Молдовы сегодня составляет не более 20%. (6, р. 21)

Для стран СНГ есть один общий депрессивный для экономики фактор – разрыв прежних производственных связей. Для левобережного региона Молдовы, так же, как и для правого берега, сильнейший удар по экономике был нанесен разрывом межреспубликанских хозяйственных связей, разрушением общей внутренней инфраструктуры (включая транзитные возможности Молдовы). Эти негативные процессы были существенно усугублены нахождением левобережных районов Молдовы вне международного правового поля, и, как мы показали выше, в крайней непоследовательности проводимой экономической политики.

Тем не менее, вне зависимости от того, хочет ли руководство региона вернуться к лозунгам нелиберальной экономики, после приватизации обратный процесс уже невозможен. Играя по правилам рыночной экономики, администрация региона рано или поздно будет вынуждена признать, что единственный шанс постепенно выводить регион из стагнации – это привлечение прямых иностранных инвестиций. Для реализации такого сценария у приднестровской экономики может быть только один путь: региону необходимо вернуться в международное правовое поле, восстановить внутриреспубликанские хозяйственные связи и общую инфраструктуру региона и проводить демократические и рыночные реформы. Таким образом, препятствование решению проблемы дезинтеграции страны – главный тормоз для социально-экономического развития региона.

Библиография:

1. Вестник ПРБ, №10, октябрь 2001, стр. 3.
2. Земельный кодекс ПМР, стр. 36.
3. Молдавская и приднестровская экономики – от конфликта к перспективам мирного развития». CISR 2006, стр. 8.
4. «Ольвия-Пресс», 19.08.03.
5. Современные экономические проблемы реформирования хозяйственного механизма. Материалы международной конференции, Тирасполь, 2001, стр. 11.
6. Transnistria region of Moldova: Economic Review, World Bank, 1998, p. 21.

INFLUENȚE DE ACȚIUNE PSIHOLAGICĂ LA NIVELUL SUBCONȘTIENT AL CONSUMATORILOR

Nowadays there are a large number of approaches concerning the aim of the advertising, but from practical point of view the basic aim of the commercial advertising consists in sales stimulation. That is why advertising exert influence upon consumers and favor its power so the promoted goods and services to be purchased. In order to do this a whole range of various methods and techniques are used to influence individuals on different psychological structures, on conscious as well as on unconscious levels. Therefore, this particular paper seeks to explain that an effective advertising must implant in the consumers mind the thought of purchasing a product or using a service without raising interfering thoughts. This particular effect is attained through psychological methods and techniques applied at the subconscious level of the individuals.

Este bine cunoscut faptul că publicitatea acționează asupra oamenilor atât prin intermediul sferei raționale (convingeri, intelect) cât și prin sfera inconștientă (emoțiile, subconștientul). Este de la sine înțeles că este relativ ușor de previzionat cum va influența publicitatea la nivelul sferei raționale și este mult mai dificil de anticipat cum vor acționa finele mecanisme la nivelul profundelor impresii sufletești.

Astfel, studiind influența publicității asupra conștientului și subconștientului individului trebuie să înțelegem că eficacitatea unei astfel de influențări nu poate fi determinată de careva procese psihice separate, de caracteristicile psihicului sau de cele a publicității. Premiza persuasivității unui mesaj publicitar constă în cunoașterea comportamentului de cumpărare și a mentalității consumatorului. Creatorii de publicitate în acest sens sunt interesați să afle ce procese au loc în mintea receptorilor de reclamă pentru a putea prevedea comportamentul de cumpărare determinat de aceste procese. Astfel în baza acestor procese, a factorilor psihologici, a interacțiunii lor, precum și a proceselor determinate de acestea, au fost create de către specialiștii în domeniu – metode și tehnici de influențare aplicate cu succes în publicitate.

În continuare aș vrea să prezint unele dintre metodele de influențare cel mai frecvent utilizate în reclame prin intermediul combinării factorilor psihologici.

Psiho-tehnologiile sugestive

Sugestia este procesul de influențare a psihicului unei persoane, legată de reducerea criticismului și conștientului la perceperea mesajului sugerat, în lipsa unei ample analize logice. Influențarea se realizează prin inducerea anumitor stări psihologice. Scopul sugestiei constă în influențarea sentimentelor oamenilor, iar prin intermediul acesta asupra conștiinței și voinței, fiind deosebit de puternică atunci când coincide cu trebuințele și interesele acestora [1, p. 101].

Reclama deseori se adresează motivelor subconștiente, de exemplu [2, p. 53]:

Prezența în mesaj a explicației, și în special, a cuvântului „deoarece” conduce la rezultatul ca consumatorul să reacționeze mai bine la acesta, deoarece el face ceea ce lui i se cere, oferindu-se un motiv sau o explicație.

Dacă un mesaj persuasiv este citat de către o persoană cu autoritate sau o celebritate atunci informația este considerată de consumator a fi veridică.

Oamenii percep un produs ca fiind bun sau rău în comparație. Acest arhetip este larg utilizat pentru a influența percepția consumatorilor. În plus, indivizii doresc să posede ceea ce se găsește într-o cantitate mică sau într-un stoc limitat.

Este o regulă nescrisă a societății umane conform căreia la o favoare trebuie de răspuns cu o alta. Deci, o persoană căreia i s-a făcut un serviciu (indiferent dacă a cerut sau nu acest serviciu) se simte îndatorat să întoarcă acest serviciu (de obicei într-o formă mai mare decât a primit-o).

Oamenii, de obicei, urmează deciziile altor indivizi, în special dacă sunt mulți de aceeași părere.

Mai mult decât atât, apelarea la retrăirile din copilărie sunt exploatare cu mare succes în publicitate. Acestea utilizându-se pentru produsele alimentare, țigări și gume de mestecat. După cum se știe gura este zona plăcerii. Dacă sugarul găsește liniște și plăcere în sânul mamei, atunci adulții – în mâncare, fumat, etc. În așa mod, fumatul țigărilor groase reproduce sugerea degetului mare, iar a țigărilor lungi – rosul unghiilor.

Influențarea hipnotică

Psihologii afirmă că insuflarea hipnotică depinde de un șir de factori, dintre care cei mai importanți sunt: timiditatea, impresionabilitatea, autoevaluarea slabă, neîncrederea în propriile puteri, capacitate slabă de analiză logică, careva stări psihice (stres, boli, istovire), precum și un nivel scăzut de deținere a informației. Astfel se constată că persoanele au niveluri diferite de influențare. Iată câteva exemple a comportamentului hipnotic:

Oamenii au tendință să facă cumpărături impulsive (90% din cumpărăturile efectuate sunt impulsive).

Reclama nu schimbă preferințele oamenilor, dar dacă produsul respectiv nu este în vânzare, atunci consumatorul va procura produsul promovat la acel moment.

Când cumpărătorul vede produsul pe care intenționează să-l cumpere, în acel minut el încremenește, încetează să clipească și să înghită salivă, se încetinește respirația, iar pupilele se măresc. Aceasta este o tranșă hipnotică. Un om normal clipește de 32 ori/min, când retrăiește de 50-60 ori/min, iar în timpul selectării produselor de 14 ori/min.

Metodele afiliate acesteia sunt următoarele:

Utilizarea cuvintelor cheie cu sens unic și concret, conținutul cărora este ușor de imaginat. Un rând de cuvintele cu conținut concret (luciu, noapte, foarfece, trandafir, amar, brad etc.) considerabil sporește nivelul sugestiei, iar cele abstracte îl diminuează (corespunzător, ca rezultat, realizarea, utilaj, compania etc.).

Calitățile concrete. Pronunțând cuvântul măr este puțin probabil că va influența imaginația cuiva, dar introducând așa calificative ca: copt, rumen, dulce, delicat, suculent, verde, mic, tare, acru, cu viermi, va avea un alt efect asupra psihicului, producând totodată și percepții gustative.

Diminuarea utilizării negațiilor „nu” și „ne-” din considerentul că psihicul omului se opune acestora, cauzând îndoieli. Un anumit efect va produce sloganul „Nu veți mai fi bolnavi” și cu totul altul: „X vă va însănătoși”.

Dinamica vorbirii este una dintre cele mai puternice metode ale influențării. Sporirea eficacității sugestiei se bazează pe următoarele:

- Delicatețea și puterea glasului
- Bogăția intonației și pauzele
- Tempoul înalt al vorbirii. Se crede că el este mai înalt la oameni cu un nivel al intelectului mai înalt, și corespunzător creează mai multă încredere
- Timbrul vocii înalt: în primul rând bărbătesc, iar în al doilea rând – bariton

Astfel, accelerarea tempoului vorbirii cu un ritm tot mai accentuat stimulează activitatea – ceea și reprezintă o finisare tipică a unei publicități radio. Pronunțarea mesajului publicitar prin acompaniere cu muzică sporește considerabil influența mesajului transmis, în special dacă mesajul rostit va fi unit cu muzica de către un profesionist în domeniul „discursului trans”. Acesta presupune alternarea pronunției literelor la diferite amplitudini în dependență de ritmul melodiei ce acompaniază mesajul, tempoul mesajului fiind efectiv impus cu sunetul. Timbrul are de asemenea o importanță deosebită în construcția și transmiterea efectivă a mesajului. Mai bine se percepe un timbru catifelat, iar dacă mai este suplinit cu o intonație insinuantă atunci succesul spotului audio este garantat.

Influențare prin intermediul combinării sunetelor și cuvintelor este o metodă utilizată din antichitate. Unele din ele nu numai că pot crea careva emoții, dar inconștient sunt asociate cu anumite imagini. S-a determinat că prezența sau dominanța sunetului „i” în cuvinte creează imaginea a ceva mic și ne semnificativ; litera „m” – ceva bun și larg, iar „ș” – fierbinte și bun [3, p. 52].

Mimica și gesturile, în condiția unei situații adecvate, se percep ca atracții emoționale, care în majoritatea cazurilor, contribuie la crearea unei atitudini pozitive, de încredere. De menționat este faptul că componentele non-verbale ale mesajului într-o măsură mai mică sunt procesate de nivelul conștientului, decodificarea realizându-se inconștient, creându-se careva atitudini emoționale [4, p. 361].

Iată câteva dintre tehnicile de creare a stărilor de trans utilizate în publicitate:

Arătarea comportamentului sub hipnoză – este o imagine a comportamentului deja creat ca urmare a reacției la influențare. Este un comportament pe care consumatorii îl vor prelua de la personajele de filme atunci când se vor întâlni cu produsul promovat.

Mesajul publicitar se creează clar pentru ca consumatorii să-l poată înțelege și reacționa adecvat. Astfel, toate modele sociale de comportament se oferă consumatorului în publicitate, de ex: vrei să slăbești – cumpără X etc. [5, p. 59].

Este benefică utilizarea *proiecțiilor retrăirilor interioare* cu referire la lumea înconjurătoare, de ex: „când eu văd (aud, simt) produsul X ... eu încremenesc (lumea în jurul meu se oprește)”.

Regresia de vârstă – prezentarea comportamentului școlărilor, studenților, relațiile bunicilor cu nepoții etc.

Stările de tras tipice se utilizează în filme la prezentarea *stărilor după trezire* (de obicei se folosesc pentru reclamele de cafea și mobilă) și *înainte de adormire*. Cuvintele ce însoțesc aceste imagini sunt: confort, liniște, relaxare etc.

Suprîncărcarea conștiinței se efectuează prin derularea rapidă și haotică a imaginilor în combinație cu un curs rapid al vorbirii.

Ruperea șablonului prezintă situații în care spectatorul este ținut în suspans și apoi brusc situația se hotărăște cu ajutorul produsului promovat.

Tehnica *totalei nesigurante și impredictibilități* are loc atunci când până în ultimul moment nu este clar ce produs, serviciu sau brand este promovat.

Cuvintele neexistente și create artificial au un efect deosebit față de cele simple, iar *evidențierea unor litere sau cuvinte dintr-un slogan* au un efect deosebit în captarea atenției spectatorilor.

Perseverența face și ea parte din tehnicile de influențare. Acesta presupune repetarea aceluiași mesaj în aceleași sau mai multe surse de distribuție a informației.

Tehnica hipnozei Ericnosiene

Esența acestei tehnici este că ea nu oferă ordine directe, ci pur și simplu comentează un careva subiect, se dau sfaturi partenerului de discuție etc. Cu toate acestea toate strategiile vorbirii permit de a obține rezultatul dorit fără o împotrivire conștientă față de ordin. În continuare propun descrierea succintă a acestor tehnici.

Truism-ul înlocuiește ordinul. Astfel dacă comanda ar suna „Cumpără!”, atunci truism-ul ar suna: „Toți iubesc să cumpere”, „Oamenii iubesc să cumpere”, „Oamenii pot să cumpere”. Exemple ale reclamelor sunt: „Gospodinele bune ar cumpăra „Losc”, „Toți iubesc „Chupa-Chups”.

Iluzia alegerii această tehnică propune să alegi între ceea ce trebuie vânzătorului și ceea ce vânzătorului trebuie „Puteți să cumpărați cutia de 200 gr. sau cea de 400 gr.” sau „Puteți să cumpărați produsul în cutie verde sau albastră”.

Presupunerea este o tehnică ce îndeamnă la cumpărare doar după realizarea unei alte acțiuni: „Înainte de a cumpăra produsul, atrageți atenția la prețul mic”, „După ce veți cumpăra produsul, bucurați apropiații Dvs. cu un cadou”.

Ordinul mascat în întrebare deseori se utilizează chiar în viața cotidiană. În loc să se roage ca ceva să se facă, se întreabă dacă persoana este capabilă să realizeze respectiva sarcină, iar celălalt, de obicei, fără a răspunde afirmativ la întrebare efectuează ceea ce a fost rugat. „Dvs. cunoașteți că doar cumpărând produsele noastre, veți beneficia de o reducere de 10%?”, „Știți ceva mai gustos?”.

Utilizarea contradicțiilor este utilizarea construcției „cu cât...cu atât”. Iată un exemplu: „Cu cât mai mult citiți anunțul, cu atât Vă este mai clar că acest produs trebuie cumpărat”.

Alegerea totală – aici consumatorului i se propune să aleagă din multitudinea de variante posibile: „Puteți cu ușurință să renunțați la dulce sau făinos, sau – Dvs., puteți continua să mâncați și să ...” [1, p.126-128].

Programarea neurolingvistică (NLP)

Fiecare om are o reprezentare a realității individuală, aceasta diferențind de realitatea existentă. În baza analizelor efectuate s-a constatat că toți oamenii își construiesc amintirile și își imaginează viitorul bazându-se pe informațiile deținute, care sunt vizuale – imagini; auditive – cuvinte, sunete, zgomote și kinestezice – senzații. Putem delimita trei tipuri de percepere a realității în dependență de informațiile deținute, de care este necesar a ține cont la realizarea unei campanii publicitare.

Primul este cel *vizual*. O astfel de persoană percepe și organizează experiența și gândirea sa, în general, cu ajutorul imaginilor vizuale. Cuvintele care cel mai bine reprezintă tipul de persoană vizuală sunt: aparent, evident, uitați-vă, priviți, perspective, viu, aprins, contrast, imagine, transparență etc. Ca exemple de fraze utilizate în vorbirea curentă sunt: o întrebare clară, un indiciu transparent, o idee de perspectivă, o lovitură impresionantă, aceasta va arăta fain sau acest lucru se va privi fain etc. De obicei, ei vorbesc repede, înțeleg ideile din primele cuvinte și pot finisa frazele începute de alții. În situațiile când este posibil, aceste persoane, cel mai des, se îndreaptă spre tablă pentru a desena pe ea, explicând astfel ideile sale.

Tipul al doilea – cel *auditiv*, percepe și descrie lumea în imagini auditive, de exemplu, o idee țipătoare, un indiciu mut, un răsnet rezonant, o idee puternică, o persoană gălăgioasă, eu aud, în concordanță cu cele expuse, răsunător, sună bine, o personalitate tăcută sau gălăgioasă etc. Aceste persoane, de obicei, vorbesc lin și sunt

atenți la ceea ce spun. Ei iubesc să citească și de aici rezultă preferința lor spre cuvintele scrise. Ei sunt acei care cel mai des critică lucrările altora.

Și în sfârșit cel de-al treilea tip este cel kinestezic, adică persoanele ce percep lumea cu ajutorul senzațiilor, sentimentelor și mișcărilor. Cuvintele care predispun spre o astfel de clasificare a persoanei sunt: o întrebare ușoară sau grea, o idee grandioasă, o idee puternică, o idee slabă sau puternică, un tip lunecos, o stare tremurătoare, comod, dificil, ușor, moale, haideți să luăm o atitudine față de aceste argumente etc. Comparativ cu persoanele predispuse spre imagini auditive, aceste persoane sunt și mai atente la ceea ce rostesc. Ei preferă să efectueze o analiză adâncă din toate punctele de vedere.

Acestea trei sunt utilizate destul de eficient în publicitate, de ex. ciocolata Hershe'y: „Vafe, ciocolată și veți simți sufletul Americii. Arahide, caramelă și veți vedea cum arată America. Cocos, migdale și veți auzi sunetul Americii”.

Dubla acțiune a cuvintelor. Trebuie de luat în considerație faptul că creierul percepe cuvintele într-un mod logico-rațional și într-un altul emoțional-imaginativ. Multe cuvinte au o componentă emoțională de evaluare ascunsă: „bine” sau „rău”, creând asocieri auditive, vizuale și tactile cu imagini percepute. Manipulând cu cuvinte, se poate de format la persoane o atitudine inconștientă pozitivă sau negativă cu referire la ceva.

Meta-programe în publicitate sunt acei cenzori pe care oamenii îi aplică la tot ceea ce văd, aud sau simt. Acești cenzori selectează acea informație care va avea acces în conștiința persoanei, iar ceea ce nu corespunde meta-programei nu este preluat. Una din meta-programări este orientarea „La ceva” – motivația obținerii succesului și „De la” ceva – motivația evitării insuccesului. Cei ce tind „La ceva” cel mai bine percep acele avantaje pe care le obțin cumpărând un anumit produs sau serviciu. Dar cei ce tind „De la” în primul rând prețuiesc problemele pe care pot să le evite devenind proprietarul produsului. Acea publicitate care ia în considerare aceste deosebiri, va promova unul și același produs în moduri diferite [6, p. 136].

Construcțiile arhetipale

Fiecare dintre noi suspectează că publicitatea conține în sine un cod simbolic, dar funcționează aceste simboluri diferit în dependență de combinarea și interacțiunea acestora cu alte elemente compoziționale ale publicității. Nu doar semnificația textuală, grafică și culorile au importanță, dar și elementele care ne determină în realizarea asociațiilor, ceea ce de fapt reprezintă forța esențială pentru perceperea publicității și crearea unor stări emotive.

Cercetările ultimilor ani au confirmat ipoteza că din naștere omul deține un alfabet matricial de semne iconice destul de concrete, de modulare a spațiului mediului înconjurător. Această concepție fiind fondată de C. G. Jung.

Arhetipurile sunt imagini mitologice cu încărcătură emoțională și ele acționează ca niște magneți care ne cristalizează „complexele psihice” [7, p. 33].

Structurile matriciale a blocurilor de intrare al analizatorului vizual ale oamenilor preferă să perceapă, în primul rând figurile geometrice simple, de tipul: cruce, cerc, pătrat. Acest mecanism înnăscut ne permite să efectuăm o prelucrare semantică, pentru a determina informația cea mai importantă, rapid și întotdeauna conștient. Pe baza acestui alfabet primar al semnelor iconice în adâncul persoanei se creează o lume personificată în care se formează așa concepte ca: verticală, lumină, hotar, zbor, cădere, întuneric, moarte, viață, cer, pământ, liniște, dorință, timp, spațiu, cerc, roată, pătrat, fereastră, mișcare, reconciliere, familie, noi, eu etc. [8, p. 598-599].

Psihologii menționează că există nu mai mult de 30 de arhetipuri. Fiecăruia din ele fiind corespunzător un anumit stil de comportament, de retrăire emoțională și o prognozare inconștientă a desfășurării evenimentului. Dacă reclama se intercalează cu un nivel arhetipal atunci automat la spectator apar anumite reacții emoționale ca răspuns la acest arhetip. Se poate, în mod deliberat, de creat un conținut de semnificații sau chiar auditiv în mesajul publicitar în așa mod ca el să inducă arhetipul dorit. La combinarea mesajului cu o formă arhetipală aceasta conferă o stare emoțională deosebită făcând mesajul puternic și convingător.

O construcție arhetipală este *cercul* care este considerat forma cea mai perfectă, bazată pe faptul că fiecare punct este egal depărtat de la centru. Cum este cunoscut, determinarea, previzibilitatea acționează asupra psihicului omului liniștitor, iar exactitatea este contrariul haosului, impulsivității și imprevizibilității.

De asemenea în reclame destul de des este utilizat *triunghiul echilateral* (o altă construcție arhetipală) care semnifică mișcare, dezvoltare, precum și distrugere. Triunghiul cu unghiul în sus semnifică adresarea către creator – Dumnezeu; iar triunghiul cu unghiul în jos – tot ceea ce e pământesc și distrugere. Totuși în construcțiile arhetipale semnificația construcției și distrugerii sunt identice pentru că preced una pe alta în mod continuu.

Masculinul și femininul reprezintă setul de arhetipuri cel mai bine pronunțat și des utilizat în publicitate. Simbolurile acestor arhetipuri sunt larg utilizate, uneori inconștient, în artă și politică, nemaivorbind de publicitate.

Cuvintele cheie pentru arhetipul masculin sunt: dinamism, vioiciune, depășire, creștere, forță, tărie, mișcare, expansiune, difuziune, penetrare, distrugerea limitelor, calitate, ordonare, construcția a ceva (ingineresc), formă clar definită, claritate, acuratețe absolută, tărie, contururi distincte, imagine vizuală clară etc. Din punct de vedere grafic acestea sunt imagini de „tip falic”, adică figuri de forme alungite și contururi distincte, cu culori contrastante, de ex: imaginile castelului de apă, palmierilor, a pumnalului etc. De ex: în reclamele producției tutuniere deseori se prezintă imaginea unei cutii deschise din care o țigară stă pe jumătate scoasă afară..

Cuvintele cheie pentru arhetipul feminin sunt: acceptare, dependență, admitere, confort, pace, siguranță, protecție, posesie etc. Din punct de vedere grafic acestea sunt imagini de forme rotunjite cu contururi neclare, trecerea lină a culorilor din una în alta, de exemplu: un bazin rotund plin cu apă, o compoziție cu țesături fine, o formă ovală sau rotunjită a sticlutei de parfum sunt exemple ce se referă la simboluri feminine.

Un alt arhetip al începutului pozitiv este „Eroul” tema căruia constă în cucerire, succes, activitate, siguranță, provocare, frumusețe, competiție, patronaj (protecție), încredere, realizare. Se utilizează preponderent în publicitatea gumei de mestecat „Orbit”, a antitranspiranțelor pentru bărbați sau publicitatea Camel, etc. Deseori eroul acestor reclame este o fată sau un băiat care trebuie să depășească anumite obstacole – să escaladeze stâncile, să depășească râurile de munte, etc. și specific este faptul că ei ating culmile cele mai înalte.

Arhetipul *Călătoriei* este observat în publicitățile „Marlboro” sau „Chesterfield”, având simbolica: schimbare, alternarea impresiilor, cunoașterea necunoscutului, mișcare etc. Dacă verificăm cine sunt consumatorii imaginii Marlboro atunci constatăm că 65% sunt de sex masculin, dintre aceștia 70% au vârsta cuprinsă între 18 și 34 de ani, 70% au nivel educațional mediu și 92% sunt albi. Această date statistice și demonstrează cât de

хорошо были интегрированы образы архетипические в рекламу дифузную с реальностью которая не соответствует.

Архетип *Distruerii* имеет как тему: привлекательность одной таинственной фатальной, о мире таинственной чуждой, криминальной, непонятной, судьба, нереализуемое, борьба, опасность мистическая мира издалека и т.д. С помощью этого архетипа можно создать атмосферу мистическую, темную, угрожающую, с одной стороны реальность, о мире опасной и магнетической. Хотя это архетип отрицательный, однако использование его для определенных продуктов специфическое является вполне оправданным, поскольку люди оставляют впечатление „чувствительности правильной” и парадокс заключается в том что создается ощущение правильности и истины. Для реальности психической внутренней человеческой этот послание странное оказывается быть убедительным.

Архетип *Moarte-Înviere* имеет как тему: развитие максимальное формул и разрушение этих, обновление и воскресение к жизни новой, преобразование, реорганизация и т.д.

Другие архетипы хорошо известные являются: „источник”, „тень”, „дети которые играют”, „старик мудрый” и т.д.

Хотя после того как упомянуто ранее использование архетипов является благоприятно воспринимаемым зрителем, однако необходимо учитывать что комбинация чрезмерная архетипов, символов и знаков может иметь отрицательный эффект.

Поэтому любое слово, манипулируя элементами контекстуальными ситуации коммуникации из которой состоит в необходимом порядке, реструктурирует ситуацию для того чтобы породить новые значения служащие интересам тех кто их продвигает. Влияние является как феноменом посредничества, в котором участники составляют ситуацию общую для ссылки, объекты когнитивные эти позволяя, через связь между ними, создание действия конечного желаемого.

Важно то что тогда когда создаем рекламу для определенного продукта, услуги, бренда или даже компании целью является то же самое – для того чтобы получить прибыль. Таким образом, зная и компетентно используя эти знания, техники и методы психологические не предлагаем преимущество для того чтобы сделать шаг вперед к достижению этой цели. Только шаг поскольку ввиду этой батареи средств теоретических и практических не было найдено ни одного рецепта чудесной для того чтобы привлечь потребителя, а чьи действия еще подвергаются риску что основано на эмпиризме.

Библиография:

1. Мокшанцев Р. И., „Психология рекламы”, Ed. ИНФРА, Москва, 2000.
2. Чалдини Роберт, „Психология влияния”, Ed. Питер, Санкт-Петербург, 2000.
3. Имшинецкая И., „Креатив в рекламе”, Ed. ПИТ - холдинг, Москва, 2003.
4. Зыкин В., „Психология и психоанализ рекламы”, Ed. Бахрах - М, Самара, 2001.
5. Эммануэль А., „Миф о рекламных манипуляциях – II”, revista „Маркетолог” nr. 11, 2003.
6. Лебедев – Любимов, „Психология рекламы”, Ed. Питер, Санкт – Петербург, 2002.
7. Cărmacea Corneliu, „Интуиция Юнга”, revista „Psihologia” nr. 4, 1997.
8. Буков П., Сарган Г., „Психология и психоанализ рекламы”, Ed. Бахрах - М, Самара, 2001.
9. Ельшина П., „Дикий маркетинг. Исследование мотивов коллективного бессознательного в потребительском поведении”, revista „Маркетолог” nr. 4, 2002.

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

Olga Gagauz,
doctor în sociologie, conferențiar cercetător

MASĂ ROTUNDĂ „MIGRAȚIA DE MUNCĂ ÎN NOILE HOTARE EUROPENE”

La 28 noiembrie 2007 în sala mică de conferințe a Academiei de Științe a Moldovei a avut loc o masă rotundă cu genericul „**Migrația de muncă în noile hotare europene**”, organizată de Secția Cercetări Socio-Demografice ale Familiei a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei.

La masa rotundă au participat: *Sergiu Sainciuc*, viceministru al Economiei și Comerțului al R. Moldova, coordonator național al Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare (CNPĐ); *Aliona Crețu* secretar al CNPĐ; *Elena Bobcova*, Centrul sociologic «Новый век» din or. Tiraspol; *Larisa Horozova*, șef Catedră de Psihologie a Universității de Stat din or. Comrat; *Gheorghe Paladi*, academician al AȘM; *Andrei Timuș*, membru-corespondent al AȘM, *Constantin Matei*, doctor habilitat în economie, profesor universitar, *Valeriu Sainsus*, doctor în economie, conferențiar universitar, Catedra Geografie și Economia Mediului a Academiei de Studii Economice; colaboratorii științifici ai Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice.

Discuțiile mesei rotunde au fost deschise de directorul Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice *Ion Rusandu*, care a subliniat importanța mediatizării științifice a fenomenului migrației de muncă și necesitatea întreprinderii unor măsuri pentru minimizarea efectelor negative ale acestui fenomen.

Viceministru *Sergiu Sainciuc* a salutat organizatorii și participanții la masă rotundă, a informat auditoriul despre acțiunile întreprinse de Guvern în direcția nominalizată, a accentuat faptul că pînă la momentul de față nu există date exacte privind numărul migranților, din cauza că cetățenii Republicii Moldova pleacă la munci peste hotare legal însă rămîn acolo fără a avea o permisiune respectivă. Aceasta provoacă dificultăți în ceea ce privește respectarea drepturilor migranților de muncă și protecția muncii lor, aspectele juridice ale problemei în cauză etc. O problemă importantă care se află la ordinea de zi a Guvernului este crearea locurilor de muncă, asigurarea oportunităților de încadrare în cîmpul muncii, îndeosebi a tinerilor. Dl Sergiu Sainciuc a menționat că cotele pentru migrația de muncă sunt reduse și, în anul curent fiind utilizate complet.

Luînd în considerare faptul că procesul migrațional influențează asupra proceselor demografice ca natalitatea și mortalitatea, Ministerul Economiei și Comerțului a elaborat un nou proiect de lege, constituit din două compartimente: emigrarea și imigrarea populației, care a fost prezentat Guvernului pentru aprobare. Ministerul a semnat un acord bilateral cu Italia cu privire la migrația persoanelor și dreptul la muncă al acestora. Se discută problema semnării unor astfel de documente cu Uniunea Europeană și Federația Rusă, elaborării unui plan concret de ameliorare a situației create la acest capitol.

Olga Gagauz, doctor în sociologie, șeful Secției Cercetări Socio-Demografice a IFSSP a menționat că deși migrația benevolă constituie o formă de manifestare a internaționalizării și democratizării vieții economice și social-culturale a civilizației umane, care oferă persoanelor dreptul și posibilitatea de a-și alege locul de trai și de

lucru, marea majoritate a emigranților și-au părăsit țara sub presiunea diferitelor circumstanțe. Specificul agrar al economiei naționale, productivitatea joasă a activității agricole, lipsa tehnicii agricole, dependența substanțială de condițiile climatice, pierderea competitivității produselor agricole moldovenești pe piețele tradiționale determină nivelul scăzut al veniturilor populației. Există și un factor demografic care influențează fenomenul migrației de muncă. În prezent populația Republicii Moldova este una din cele mai tinere populații din Europa, ponderea persoanelor tinere în vîrsta cuprinsă între 15-29 de ani constituind circa 28%. Lipsa acută de oportunități de angajare în câmpul muncii a persoanelor tinere a condiționat, în mare parte, migrația lor.

Trebuie să înțelegem foarte bine că menținerea unui decalaj important între standardul de viață din Republica Moldova și cel din țările dezvoltate în viitorul apropiat numai va încuraja migrația și acest pericol nu trebuie să fie neglijat de conducerea țării.

Țările europene dezvoltate nu au cunoscut pînă acum, o scădere a numărului populației. Pentru prima dată în anul 2006 în Italia și Germania s-a înregistrat o scădere a numărului populației, mortalitatea fiind cu puțin mai mare decît natalitatea. După prognozele Diviziei de Populație a Națiunilor Unite în anii următori și alte țări dezvoltate vor cunoaște o scădere naturală a numărului populației. Este de așteptat că politicile de imigrare ale acestor țări vor fi ajustate la condițiile respective, vor fi majorate cotele de imigrație în vederea compensării consecințelor negative ale reducerii numărului de populație și asigurării sau menținerii creșterii economice. Evident că sursa principală a migrației vor fi țările din Europa Centrală și de Est, la care face parte și Republica Moldova. Statele europene dezvoltate acum și în viitor vor avea nevoie de brațe de muncă și deja se conturează o tendință de a atrage imigranții din Europa Centrală și de Est, dat fiind faptul că populația acestei regiuni este mai instruită, comparativ cu alte regiuni, are modele culturale și religioase asemănătoare, ceea ce asigură o adaptare și aculturație ușoară.

Costurile sociale ale migrației de muncă pentru Republica Moldova sunt foarte mari. În primul rînd, pentru că o parte din migrații de muncă vor rămîne definitiv în țările în care se află și copiii lor vor fi născuți acolo și nu aici, deci este o pierdere demografică directă. Pleacă persoanele tinere, bine instruite, care dacă ar avea posibilități ar putea se lucreze acasă. În Republica Moldova deja se înregistrează un deficit de specialiști și muncitori calificați. De aceea situația privitor la migrația de muncă necesită o analiză profundă și reflecție științifică asupra consecințelor sociale, economice, demografice, culturale ale acesteia.

Discuția a continuat-o *Victor Mocanu*, doctor în sociologie, șeful Secției de Sociologie a IFSSP, care a prezentat rezultatele studiului sociologic „*Dezvoltarea proceselor transformatoriale în Republica Moldova - perioada postsovietică*”, în urma căruia s-a constatat că neîncrederea în ziua de mîine și grijile pentru viitorul copiilor i-a determinat pe oameni să plece peste hotare.

DI Ion Rusandu a menționat că în prezent, putem menționa că populația țării a obținut experiența necesară în ceea ce privește migrația de muncă, s-au format rețelele migraționale informale, iar cei aflați peste hotare atrag acolo pe rudele, prietenii, cunoscuții. Organizarea plecării la muncă peste hotare pentru unele persoane reprezintă un business, aducîndu-le venituri mari.

Academicianul, *Gheorghe Paladi* a subliniat că în ultimele decenii se înregistrează o evoluție nefavorabilă a principalelor procese demografice – natalitatea și mortalitatea. Pe lîngă acestea, amploarea migrației îngreuiază cu mult situația. Este binevenit faptul că

în anul curent a fost creată *Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare* și problemele demografice au devenit o preocupare permanentă a Guvernului. Un lucru cel mai important de care trebuie să ținem cont este elaborarea proiectărilor demografice, ceea ce pînă acum nu se face în republica. La etapa contemporană fără prognoza evoluției populației este dificil a elabora politici coerente atît în economie, cît și în sectorul social. Odată cu scăderea natalității se accentuează procesul de îmbătrînire a populației Republicii Moldova, provocînd creșterea cheltuielilor pentru asigurările sociale și medicale. Dimensiunile migrației populației trebuie real evaluate și luate în calcul la realizarea proiectărilor demografice.

Dna *Irina Caunenco*, doctor în psihologie, cercetător științific coordonator al Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei, a prezentat unele rezultate ale cercetării socio-psihologice realizate în or. Moscova, respondenții fiind migranți de muncă din Republica Moldova. Dînsa a menționat că orientările migraționale ale cetățenilor moldoveni sunt de lungă durată, ca rezultat mulți își aduc în țara gazdă familiile. Copiii acestora frecventează instituțiile de învățămînt din Moscova, ceea ce reprezintă un motiv serios de a nu se întoarce înapoi. Părinții se străduie ca copiii lor să obțină o pregătire profesională în Moscova, pentru că acolo perspectivele de angajare în cîmpul muncii sunt mai mari. În procesul de aculturație au loc transformări personale, apare o încredere în forțele proprii, cercul de comunicare crește, dar sporește și anxietatea, conformismul. Practic, toți respondenții la întrebarea „Ce văd ei, în primul rînd, cînd se întorc acasă”, au răspuns: „Prețuri mari și sărăcia”.

Membriu-corespondent al AȘM, profesorul *Andrei Timuș*, a subliniat că problemele societății, migrația și alte fenomene au preocupat întotdeauna specialiștii sociologi și a expus unele sugestii referitoare la migrarea tinerilor, a conturat căile de stopare a migrației, de reducere a frecvenței infracțiunilor comise de tineri: pregătirea cadrelor tinere în școlile tehnico-profesionale; crearea întreprinderilor mici de care trebuie să fie preocupați primarii, care sunt responsabili pentru crearea locurilor de muncă și implicarea tinerilor în viața socială. Guvernul trebuie să acorde o atenție deosebită dezvoltării infrastructurii în mediul rural.

Profesorul *Constantin Matei* a vorbit despre rolului migrației la etapa contemporană în formarea populației. Pînă nu demult creșterea numărului populației era determinată de două procese majore: natalitatea și mortalitatea, migrația fiind examinată ca un proces complementar de formare a acesteia. În a doua jumătate a secolului XX – începutul secolului XXI situația s-a schimbat definitiv, migrația a devenit unul din factorii principali de formare a populației, îndeosebi, a celei europene, pe cît se vorbește despre substituirea populației europene cu populații de origine asiatică, africană, la care nivelul natalității este de cîteva ori mai mare, decît în Europa. În ceea ce privește Republica Moldova, migrația de muncă, inclusiv de la sate spre orașe, a afectat foarte mult mediul rural. În unele sate pînă la 50% din locuitori sunt plecați. Evident, că pentru ameliorarea situației create sunt necesare măsuri urgente.

La sfîrșitul discuțiilor participanții la masa rotundă au luat decizia de a înainta unele propuneri Comisiei Naționale pentru Populație și Dezvoltare, care s-au redus la următoarele:

- luînd în vedere lipsa informațiilor privind numărul real al migranților de muncă este necesar de a îmbunătăți sistemul de evidență a migrației externe pentru evaluarea exactă a dimensiunilor migrației de muncă, obținerea datelor

privind structura migranților în funcție de vîrstă, sex, pregătire profesională, ponderea absolvenților instituțiilor universitare;

- întru reducerea proporțiilor migrației de muncă ilegală de a întreprinde măsuri în vederea încheierii acordurilor bilaterale cu țările-destinație și mărirea cotelor pentru migrația de muncă;
- a iniția programe speciale ce țin de cercetarea fenomenului migrației de muncă și elaborarea unor politici coerente în domeniul vizat;
- a elabora măsuri concrete pentru crearea oportunităților de angajare în câmpul muncii a populației, tinerilor (crearea unui sistem favorabil pentru dezvoltarea antreprenoriatului, investiții în capitalul uman, dezvoltarea infrastructurii sociale, în special în mediul rural);
- a realiza proiectări demografice pe termen scurt, mediu și lung, luînd în calcul dimensiunile migrației;
- a elabora strategia națională privind imigrația, luînd în considerare tendințele fenomenului dat în spațiul european.

Pantelimon Varzari,
doctor în filosofie, conferențiar universitar

Simpozion Științific Internațional

SISTEME POLITICE TRANZITORII ȘI ASIGURAREA COEZIUNII SOCIALE

Secția Politologie a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei a organizat la 25 octombrie 2007 Simpozionul științific internațional cu genericul *Sisteme politice tranzitorii și asigurarea coeziunii sociale în contextul integrării europene*. Drept punct de reper a servit proiectul instituțional al Secției cu tema *Eficientizarea sistemului politic și asigurarea coeziunii sociale în Republica Moldova din perspectiva integrării europene*. Manifestarea științifică în cauză și-a propus următoarele obiective: definirea esenței și a structurii sistemului politic al societății; evidențierea diferențelor și asemănărilor între sistemele politice contemporane; examinarea nivelurilor de funcționare a sistemului politic de tip tranzitoriu; analiza ipostazelor relației sistem politic – coeziune socială – integrare europeană; elaborarea unor recomandări și sugestii referitoare la eficientizarea funcționării elementelor structurale ale sistemului politic din Republica Moldova în vederea optimizării proceselor de democratizare a societății.

Dezbaterile au fost anticipate de trei rapoarte științifice, prezentate în cadrul ședinței plenare de către acad. Alexandru Roșca - *Considerente cu privire la modelele contemporane ale libertății și protecției sociale*; dr. hab., membru de onoare al A.Ș.M. Constantin Gh. Marinescu - *Rolul statului național și al valorilor naționale în asigurarea coeziunii sociale și consolidarea integrării României în UE* și dr. conf. Victor Juc - *Oportunitatea definirii interesului național al Republicii Moldova*. La discuție au participat cercetători științifici, profesori universitari de la unele instituții de învățământ superior din capitală: USM, ULIM, Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene etc., precum și reprezentanți ai unor instituții de stat, care în luările lor de cuvânt s-au axat pe examinarea a două probleme majore: optimizarea sistemului politic în societățile tranzitorii și relația politicului și socialului în „noile” democrații.

Participanții la reuniunea științifică au încercat să identifice particularitățile sistemelor politice tranzitorii din Europa Centrală și de Sud-Est, caracterul funcționalității / disfuncționalității sistemelor politice din spațiul postsovietic, locul noilor instituții politice și rolul subiecților politici în democratizarea societății moldovenești. Au fost analizate, de asemenea, mecanismele asigurării coeziunii sociale, de care au nevoie statele aflate în tranziție. Astfel, a fost prezentată experiența acestor state din perspectiva integrării europene, dar și a intereselor naționale.

În discuție s-au pus și subiecte, cum ar fi procesul democratic și morala, rolul culturii politice în consolidarea societății aflate în tranziție, influența globalizării asupra politicii țării, autonomia locală, elita politică, grupurile de presiune etc.

Vorbitorii au identificat și obiectivele prioritare privind eficientizarea instituțiilor principale ale sistemului politic (statul, elita politică, partidele politice, etc.), au examinat tendințele afirmării și funcționării societății civile și corelația ei cu statul, determinat prioritățile interesului național în dezvoltarea strategică a țării, evidențiat impactul culturii politice democratice în devenire, al valorilor multiculturală și etico-morale asupra asigurării coeziunii sociale în Republica Moldova. În cadrul dezbaterilor s-a insistat asupra necesității aprofundării investigațiilor în vederea definirii mecanismelor de optimizare a funcționării componentelor structurale ale sistemului politic și consolidării sectoarelor societății civile.

Acesta este cea de-a doua manifestare științifică axată pe aceeași problemă politică, prima avînd loc la 21 decembrie 2006, la care participanții au încercat să găsească soluții pentru perfecționarea și optimizarea funcționării sistemului politic din Republica Moldova.